

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЖАКУН МАРГАРИТА ЮРІЇВНА

УДК 341.7:341.3:340.12

ДИСЕРТАЦІЯ

ВОЄННА ДИПЛОМАТІЯ В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

галузь знань – 29 Міжнародні відносини

спеціальність – 293 Міжнародне право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ М. Ю. Жакун

Науковий керівник:

МАНУЇЛОВА Катерина Вікторівна

кандидат юридичних наук, доцент

Одеса – 2026

АНОТАЦІЯ

Жакун М. Ю. Воєнна дипломатія в міжнародно-правовій доктрині. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 Міжнародне право (галузь знань 29 Міжнародні відносини). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2026.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню воєнної дипломатії як самостійної категорії міжнародно-правової доктрини. В умовах трансформації сучасного міжнародного правопорядку, ескалації збройних конфліктів, цифровізації безпекового середовища та загострення викликів колективній безпеці проблематика воєнної дипломатії набуває виняткової доктринальної і практичної актуальності. Дискусійність наявних підходів до доктринального осмислення воєнної дипломатії та фрагментарність її концептуалізації поза межами міжнародного права детермінують необхідність формування цілісного міжнародно-правового розуміння цього феномену.

Обґрунтовано вибір теми дослідження, що зумовлений відсутністю в доктрині міжнародного права консолідованого підходу до визначення поняття «воєнна дипломатія». Встановлено, що більшість наявних концепцій формувалися поза межами власне міжнародного права і зосереджувалися або на хронологічному критерії, який позначає дипломатію у воєнний час, або на інституційному критерії, що охоплює діяльність військових аташе та оборонних відомств, або на функціональному критерії, пов'язаному з управлінням ескалацією та коаліційною координацією. Доведено, що жодна з цих концепцій не забезпечує цілісної міжнародно-правової дефініції воєнної дипломатії з визначенням її ознак, суб'єктного складу, нормативної основи та функцій у системі міжнародно-правового регулювання.

Вперше здійснено комплексне міжнародно-правове дослідження воєнної дипломатії як самостійного предмета наукового аналізу та обґрунтовано доцільність її виокремлення як категорії міжнародно-правової доктрини.

Сформульовано авторський підхід до визначення воєнної дипломатії як міжнародно-правової категорії, відповідно до якої вона є дипломатичною діяльністю держав та інших суб'єктів міжнародного права, що здійснюється у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом, застосуванням сили чи погрозою силою, у межах міжнародно-правових режимів *jus ad bellum* і *jus in bello* та спрямована на захист інтересів міжнародного миру та безпеки, управління конфліктом і формування умов для *jus post bellum*. Визначальними ознаками воєнної дипломатії визначено: зв'язок із фактичним або потенційним застосуванням сили та умовами міжнародного збройного конфлікту; взаємодію з міжнародно-правовими режимами *jus ad bellum* і *jus in bello* та орієнтацію на *jus post bellum*; поєднання дипломатичних, безпекових, гуманітарних і координаційних засобів; участь профільних органів безпеки та оборони як повноважних учасників поряд із традиційними дипломатичними органами; спрямованість на управління конфліктом у його повному циклі, а не лише на його завершення.

Доведено, що воєнна дипломатія не є синонімом військової, оборонної чи безпекової дипломатії, а становить самостійну категорію міжнародно-правової доктрини з власними ознаками, функціями, колом уповноважених органів та осіб і нормативною основою. У співвідношенні з військовою дипломатією воєнна дипломатія є ширшою за предметом і колом органів та уповноважених осіб, оскільки військова дипломатія функціонує передусім через офіційний військово-представницький канал діяльності військових аташе, тоді як воєнна дипломатія охоплює також переговорні процеси щодо припинення бойових дій, гуманітарні домовленості та коаліційну координацію. Від оборонної дипломатії воєнна дипломатія відмежовується спрямованістю: оборонна дипломатія концентрується на оборонному співробітництві в неконфронтаційному режимі, що не тотожне переговорам про припинення конфлікту чи узгодженню умов миру. Встановлено, що безпекова дипломатія є найширшою за охопленням категорією у сфері зовнішньої безпекової діяльності держави, що охоплює всі види загроз міжнародній безпеці та не обмежується виключно ситуаціями міжнародного збройного конфлікту, застосування сили чи погрози її застосування.

Систематизовано доктринальні підходи до осмислення воєнної дипломатії та виокремлено чотири їх групи: функціонально-інструментальний, нормативно-правовий, стратегічно-комунікаційний і багаторівневий. Обґрунтовано, що війна і дипломатія історично не існували як відокремлені явища, а збройні конфлікти є рушійною силою трансформації міжнародного права.

Визначено правову основу воєнної дипломатії як багаторівневу систему, що формується на перетині загальних принципів міжнародного права, норм дипломатичного права, права міжнародної безпеки, права міжнародних організацій і міжнародного гуманітарного права. Обґрунтовано, що воєнна дипломатія функціонує одночасно в площинах *jus ad bellum*, *jus in bello*, а також у доктринальній площині *jus post bellum*, що дозволяє розглядати її як наскрізний правовий механізм управління збройним конфліктом у його повному циклі.

Охарактеризовано функції, форми, методи та суб'єктний склад воєнної дипломатії. Встановлено, що вона виконує переговорну, спостережну, захисну, координаційну, представницьку, гуманітарну, легітимаційну, санкційну, доказову та постконфліктну функції, що у своїй сукупності відображають спрямованість воєнної дипломатії на управління збройним конфліктом у його повному циклі. Доведено, що характер сучасних збройних конфліктів трансформує ці функції: захисна функція набуває компенсаторного безпекового характеру, координаційна виходить за межі класичного союзницького формату і охоплює багаторівневі коаліційні платформи, а доказова та постконфліктна функції набувають дедалі більшого значення в контексті притягнення до міжнародно-правової відповідальності та відшкодування шкоди.

Обґрунтовано, що первинним суб'єктом залишається держава, тоді як практична реалізація її правосуб'єктності здійснюється через розширене коло органів та уповноважених осіб – главу держави, уряд, органи зовнішніх зносин, дипломатичні представництва, органи безпеки й оборони та спеціально уповноважених представників; поряд із державами самостійними суб'єктами воєнної дипломатії виступають міжнародні організації, а також інші суб'єкти міжнародного права в межах визнаної за ними правосуб'єктності.

З'ясовано місце воєнної дипломатії в механізмі забезпечення міжнародного правопорядку та колективної безпеки, її співвідношення з принципами незастосування сили, мирного вирішення міжнародних спорів, правом на самооборону та системою колективної безпеки ООН. Доведено, що воєнна дипломатія посідає самостійне місце в цьому механізмі, забезпечуючи дипломатичний супровід безпекових рішень та координацію дій держав і міжнародних організацій. Виявлено структурні вразливості системи колективної безпеки, зокрема неможливість блокування обов'язкових рішень Ради Безпеки ООН державою, щодо поведінки якої порушується питання про акт агресії, що посилює функціональне навантаження на воєнну дипломатію як механізм забезпечення колективного реагування поза централізованими процедурами.

Досліджено ядерний вимір воєнної дипломатії в умовах трансформації режимів стримування, нерозповсюдження та роззброєння, що проявляється у протидії використанню ядерного чинника як інструменту дипломатичного тиску, підтриманні верифікаційних механізмів ядерного нерозповсюдження в умовах збройного конфлікту та залученні міжнародних інституцій до захисту ядерної інфраструктури. Досвід українського ядерного роззброєння виявив, що безпекові гарантії, надані в обмін на відмову від ядерної зброї, можуть мати обмежену превентивну цінність за відсутності ефективних механізмів їх примусового виконання, що актуалізує питання реформування відповідних міжнародно-правових режимів. У цьому контексті практика України становить науковий інтерес як приклад одночасного функціонування воєнної дипломатії в кількох взаємопов'язаних площинах: підтримання міжнародної правової кваліфікації порушення безпекових гарантій, залучення міжнародних інституцій до реагування на загрози ядерній інфраструктурі в умовах збройного конфлікту, формування коаліційної підтримки та обґрунтування міжнародно-правової відповідальності держави-агресора.

Встановлено, що сучасні збройні конфлікти істотно трансформують зміст і форми воєнної дипломатії, розширюючи її функціональний діапазон: класичні коаліційний, санкційний та морський виміри набувають якісно нових

інституційних форм, тоді як цифровий і компенсаційний виміри постають як принципово нові напрями, зумовлені технологічним розвитком та інституціоналізацією механізмів постконфліктної відповідальності. Екологічний вимір, що раніше фіксувався переважно на рівні гуманітарних обмежень, нині набуває самостійного значення у зв'язку з масштабом і транскордонним характером екологічної шкоди від сучасних збройних конфліктів. Встановлено, що ускладнення атрибуції поведінки держави, розмивання межі між станом миру і станом збройного конфлікту, використання проксі-структур, кіберопераційного та інформаційно-психологічного впливу змінюють умови і форми дипломатичної діяльності, зберігаючи її правову природу та підпорядкованість міжнародно-правовим режимам *jus ad bellum* і *jus in bello*.

Доведено, що ці зміни не скасовують правової природи воєнної дипломатії та її підпорядкованості міжнародно-правовим режимам *jus ad bellum* і *jus in bello*, а лише розширюють умови і форми її здійснення. На основі аналізу практики збройної агресії РФ проти України встановлено, що воєнна дипломатія функціонує як самостійна категорія міжнародно-правової доктрини на перетині дипломатичного права і міжнародно-правових режимів застосування сили, що реалізується через практичні процедури переговорів, контролю, доказування, відповідальності та постконфліктного врегулювання. Відповідна дипломатична практика держав не лише підтверджує доктринальну самостійність воєнної дипломатії, а й формує нові правові орієнтири для її подальшого осмислення.

Обґрунтовано роль воєнної дипломатії у сприянні притягненню до міжнародно-правової відповідальності за воєнні злочини, вчинені в умовах міжнародного збройного конфлікту. Встановлено, що воєнна дипломатія виконує доказову функцію через підтримання офіційних каналів взаємодії з міжнародними судовими та квазісудовими органами, сприяння документуванню порушень міжнародного гуманітарного права та формуванню міжнародно-правової позиції держави щодо кваліфікації відповідних діянь. Визначено, що дипломатична підтримка діяльності Міжнародного кримінального суду, координація з міжнародними реєстрами збитків та участь у формуванні компенсаційних

механізмів становлять практичний вияв функціонування воєнної дипломатії в доктринальній площині *jus post bellum*.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що її положення можуть бути використані для подальшого розвитку міжнародно-правової доктрини, удосконалення дипломатичної практики, формування переговорних стратегій і міжнародно-правових позицій держави в умовах збройного конфлікту, участі в міжнародних організаціях, коаліційних форматах, гуманітарних переговорах і механізмах постконфліктного врегулювання, а також у науковій, навчальній та навчально-методичній діяльності у сфері міжнародного права і при розробленні спеціальних курсів, присвячених воєнній дипломатії.

Ключові слова: воєнна дипломатія, міжнародно-правова доктрина, міжнародне право, міжнародне гуманітарне право, дипломатичне право, дипломатія, збройний конфлікт, *jus in bello*, *jus ad bellum*, застосування сили, безпека, ядерна безпека, відповідальність в міжнародному праві, воєнні злочини, зовнішня політика.

ABSTRACT

Zhakun M. Wartime Diplomacy in International Legal Doctrine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Doctoral thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 293 International Law (field of knowledge 29 International Relations). – National University “Odesa Law Academy”, Odesa, 2026.

The thesis is devoted to a comprehensive study of wartime diplomacy as an independent category of international legal doctrine. Amid the transformation of the contemporary international legal order, the escalation of armed conflicts, and the intensification of challenges to collective security, the issue of wartime diplomacy acquires exceptional doctrinal and practical significance. The contested nature of existing approaches to the doctrinal understanding of wartime diplomacy, together with the fragmentation of its conceptualisation outside the field of international law, determine the necessity of forming a coherent international legal understanding of this phenomenon.

The choice of the research topic has been substantiated by the absence, within the doctrine of international law, of a consolidated approach to defining the concept of “wartime diplomacy”. It has been established that most existing concepts have developed outside the field of international law proper and have focused either on a chronological criterion, denoting diplomacy conducted in wartime, or on an institutional criterion, encompassing the activities of military attachés and defence agencies, or on a functional criterion, relating to escalation management and coalition coordination. It has been proven that none of these concepts provides a coherent international legal definition of wartime diplomacy that identifies its distinctive features, subjects, normative basis, and functions within the system of international legal regulation.

For the first time, a comprehensive international legal study of wartime diplomacy has been conducted as an independent subject of scholarly analysis, and the expediency of distinguishing it as a category of international legal doctrine has been substantiated. An original approach to defining wartime diplomacy as an international legal category has been formulated. It has been established that wartime diplomacy constitutes

diplomatic activity carried out by states and other subjects of international law in connection with an international armed conflict, the threat or use of force, within the international legal regimes of *jus ad bellum* and *jus in bello*, and aimed at protecting the interests of international peace and security, managing conflict and shaping conditions for *jus post bellum*. Its defining features are identified as: its linkage with actual or potential use of force and situations of armed conflict; its interaction with *jus ad bellum* and *jus in bello* regimes and orientation towards *jus post bellum*; the combination of diplomatic, security-related, humanitarian, and coordination instruments; the involvement of specialised defence and security authorities alongside traditional diplomatic bodies; and its focus on managing the full cycle of armed conflict rather than solely its termination.

It is demonstrated that wartime diplomacy is not synonymous with military, defence, or security diplomacy, but constitutes an autonomous category of international legal doctrine with its own characteristics, functions, range of authorised actors, and normative framework. In relation to military diplomacy, wartime diplomacy is broader in subject matter and in the range of bodies and authorised persons involved, since military diplomacy operates primarily through the official military-representative channel of defence attachés, whereas wartime diplomacy also encompasses negotiation processes concerning the cessation of hostilities, humanitarian arrangements, and coalition coordination. Wartime diplomacy is distinguished from defence diplomacy by its orientation: defence diplomacy is concentrated on non-confrontational defence cooperation, which is not equivalent to negotiations on ending a conflict or agreeing peace terms. It has been established that security diplomacy is the broadest category in terms of scope within the sphere of a state's external security activity, encompassing all types of threats to international security and not being confined exclusively to situations of international armed conflict, the use of force, or the threat thereof.

The doctrinal approaches to understanding wartime diplomacy have been systematised into four groups: the functional-instrumental, the normative-legal, the strategic-communicative, and the multilevel approaches. It has been substantiated that

war and diplomacy have not historically existed as separate phenomena, and that armed conflicts constitute a driving force behind the transformation of international law.

The legal basis of wartime diplomacy has been defined as a multilevel system formed at the intersection of the general principles of international law, the norms of diplomatic law, the law of international security, the law of international organisations, and international humanitarian law. It has been substantiated that wartime diplomacy operates simultaneously within the planes of *jus ad bellum*, *jus in bello*, as well as within the doctrinal plane of *jus post bellum*, which allows it to be regarded as a cross-cutting legal mechanism for managing an armed conflict throughout its entire cycle.

The functions, forms, methods, and subjects of wartime diplomacy have been characterised. It has been established that it performs negotiating, observational, protective, coordinating, representative, humanitarian, legitimising, sanctions-related, evidentiary, and post-conflict functions, which collectively reflect the orientation of wartime diplomacy towards managing an armed conflict throughout its entire cycle. It has been proven that the nature of contemporary armed conflicts transforms these functions: the protective function acquires a compensatory security character, the coordinating function extends beyond the classical alliance format to encompass multilevel coalition platforms, and the evidentiary and post-conflict functions assume increasing importance in the context of bringing about international legal responsibility and reparation for damage.

It has been substantiated that the primary subject remains the state, whereas the practical exercise of its legal personality is carried out through a broad range of bodies and authorised persons – the head of state, the government, bodies of external relations, diplomatic missions, security and defence agencies, and specially authorised representatives; alongside states, international organisations act as independent subjects of wartime diplomacy, as do other subjects of international law within the limits of the legal personality accorded to them.

The place of wartime diplomacy within the mechanism for ensuring international legal order and collective security has been determined, together with its relationship to the principles of the non-use of force, the peaceful settlement of international disputes,

the right to self-defence, and the United Nations collective security system. It has been proven that wartime diplomacy holds an independent place within this mechanism, providing diplomatic support for security decisions and coordinating the actions of states and international organisations. Structural vulnerabilities within the collective security system have been identified, in particular the impossibility of blocking binding decisions of the United Nations Security Council by a state whose conduct is in question regarding an act of aggression, which intensifies the functional burden placed on wartime diplomacy as a mechanism for ensuring collective response outside centralised procedures.

The nuclear dimension of wartime diplomacy has been examined in the context of the transformation of deterrence, non-proliferation, and disarmament regimes, manifested in countering the use of the nuclear factor as an instrument of diplomatic pressure, maintaining non-proliferation verification mechanisms in conditions of armed conflict, and engaging international institutions in the protection of nuclear infrastructure. Ukraine's experience of nuclear disarmament has revealed that security assurances granted in exchange for the renunciation of nuclear weapons may have limited preventive value in the absence of effective enforcement mechanisms, which raises the question of reforming the relevant international legal regimes. In this context, Ukraine's practice is of scholarly interest as an example of the simultaneous functioning of wartime diplomacy within several interrelated planes: maintaining the international legal characterisation of the breach of security assurances, engaging international institutions in responding to threats to nuclear infrastructure in conditions of armed conflict, building coalition support, and substantiating the international legal responsibility of the aggressor state.

It has been established that contemporary armed conflicts substantially transform the content and forms of wartime diplomacy, expanding its functional scope: the classical coalition-related, sanctions-related, and maritime dimensions acquire qualitatively new institutional forms, while the digital and compensatory dimensions emerge as fundamentally new directions, driven by technological development and the institutionalisation of post-conflict accountability mechanisms. The environmental dimension, previously addressed primarily at the level of humanitarian restrictions, has acquired independent significance owing to the scale and transboundary character of the

environmental harm caused by contemporary armed conflicts. It has been established that the increasing complexity of attributing state conduct, the blurring of the boundary between a state of peace and a state of armed conflict, and the use of proxy structures and cyber-operational and information-psychological influence alter the conditions and forms of diplomatic activity, while preserving its legal nature and its subordination to the international legal regimes of *jus ad bellum* and *jus in bello*.

On the basis of an analysis of the practice of the Russian Federation's armed aggression against Ukraine, it has been established that wartime diplomacy functions as an independent category of international legal doctrine at the intersection of diplomatic law and the international legal regimes governing the use of force, realised through practical procedures of negotiation, monitoring, evidence-gathering, accountability, and post-conflict settlement. The corresponding diplomatic practice of states not only confirms the doctrinal independence of wartime diplomacy but also generates new legal benchmarks for its further conceptual development.

The role of wartime diplomacy in facilitating the attribution of international legal responsibility for war crimes committed in conditions of an international armed conflict has been substantiated. It has been established that wartime diplomacy performs an evidentiary function through maintaining official channels of engagement with international judicial and quasi-judicial bodies, supporting the documentation of breaches of international humanitarian law, and shaping a state's international legal position regarding the characterisation of relevant acts. It has been determined that diplomatic support for the work of the International Criminal Court, coordination with international damage registers, and participation in establishing compensation mechanisms constitute a practical manifestation of the functioning of wartime diplomacy within the doctrinal plane of *jus post bellum*.

The practical significance of the thesis results lies in the fact that its findings may be used for the further development of international legal doctrine, the improvement of diplomatic practice, the formulation of negotiating strategies and the international legal positions of states in conditions of armed conflict, participation in international organisations and coalition formats, humanitarian negotiations, and post-conflict

settlement mechanisms, as well as in scholarly, educational, and methodological activities in the field of international law and in the development of special courses devoted to wartime diplomacy.

Keywords: *wartime diplomacy, international legal doctrine, international law, international humanitarian law, diplomatic law, diplomacy, armed conflict, use of force, jus in bello, jus ad bellum, security, nuclear security, international legal responsibility, war crimes, foreign policy.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Жакун М. Ю. Теоретико-правовий вимір воєнної дипломатії у контексті мирного вирішення міжнародних спорів. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2024. № 84, ч. 4. С. 260–267. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.36>;
2. Zhakun M. Contemporary Wartime Diplomacy in Action: The International Legal Context of Ukraine – European Union Relations. *UzhNU Herald. Series “Law”*. 2025. № 91. P. 112–118. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.16>;
3. Жакун М. Ю. Щодо відмежування поняття «воєнна дипломатія» від суміжних категорій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 3. С. 348–351. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-3/76>;
4. Manuilova K., Zhakun M. The Impact of the Prohibition of the Threat or Use of Force on Wartime Diplomacy in International Law. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2026. Issue 1. P. 121–126. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2026.1.17>;

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

1. Жакун М. Ю. Ядерна дипломатія в міжнародній системі захисту прав людини. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (18 листоп. 2022 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2022. С. 373–377. URL: <https://hdl.handle.net/11300/24316>.
2. Жакун М. Ю. Співвідношення понять «воєнна дипломатія» та «оборонна дипломатія» в умовах трансформації правових систем. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів* : матеріали Міжнар. круглого столу (10 лют. 2023 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2023. С. 56–59. URL: <https://hdl.handle.net/11300/23630>.

3. Жакун М. Ю. Захист іноземних інвестицій в умовах воєнного стану : міжнародний досвід для України. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (19 трав. 2023 р.). Одеса : «Юридика», 2023. Т. 1. С. 401–403. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26724>.

4. Жакун М. Ю. Місце воєнної дипломатії в механізмі врегулювання міжнародних спорів мирним шляхом. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 75-річчю ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 р., (3 листоп. 2023 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2023. С. 333–338. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.26856>.

5. Жакун М. Ю. Вплив євроінтеграційних процесів на динаміку воєнної дипломатії України: аналіз, перспективи та виклики. *Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики* : матеріали Міжнар. круглого столу (5 берез. 2024 р.). Одеса, 2024. С. 91–94. URL: <https://hdl.handle.net/11300/27705>.

6. Жакун М. Ю. Трансформація стратегії зовнішньополітичної діяльності України в умовах воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (26 квіт. 2024 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2024. С. 218–221. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28300>.

7. Жакун М. Ю. Право мати права? Деякі роздуми щодо захисту прав мігрантів під час збройних конфліктів. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 75-й річниці прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини (1 листоп. 2024 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2024. С. 69–77. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28981>.

8. Жакун М. Ю. Міжнародно-правове регулювання розвитку морської галузі в умовах війни: синергія воєнної дипломатії та стратегічних комунікацій. *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час* : матеріали

Міжнар. наук.-практ. конф. (16 трав. 2025 р.). Одеса : Фенікс, 2025. Т. 1. С. 265–268. URL: <https://hdl.handle.net/11300/29966>.

9. Жакун М. Ю. Репатріація депортованих дітей у міжнародному праві: від Нюрнберзької доктрини до Гаазьких механізмів. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Міжнародному дню прав людини (31 жовт. 2025 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2025. С. 142–146 URL: <https://hdl.handle.net/11300/31669>.

10. Жакун М. Ю. Воєнна дипломатія в умовах цифровізації збройних конфліктів. *Соціально-політична та правова система України в цифрову епоху: сучасні виклики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (22 квіт. 2026 р.). Одеса : Фенікс, 2026. Т. 2. С. 237–241.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ВОЄННОЇ ДИПЛОМАТІЇ	16
1.1. Філософсько-правові витoki уявлень про воєнну дипломатію	16
1.2. Доктринальні та методологічні підходи до осмислення воєнної дипломатії в міжнародно-правовій доктрині	34
1.3. Співвідношення поняття воєнної дипломатії з суміжними категоріями	53
РОЗДІЛ 2. ТРАКТУВАННЯ ВОЄННОЇ ДИПЛОМАТІЇ В МІЖНАРОДНО- ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ	63
2.1. Історична ретроспектива воєнної дипломатії	63
2.2. Міжнародно-правові основи воєнної дипломатії	84
2.3. Функції, форми та суб'єкти воєнної дипломатії.....	98
РОЗДІЛ 3. ВОЄННА ДИПЛОМАТІЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	118
3.1. Місце воєнної дипломатії в механізмі забезпечення міжнародного правопорядку та колективної безпеки	118
3.2. Воєнна дипломатія в умовах трансформації міжнародно-правових режимів ядерного стримування, нерозповсюдження та роззброєння	140
3.3. Вплив сучасних збройних конфліктів на розвиток воєнної дипломатії: український досвід в міжнародно-правовій доктрині	158
ВИСНОВКИ.....	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	185
ДОДАТКИ	216

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДНЯЗ – Договір про нерозповсюдження ядерної зброї

ДП I – Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977 року

ЄС – Європейський Союз

КМЄС – Консультативна місія Європейського Союзу

МАГАТЕ – Міжнародне агентство з атомної енергії

МКС – Міжнародний кримінальний суд

МКЧХ – Міжнародний комітет Червоного Хреста

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ООН – Організація Об'єднаних Націй

УВКБ ООН – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ІМО – Міжнародна морська організація (англ. *International Maritime Organisation*)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Воєнна дипломатія належить до тих явищ міжнародного права, які тривалий час простежувалися у практичній площині, тоді як їхнє теоретичне осмислення лишається фрагментарним. Загальновідомо, що збройні конфлікти супроводжувалися переговорами, союзницькою координацією, гуманітарними домовленостями та офіційною міждержавною комунікацією ще з найдавніших часів. Утім, попри наявні спроби осмислити окремі форми дипломатичної діяльності в умовах збройних конфліктів, є підстави вважати, що осмислення саме воєнної дипломатії залишається далеким від концептуального консенсусу як міжнародно-правової категорії. Це зумовлює потребу в комплексному дослідженні цього феномену, уточненні його змісту, теоретичному обґрунтуванні та визначенні місця в системі міжнародно-правових та дипломатичних категорій.

Сучасні трансформаційні процеси у сфері міжнародної безпеки формують складне та динамічне середовище, в якому змінюються як характер, так і інструменти міждержавної взаємодії. Гібридні форми збройного протистояння, кібероперації, використання проксі-структур та ядерне стратегічне сигналізування як інструмент політико-військового тиску ускладнюють традиційні підходи до міжнародно-правової кваліфікації застосування сили та розмивають межу між станом миру і збройного конфлікту. За таких умов дипломатична діяльність держав зберігає ключове значення, водночас зазнаючи структурної та функціональної трансформації, що зумовлює необхідність її переосмислення в категоріальному апараті сучасного міжнародного права.

Збройна агресія РФ проти України [151]; [295], що розпочалася у 2014 році та набула ескалаційного характеру з 24 лютого 2022 року, розгортається на тлі загального ускладнення міжнародної безпекової архітектури та зростання інтенсивності збройних конфліктів у різних регіонах світу [288]. У сукупності ці процеси засвідчують системні девіації сучасного міжнародного правопорядку та

актуалізують дискусію щодо ефективності його інституційних і нормативних механізмів.

Зокрема, це стосується обмеженої результативності механізмів колективної безпеки через постійне членство держави, кваліфікованої як агресор відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) ES-11/1 від 2 березня 2022 року [151] та яка володіє ядерним потенціалом, у Раді Безпеки ООН; фрагментарності міжнародно-правового режиму захисту критичної інфраструктури, зокрема ядерної, в період збройного протистояння; а також структурної недостатності механізмів притягнення до міжнародно-правової відповідальності та забезпечення відшкодування завданої шкоди.

Водночас попри існування значного масиву практики воєнно-дипломатичної діяльності, в доктрині міжнародного права вбачається відсутність консолідованого підходу до визначення поняття «воєнна дипломатія». Більшість наявних концепцій формувалися поза межами власне міжнародного права і зосереджувалися або на хронологічному критерії (дипломатія у воєнний час), або на інституційному (діяльність військових аташе та оборонних відомств), або на функціональному (управління ескалацією, коаліційна координація). Однак, є підстави вважати, що жодна з них не забезпечує цілісної міжнародно-правової дефініції воєнної дипломатії з визначенням її ознак, суб'єктного складу, нормативної основи та функцій у системі міжнародно-правового регулювання. Відсутність узгодженого доктринального визначення воєнної дипломатії зумовлює необхідність її системної концептуалізації як самостійної міжнародно-правової категорії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертацію підготовлено на кафедрі міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» в межах наукових напрямів, пов'язаних з дослідженням актуальних проблем міжнародного права, міжнародного гуманітарного права, міжнародної безпеки, підтримання міжнародного миру і правопорядку, а також розвитку міжнародно-правових механізмів реагування на збройні конфлікти – відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри на 2021–2025 роки на тему: «Міжнародне право та захист

прав людини в цифрову епоху», в межах плану науково-дослідної роботи університету на 2021–2025 роки на тему: «Правове та суспільне життя України в антропоцентричному вимірі в цифрову епоху»; та відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри на 2026–2030 роки на тему: «Міжнародне право та захист прав людини в умовах інноваційних технологій: сучасний стан та напрямки трансформації», в межах плану науково-дослідної роботи університету на 2026–2030 роки на тему: «Соціально-політична стабільність в період воєнних та поствоєнних трансформацій: правові, економічні, гуманітарні, інноваційно-технічні можливості в цифрову еру».

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 2 від 9 листопада 2022 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексне наукове осмислення воєнної дипломатії в міжнародно-правовій доктрині, що полягає у виявленні наявних підходів до її розуміння, формування авторського підходу до доктринального визначення, виокремлення ознак, міжнародно-правової основи, суб'єктного складу і функцій, а також з'ясування місця воєнної дипломатії в системі сучасного міжнародного права.

Для досягнення зазначеної *мети* поставлено такі *завдання*:

розкрити філософсько-правові витоки уявлень про взаємозв'язок війни, миру та дипломатії як доктринальну передумову осмислення воєнної дипломатії;

систематизувати наявні підходи до розуміння воєнної дипломатії в міжнародно-правовій доктрині та суміжних наукових дискурсах;

запропонувати авторський підхід до визначення поняття «воєнна дипломатія» як категорії міжнародно-правової доктрини;

охарактеризувати співвідношення воєнної дипломатії з суміжними категоріями та здійснити її відмежування від військової, оборонної та безпекової дипломатії;

простежити історичну еволюцію доктринального осмислення воєнної дипломатії крізь призму розвитку міжнародно-правових режимів регулювання збройних конфліктів;

окреслити міжнародно-правову основу воєнної дипломатії;

охарактеризувати функції, форми, методи та суб'єктний склад воєнної дипломатії як доктринальної категорії;

з'ясувати місце воєнної дипломатії в доктринальних концепціях міжнародного правопорядку та колективної безпеки;

окреслити ядерний вимір воєнної дипломатії в міжнародно-правовій доктрині в умовах трансформації режимів стримування, нерозповсюдження та роззброєння;

охарактеризувати вплив сучасних конфліктів на розвиток доктринального осмислення воєнної дипломатії з урахуванням українського досвіду.

Об'єкт дослідження – міжнародні публічно-правові відносини, що виникають у сфері дипломатичної діяльності в умовах збройних конфліктів, застосування сили або погрози силою.

Предмет дослідження – воєнна дипломатія в міжнародно-правовій доктрині.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання, вибір яких зумовлений предметом, метою та завданнями роботи. Діалектичний метод застосовано для удосконалення понятійного апарату, з'ясування сутності та ознак воєнної дипломатії як самостійного й динамічного явища, що формується у взаємодії протилежних, але взаємопов'язаних категорій (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). Історичний метод застосовано для з'ясування історичних передумов формування воєнної дипломатії, еволюції її змісту та ключових категорій, що становлять основу її доктринального розуміння, а також впливу збройних конфліктів і способів їх врегулювання на розвиток дипломатичних практик і міжнародно-правових режимів (підрозділи 1.1, 2.1). Методи аналізу та синтезу використано для опрацювання доктринальних підходів до розуміння воєнної дипломатії, виокремлення її ознак, функцій, форм, суб'єктного складу та нормативної основи,

а також їх узагальнення в межах авторського підходу (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 2.3). Системно-структурний метод застосовано для визначення місця воєнної дипломатії в системі міжнародного права, з'ясування її співвідношення з іншими міжнародно-правовими категоріями, а також для встановлення її основних функцій, форм реалізації та суб'єктного складу (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 2.3). Застосування таких наукових методів, як спостереження, опису, теоретичного та практичного моделювання дали змогу дослідити міжнародно-правові явища в їх системному взаємозв'язку, простежити генезу воєнної дипломатії, виявити її вихідні концептуальні засади та на цій основі визначити її подальший розвиток, функціональні прояви й місце в системі сучасного міжнародного права (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.2, 2.3, 3.1, 3.3). Метод факторного аналізу застосовано для виявлення чинників, що впливають на формування і трансформацію воєнної дипломатії (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2, 3.3). Статистичний метод використано для узагальнення кількісних даних, що характеризують сучасне безпечове середовище, масштаби збройних конфліктів, санкційні режими, гуманітарні наслідки війни, обсяги міжнародної підтримки та інші показники, релевантні для оцінки практичного значення воєнної дипломатії (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2). Герменевтичний метод застосовано для тлумачення міжнародно-правової доктрини, джерел міжнародного права, міжнародних та національних актів законодавства та їх практичного застосування у частині понять і норм, пов'язаних із воєнною дипломатією (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 3.3). Порівняльно-правовий (компаративістський) метод використано для оцінки наукового дискурсу та співвідношення воєнної дипломатії із суміжними міжнародно-правовими категоріями – військовою, обороною та безпекою дипломатією, а також для порівняння міжнародно-правових режимів, у межах яких вона реалізується (підрозділи 1.3, 2.2, 3.1, 3.2). Логіко-юридичний метод застосовано для встановлення змісту й взаємозв'язку міжнародно-правових норм, принципів і зобов'язань, які визначають правові межі воєнної дипломатії, а також для формулювання авторського визначення та основних ознак досліджуваного явища (підрозділи 1.2, 2.2, 3.3). Метод *case studies* застосовано для дослідження конкретних проявів воєнної дипломатії в міжнародній практиці

врегулювання міжнародних збройних конфліктів, застосування сили чи погрози силою, та їх наслідків (підрозділи 2.1, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3). Метод теоретичного узагальнення використано для формування висновків, систематизації отриманих результатів та обґрунтування авторського підходу до розуміння воєнної дипломатії як самостійної міжнародно-правової категорії.

Теоретичну основу дослідження становлять праці філософів, українських і зарубіжних учених у сфері міжнародного права, дипломатичного і консульського права, права міжнародної безпеки, міжнародного гуманітарного права, теорії міжнародних відносин, філософії війни і миру, а також історії дипломатії.

Філософське підґрунтя дослідження сформовано з урахуванням ідей Августина Блаженного, Арістотеля, Гегеля, Гоббса, Гроція, Канта, Клаузевіца, Макіавеллі, Платона, Сунь-цзи, Фоми Аквінського, Цицерона та інших мислителів, у працях яких висвітлювалося співвідношення війни і миру, політики і примусу, справедливості і застосування сили, переговорів і врегулювання конфліктів.

Теоретичну основу дослідження становлять праці українських учених: Андрейченко С. С., Аракеяна М. Р., Белогубової О. О., Бехруза Х. Н., Буроменського М. В., Буткевича О. В., Войтовича П. П., Гнатовського М. М., Гребенюка Д. О., Громовенка К. В., Грушко М. В., Гуменюка Б. І., Дорош Л. О., Дронова В. Ю., Ківалової Т. С., Короткого Т. Р., Кузьміна Е. Е., Мануїлової К. В., Мережко О. О., Музики В. В., Пашковського М. І., Пилипенка В. П., Репецького В. М., Сагайдак О. П., Сироїд Т. Л., Сурілової О. О., Теліпко В. Е., Турчин Я. Б., Федчишин С. А., Черкеса М. Ю. та інших, присвячені загальним засадам міжнародного права, праву міжнародної безпеки та правовому регулюванню збройних конфліктів.

Важливе місце в теоретичній основі дослідження посідають праці зарубіжних науковців: Барстона Р., Берриджа Дж. Р., Браунлі І., Булла Г., Ватсона А., Грей К., Дінстайна Й., Кассезе А., Кіссінджера Г., Коскенніємі М., Котті А., Моргентау Г., Нікольсона Г., Оппенгейма Л., Пайтінки Е., Сатоу Е., Форстера А., Шеллінга Т., Шоу М. та інших, наукові підходи яких дали змогу комплексно осмислити воєнну дипломатію як категорію міжнародно-правової доктрини.

Нормативну основу дослідження складають універсальні та спеціальні міжнародно-правові акти, що визначають засади міжнародного правопорядку, дипломатичної діяльності, мирного вирішення міжнародних спорів, незастосування сили, колективної безпеки, міжнародного гуманітарного права, міжнародної відповідальності та правового режиму міжнародних організацій. Зокрема, Статут Організації Об'єднаних Націй, Статут Міжнародного Суду ООН, Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 року, Віденська конвенція про консульські зносини 1963 року, Конвенція про спеціальні місії 1969 року, Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року, Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року (далі – ДНЯЗ), Північноатлантичний договір 1949 року, Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, акти Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН, рішення міжнародних судових і квазісудових органів, інші міжнародно-правові документи, що мають значення для дослідження воєнної дипломатії, а також національне законодавство у сфері безпеки, оборони, зовнішньої політики та дипломатичної діяльності.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим в українській науці міжнародного права комплексним дослідженням воєнної дипломатії як самостійної категорії міжнародно-правової доктрини.

Наукова новизна дослідження розкривається в наступних положеннях, висновках та пропозиціях:

уперше:

запропоновано авторський підхід до визначення поняття «воєнна дипломатія» як категорії міжнародно-правової доктрини, відповідно до якого воєнна дипломатія є дипломатичною діяльністю держави та інших суб'єктів міжнародного права, що здійснюється у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом, застосуванням сили чи погрозою силою, у межах міжнародно-правових режимів *jus ad bellum* і *jus in bello* та спрямована на захист інтересів

міжнародного миру та безпеки, управління конфліктом і формування умов для *jus post bellum*.

обґрунтовано, що воєнна дипломатія у доктринальному вимірі є самостійною категорією, відмінною від військової, оборонної та безпекової і реалізується в умовах збройного конфлікту, застосування сили чи погрози силою та зосереджена на управлінні конфліктом і його врегулюванні, тоді як військова дипломатія функціонує через військово-представницький канал, оборонна – забезпечує інституційне співробітництво та нарощення спроможностей, а безпекова – охоплює широкий спектр безпекових викликів.

запропоновано розглядати функціонування воєнної дипломатії у площині *jus ad bellum*, *jus in bello* та доктринальних концепцій *jus post bellum*, *just peace*, що дозволяє охарактеризувати її як наскрізний інструмент управління збройним конфліктом у його повному циклі – від реагування на застосування сили до досягнення домовленостей і формування умов справедливого постконфліктного врегулювання.

удосконалено:

уявлення про систематизацію доктринальних підходів до розуміння воєнної дипломатії шляхом виокремлення чотирьох взаємопов'язаних груп: функціонально-інструментального, нормативно-правового, стратегічно-комунікаційного та багаторівневого;

розуміння міжнародно-правової основи воєнної дипломатії через її концептуалізацію як багаторівневої системи, що охоплює загальні принципи міжнародного права, норми дипломатичного права, права міжнародної безпеки, права міжнародних організацій, міжнародного гуманітарного права, міжнародний звичай і внутрішньодержавне законодавство;

характеристику функцій воєнної дипломатії: переговорної, спостережної, захисної, координаційної, представницької та гуманітарної, з урахуванням їхньої трансформації в умовах сучасних збройних конфліктів, зокрема гібридної агресії;

уявлення про суб'єктний склад воєнної дипломатії: обґрунтовано, що первинним суб'єктом залишається держава, тоді як практична реалізація

здійснюється через розширене коло органів та уповноважених осіб – главу держави, уряд, органи зовнішніх зносин, дипломатичні представництва, органи безпеки й оборони та спеціально уповноважених представників; поряд із державами самостійними суб'єктами воєнної дипломатії виступають міжнародні організації, а також інші суб'єкти міжнародного права в межах визнаної за ними правосуб'єктності.

набуло подальшого розвитку:

концептуальне розуміння «замороженого конфлікту» як правового стану між війною і миром, у межах якого воєнна дипломатія виконує функцію збереження «юридичної відкритості» конфлікту і недопущення легітимації наслідків агресії;

осмислення ядерного виміру воєнної дипломатії в частині трансформації режимів стримування, нерозповсюдження та роззброєння і їхнього впливу на дипломатичні засоби врегулювання збройних конфліктів, що охоплює питання захисту ядерної інфраструктури в умовах збройної агресії.

теоретичне осмислення впливу сучасних конфліктів на воєнну дипломатію, що виявляється у розширенні її функціонального діапазону: класичні коаліційний, санкційний та морський виміри набувають якісно нових інституційних форм, тоді як цифровий і компенсаційний виміри постають як принципово нові напрями, зумовлені технологічним розвитком та інституціоналізацією механізмів постконфліктної відповідальності. Екологічний вимір, що раніше фіксувався переважно на рівні гуманітарних обмежень, набуває самостійного значення у зв'язку з масштабом і транскордонним характером екологічної шкоди від сучасних збройних конфліктів.

Практичне значення отриманих результатів.

У науковій сфері сформульовані концептуальні положення можуть бути використані у подальших дослідженнях міжнародного публічного права, зокрема, дипломатичного та консульського права, міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини, міжнародного кримінального права, а також у міждисциплінарних дослідженнях на перетині міжнародного права, міжнародних відносин та безпекових студій.

У навчально-методичній діяльності результати дослідження можуть бути використані при викладанні дисциплін «Міжнародне право», «Міжнародне публічне право», «Дипломатичне та консульське право», «Міжнародне гуманітарне право», «Право міжнародної безпеки», «Міжнародні відносини», а також при розробленні спеціальних курсів, присвячених правовому регулюванню збройних конфліктів, воєнній дипломатії та дипломатичній діяльності держав в умовах збройних конфліктів, застосування сили чи погрози силою.

У нормотворчій та правозастосовчій діяльності висновки дисертації можуть бути використаними:

органами державної влади у сфері зовнішніх зносин, оборони і національної безпеки, а також міжнародними інституціями – при формуванні міжнародно-правових позицій, розробленні нормативних актів і міжнародних договорів, підготовці матеріалів для міжнародних переговорів, конференцій і судових та квазісудових процедур, пов'язаних із застосуванням сили, збройним конфліктом та його наслідками;

у дипломатичній практиці – при обґрунтуванні міжнародно-правової позиції держави, формуванні переговорних стратегій, координації союзницької підтримки, участі в міжнародних організаціях, забезпеченні гуманітарних домовленостей і підготовці правових позицій щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння;

у практиці міжнародно-правової аналітики – для оцінки сучасних збройних конфліктів, коаліційних форматів підтримки, санкційних механізмів, цифрової дипломатії, гуманітарних домовленостей, морської безпеки та механізмів постконфліктного відновлення.

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, які виносяться на захист, розроблені автором особисто. Для аргументації окремих положень було використано праці інших науковців, на які зроблено відповідні посилання. У співавторстві опубліковано одну наукову працю: «Manuilova K., Zhakun M. The Impact of the Prohibition of the Threat or Use of Force on Wartime Diplomacy in International Law. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2026. Issue 1. P.

121–126», авторська участь в якій становить 50 % та полягає у дослідженні нормативного змісту принципу заборони погрози силою або її застосування, його співвідношення з механізмами воєнної дипломатії та аналізі його впливу на допустимі форми і межі дипломатичної діяльності в умовах збройного конфлікту.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» та засіданнях кафедри міжнародного публічного права та міжнародних відносин юридичного факультету Університету Севільї (м. Севілья, Іспанія). Основні положення та висновки дослідження були предметом фахової дискусії на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, круглих столах, семінарах та інших наукових заходах.

Зокрема, питання ядерної дипломатії в міжнародній системі захисту прав людини презентувалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів», присвяченій 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 року, очна форма участі). Співвідношення понять «воєнна дипломатія» та «оборонна дипломатія» в умовах трансформації правових систем стало предметом обговорення на Міжнародному круглому столі «Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів» (м. Одеса, 10 лютого 2023 року, очна форма участі). Питання захисту іноземних інвестицій в умовах воєнного стану розглядалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 року, очна форма участі). Місце воєнної дипломатії в механізмі врегулювання міжнародних спорів мирним шляхом досліджувалося на Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів», присвяченій 75-річчю ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 року (м. Одеса, 3 листопада 2023 року, очна форма участі). Вплив євроінтеграційних процесів на динаміку воєнної дипломатії України обговорювався на Міжнародному круглому столі «Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики»

(м. Одеса, 5 березня 2024 року, очна форма участі). Трансформація стратегії зовнішньополітичної діяльності України в умовах воєнного стану стала предметом дискусії на Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 року, очна форма участі). Питання захисту прав мігрантів під час збройних конфліктів розглядалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів», присвяченій 75-й річниці прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини (м. Одеса, 1 листопада 2024 року, очна форма участі). Міжнародно-правове регулювання розвитку морської галузі в умовах війни та синергія воєнної дипломатії і стратегічних комунікацій обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час» (м. Одеса, 16 травня 2025 року, очна форма участі). Питання репатріації депортованих дітей у міжнародному праві презентувалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів», присвяченій Міжнародному дню прав людини (м. Одеса, 31 жовтня 2025 року, очна форма участі). Воєнна дипломатія в умовах цифровізації збройних конфліктів стала предметом обговорення на Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-політична та правова система України в цифрову епоху: сучасні виклики» (м. Одеса, 22 квітня 2026 року, очна форма участі).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (330 найменувань) на 32 сторінках та додатків на 8 сторінках. Загальний обсяг дисертації складає 238 сторінок, з них основний текст – 184 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ВОЄННОЇ ДИПЛОМАТІЇ

1.1. Філософсько-правові витоки уявлень про воєнну дипломатію

Формування наукового уявлення про воєнну дипломатію потребує звернення до філософських концепцій війни, миру й політичної комунікації, оскільки саме вони дозволяють пояснити, яким чином в умовах конфлікту, позначеного реальною або потенційною загрозою застосування сили, зберігається можливість переговорів, досягнення домовленостей і підтримання офіційної взаємодії між суб'єктами.

Протягом історії війна і мир позиціонувались не лише як антагоністичні стани, а як взаємопов'язані форми соціальної реальності. Давньоримське прислів'я «хочеш миру – готуйся до війни» досить точно передає цей зв'язок. У цій «напрузі» між миром і насильством формувався переговорний процес як особливий механізм упорядкування конфлікту, що дозволяє поєднувати примус і комунікацію. Переговори не «усувають» війни повністю і не гарантують мир автоматично, однак створюють простір для обмеження, спрямування або припинення насильства [173]. Саме в такому контексті воєнна дипломатія постає як форма дипломатичної діяльності, структурно пов'язана з війною, у межах якої переговори слугують засобом управління конфліктом і переходу між станом війни та миру.

Філософсько-правовий ракурс важливий і з методологічних міркувань, оскільки дає змогу розглядати дипломатичну практику не як сукупність технік або протокольних процедур, а як форму організації взаємодії між колективними суб'єктами в граничних умовах – там, де «стикаються» цілі, цінності та уявлення про справедливе. Відтак воєнна дипломатія у цьому контексті постає не як окремий випадок дипломатії, а як явище, коріння якого сягає тривалої еволюції уявлень про війну, мир, конфлікт і способи їхнього упорядкування через комунікацію.

Проблематика війни становила предмет уваги філософської думки протягом всіх історичних епох, оскільки саме в ній виразного характеру набуває певна суперечність між необхідністю застосування примусу та можливістю розумного врегулювання протистояння[249]. Античні мислителі прагнули не лише описати феномен війни, а й виявити її місце у структурі буття, співвідношення з політичною організацією спільноти, справедливістю та формами взаємодії між полісами [3]; [96]. Саме в цьому контексті зароджуються перші уявлення про моральні межі війни, роль переговорів і можливість впорядкування конфлікту, які згодом стали концептуальним підґрунтям для розвитку дипломатичних практик у воєнних умовах [13].

У різні історичні епохи уявлення про війну, мир і дипломатичну взаємодію змінювалися, однак незмінною залишалася спроба осмислити співвідношення примусу, порядку й домовленості.

У працях філософів, політичних та військових діячів Стародавнього Сходу, Греції та Риму простежуються ґрунтовні для свого часу уявлення про супідрядність та взаємний вплив політики та війни [124, с. 14].

Так, давньокитайський полководець та мислитель Сунь-цзи (бл. VI-V ст. до н.е.) у праці «Трактат про воєнне мистецтво» [127, с. 19] був одним з перших, хто зробив спробу проникнути у сутність війни та розкрити її зв'язок з політикою держави, що згодом стало одним із вихідних пунктів класифікації війн. Він виокремлював три форми війни [127]: ідеальна – не застосовуючи сили, змусити противника відчувати себе слабким для вступу в двобій і тим самим зробити його поступливим; менш вигідна – роз'єднати противника з його союзниками, змусити його відчувати себе слабким перед вступом у двобій і тим самим зробити його поступливим; найгірша – найважча та ризикована форма війни полягає в застосуванні збройної сили. Найгіршою мислитель вважав її тому, що при ній жодна зі сторін не може бути абсолютно впевненою у перемозі [127].

Щодо двох перших форм війни у Сунь-цзи існувала така формула: «підкорити військо противника без бою – найвище мистецтво» [127, 19]. Відповідні роздуми, у свою чергу, вказують на те, що перші дві форми не передбачають

безпосереднього застосування збройної сили, однак не заперечують примус як такий. Йдеться про форми примусу, які спрямовані на підлив волі противника до опору, зміну його стратегічних розрахунків і нав'язування йому рішення про «поступки без бою». У цих формах війни ключову роль відіграють психологічний вплив, демонстрація сили, дипломатична ізоляція та переговори з третіми сторонами, що дозволяє охарактеризувати їх як ранній прототип дипломатичних практик, структурно пов'язаних із війною. Це зумовлює можливість інтерпретувати як раннє усвідомлення того, що досягнення політичної мети у конфлікті можливе не лише шляхом фізичного знищення противника, а й через вплив на його волю, союзницькі зв'язки та стратегічні рішення.

Незважаючи на існування ідей гуманізму, їх вплив на практику війни у стародавню епоху не був суттєвим. Водночас ці ідеї стали основою концепції «мирного завоювання», яка пропагувала зменшення втрат воюючої сторони (доктрина покорення, лат. *debellatio*) [26, с. 32].

У філософії давньої Індії питання про співвідношення політики і війни також знайшло відображення. Так, у трактаті «Артхашастра» простежується уявлення про війну як про один із засобів державної політики, реалізація якого пов'язана не лише з використанням армії, а й із ширшою політичною стратегією, що охоплює мир, союз, нейтралітет, подвійні комбінації та розсудливе оцінювання вигод і втрат [224, с. 295]. Такий підхід підкреслює пріоритет стратегічного мислення над безпосереднім застосуванням зброї та, відповідно, значення невоєнних форм впливу, зокрема переконання, маневру, впливу на союзників і противників, у досягненні політичного результату. У цьому контексті закладається уявлення про можливість досягнення воєнних цілей через поєднання сили з комунікацією та переговорними практиками. Це свідчить про формування уявлення про конфлікт як сферу не лише збройного, а й дипломатичного маневру, де результат залежить від здатності поєднувати примус із домовленістю.

Ця логіка простежується і в іншій пам'ятці давньоіндійської традиції, а саме в «Законах Ману» [13, с. 126]. Попри їхній переважно нормативно-релігійний характер, у них виразно простежується усвідомлення особливої ролі послів у

підтриманні миру та врегулюванні відносин між правителями. Саме від їхньої діяльності значною мірою залежить збереження союзу або виникнення ворожнечі, а отже, і можливість миру чи війни між володарями. Увага, яку «Закони Ману» приділяють особистим якостям посла, зокрема передбачливості, освіченості, спостережливості, стриманості, умінню розпізнавати наміри іншої сторони та прихилити до себе людей, свідчить про раннє розуміння дипломатичної діяльності як особливого мистецтва, покликаного не лише представляти владаря, а й запобігати війні та зміцнювати мир [13, с. 126]. У цьому сенсі давньоіндійська традиція підтверджує, що переговори, посередництво та належна діяльність послів розглядалися як більш бажаний спосіб урегулювання міждержавних суперечностей, тоді як сила сприймалася як крайній засіб [112, с. 21].

Що стосується давньогрецьких уявлень, то з огляду на виняткову насиченість історії Стародавньої Греції міжполісними та зовнішніми війнами, проблематика війни посідала центральне місце в інтелектуальних пошуках філософів, а також у роздумах політичних і військових діячів цього регіону. Війна осмислювалася не лише як практична реальність, але й як соціальний, політичний і нормативний феномен, що потребував теоретичного пояснення та раціоналізації.

Перші концептуальні спроби аналізу війни крізь призму суспільних відносин пов'язані з іменем Демокрита (бл. 460-370 ст. до н. е.), який одним із перших запропонував поділ воєн на внутрішні та зовнішні. Така диференціація має не лише описовий, а й глибокий соціально-філософський зміст. Внутрішні війни, на його думку, є згубними для політичної спільноти незалежно від їх результату, оскільки підривають єдність, руйнують довіру та позбавляють суспільство здатності до колективного узгодження дій. Натомість зовнішні війни можуть розглядатися як «корисні» лише за умови успіху, який Демокрит пов'язував не стільки з воєнною силою, скільки з єдністю думок і узгодженістю рішень у військових і політичних справах. Такий підхід опосередковано вказує на визнання ролі внутрішньої комунікації, переконання та консенсусу як передумов ефективного ведення зовнішнього протистояння, що виходить за межі суто збройного виміру війни [124, с. 15].

Подальший розвиток зазначена проблематика отримала у філософії Платона (427-347 ст. до н. е.), чиї міркування формувалися в історичному контексті кризи грецького поліса, загостреної наслідками Пелопоннеської війни. У працях філософа політика постає як керівне мистецтво, покликане впорядковувати інші види діяльності, зокрема й військову сферу [96, с. 120-125]. У цьому контексті війна мислиться не як автономне явище, а як підпорядкований політичному розсуду засіб досягнення цілей держави.

Водночас у філософії Платона війна не постає ані як безумовне благо, ані як самодостатня мета політичного життя. Навпаки, мир і суспільна злагода мисляться як вищий і бажаніший стан, тоді як війна допускається лише як підпорядкований політичному порядку засіб, що не може набувати самостійної цінності. У такому підході призначення належного політичного устрою полягає не в підготовці миру заради війни, а у підпорядкуванні війни завданню збереження миру [231].

Характерним для його підходу вбачається чітке розмежування між внутрішніми конфліктами між «спорідненими» спільнотами та війнами з зовнішніми ворогами. Внутрішні протистояння Платон трактує як чвари, що потребують обмеження жорстокості, стриманості у засобах і збереження можливості відновлення політичної єдності. Водночас зовнішні війни у Платона розглядаються як конфлікти з «чужими», у межах яких допустимі жорсткіші форми ведення боротьби. Проте й у цьому випадку війна не втрачає політичного характеру, оскільки залишається інструментом реалізації цілей держави, а не самоціллю. Війна, таким чином, мислиться як постійний стан напруги між політичними спільнотами, тоді як мир постає радше як тимчасова форма врівноваження цієї напруги [96, с. 120-125].

Подальший розвиток проблеми співвідношення політики і війни пов'язаний з філософією Арістотеля (384-322 ст. до н. е.), який розглядав політику не лише як практику управління, а як особливу форму суспільних відносин і водночас науку про ці відносини [3, с.18-20]. Вихідним для нього було уявлення про людину як істоту суспільну, існування якої неможливе поза спільнотою. Саме тому політичне спілкування в межах держави (полісу) Арістотель вважав найважливішим видом

взаємодії, таким, що охоплює й упорядковує всі інші форми людського спілкування [3, с.18-20].

У цьому контексті війна не постає як відокремлена чи самодостатня сфера діяльності. Поряд із поняттями «політика» та «стратегія» Арістотель звертається до аналізу «науки про війну» і «воєнного мистецтва», надаючи їм чіткої моральної оцінки. Воєнне мистецтво мислиться ним не як цінність сама по собі, а як підпорядкований політиці засіб, який може бути застосований лише за певних умов і з визначеною метою [3, с.18-20]. У цьому сенсі війна розглядається як крайній інструмент політичної діяльності, а не як її альтернатива.

Показовим є також спроби Арістотеля класифікувати війни залежно від характеру відносин між її учасниками. Аналізуючи проблему справедливості, підпорядкування та власності, він проводить відмінність між війнами, що ведуться між рівними суб'єктами, і війнами проти тих, кого вважав «природно залежними». Це розмежування супроводжується різними уявленнями про допустимі засоби ведення війни та різними моральними оцінками насильства. Війни між рівними мисляться як такі, що не виключають подальшого співіснування і тому потребують стриманості та обмеження, тоді як зовнішні війни допускають жорсткіші форми примусу [3, с.18-20].

Водночас у центрі арістотелівського бачення залишається політика як мистецтво керування спільними справами, що здійснюється передусім через мовлення, переконання і узгодження позицій. Навіть тоді, коли війна визнається допустимим або справедливим засобом, вона не усуває потреби у впорядкуванні відносин між людьми та спільнотами [3, с.18-20]. Таким чином, війна виявляється включеною у ширший горизонт політичної взаємодії, у межах якого зберігається значення комунікації та взаємного впливу.

В ідеології давнього Риму війна також посідала важливе місце, однак її осмислення дедалі більше набувало політико-правового характеру. Значний внесок у проблеми співвідношення політики і війни зробив М. Т. Цицерон (106-43 рр. до н. е.), який послідовно наголошував на пріоритеті державних справ і розглядав турботу про державу та керівництво нею як «найважливіше мистецтво» [254, с. 18-

63]. Розмірковуючи про війну в умовах криз і загроз, Цицерон звертав увагу на необхідність концентрації влади під час тяжких воєнних випробувань. Водночас така концентрація не означала свавілля: навпаки, вона визначалась як засіб забезпечення єдності політичної волі та узгодженості дій держави в умовах загостреного протистояння.

Особливо показовим є підхід Цицерона до класифікації воєн. Поглиблюючи античну традицію, філософ намагався сформулювати критерії розмежування справедливих і несправедливих воєн, покладаючи в основу цього поділу не лише фактичні обставини, а й формальні політико-моральні процедури. Вирішального значення він надавав акту оголошення війни, здійсненому відповідно до волі сенату і народу. Війни, що велися без достатньої причини або без належного оголошення, визнавалися несправедливими. Нездатність або відмова запобігти несправедливості розглядалась філософом як самостійна форма несправедливості. Слід зауважити також, що Цицерон виразно розмежовував домовленості та завоювання під час війни [254, с. 18-63], що можемо розцінювати як раннє усвідомлення відмінності між досягненням результату шляхом застосування сили та шляхом домовленості, яка передбачає взаємне визнання сторін і збереження можливості подальшої політичної взаємодії [172].

Окремо слід звернути увагу на осмислення Цицероном ідеї мирного вирішення спорів, яка згодом дістала закріплення як один з основоположних принципів міжнародного права. Для філософії Цицерона характерна логіка, що спори можуть вирішуватися або шляхом переговорів, або шляхом застосування фізичної сили, однак останній спосіб, на думку філософа, властивий радше звірам і може вважатися припустимим лише у крайньому разі [172].

Такий підхід свідчить про зростаюче усвідомлення війни як явища, яке повинно бути включене у правовий і комунікативний порядок. Оголошення війни виступає не лише формальністю, а й публічним актом, через який держава артикулює свої наміри, легітимує застосування сили і визначає рамки подальшої взаємодії з іншими політичними спільнотами. У римській традиції війна дедалі

чіткіше постає як політично і процедурно оформлений процес, у межах якого зберігається значення слова, рішення і визнання

Слід також звернути увагу, що антична грецька і римська думка окреслює перші цілісні філософські межі справедливості. Римська традиція формує концепцію *jus gentium* – «права народів», яке регулює взаємодію між різними політичними спільнотами й народами, включно з війною, миром та засадами ведення переговорів [13, с. 130]. Вважається, що саме ця концепція заклала інтелектуально-правовий фундамент, на якому згодом розвинулося дипломатичне та консульське право, зокрема правила поведінки послів, укладення мирних угод, дотримання клятв та умов перемир'я.

Середньовічна європейська думка переносить осмислення війни у площину морально-теологічних категорій. А. Блаженний (354-430) формулює концепцію *bellum iustum* – «справедливої війни» [155, с. 190-195]. Мир утверджується за допомогою справедливої війни та характеризується як найвище благо «граду Божого». Таким чином А. Блаженний вперше в християнській літературі зробив спробу сформулювати положення про справедливі та несправедливі війни, беручи за основу релігійні критерії, їхню відповідність чи невідповідність божій волі [155, с. 190-195].

Варто зауважити, що А. Блаженний одним із перших звернув увагу на те, що беручи участь у війні, будь-яка сторона має на увазі мир і домагається його, але ніхто укладаючи мир не прагне до війни.

Подальшого обґрунтування ця концепція набула у працях Ф. Аквінського (1225-1275) [153], який пов'язував справедливість війни з наявністю належної влади, справедливої причини та праведного наміру. Таке осмислення можна інтерпретувати як важливий етап обмеження війни нормативними критеріями, що свідчить про поступове формування передумов для оцінки застосування сили не лише з позицій успіху, а й з позицій легітимності, відповідальності та допустимості. У 1306 році в трактаті «Про відвоювання Святої землі» була розвинута теза про «миротворчу» функцію хрестових походів, обґрунтовуючи доцільність воєн на Сході проти нехристиян за допомогою коаліції християнських держав [124, с. 18].

Цілком закономірно, що розмежування справедливих і несправедливих воєн передбачає наявність робочого уявлення про справедливість. Оскільки сама справедливість належить до числа концептів, зміст яких залишається предметом постійних філософських, політичних і правових дискусій, неминучим є існування різних, інколи взаємовиключних, оцінок одних і тих самих збройних конфліктів. За таких умов розбіжності у визначенні того, чи є конкретна війна справедливою або несправедливою, не свідчать про відсутність нормативних критеріїв як таких, а радше відображають складність і контекстуальність самого поняття справедливості. Це, у свою чергу, пояснює, чому оцінка війни ніколи не є суто юридичною або виключно моральною, а формується на перетині філософських уявлень, політичних інтересів і міжнародно-правових норм. Саме в цій площині виникає потреба у таких формах комунікації та врегулювання, які дозволяють не лише оцінювати застосування сили, а й переводити конфлікт у площину переговорів, умов миру та взаємно визнаних зобов'язань [242].

Паралельно у середньовічному мусульманському світі формується уявлення про «священну війну» – джихад (або газават), яке посідає важливе місце в ісламській правовій і релігійній традиції. У період становлення Арабського халіфату (VII-IX ст.) ця доктрина стала одним з інструментів ідеологічного осмислення воєнної експансії, надаючи збройним походам характер релігійно виправданої форми політичного розширення. Водночас війна в межах цієї концепції не зводилася до неконтрольованого насильства: вона мислилася як елемент нормативно впорядкованої системи відносин між «своїми» і «чужими», що передбачала визначені межі допустимого, а також різні форми комунікації – від угод і підкорення до перемир'я і умовного миру [124, с. 18].

Г. П. Ситник звертає увагу, що подібні за своєю логікою уявлення сформувалися раніше і в іудейській традиції, де концепція «священної війни» ґрунтувалася на догматах Старого Заповіту. Війна розглядається як така, що здійснюється за божественним велінням, а воєнні дії ізраїльтян – як виконання сакрального обов'язку [124, с. 18]. При цьому слід зазначити, що йдеться не про стихійне насильство, а про впорядковану практику, насичену ритуальними,

моральними та символічними елементами, покликаними забезпечити згуртованість спільноти та регулювати її взаємодію з іншими політичними суб'єктами. Такі уявлення мали тривалий вплив на формування військово-політичної культури та механізмів легітимації застосування сили і в трансформованому вигляді простежуються у сучасних практиках, наприклад, у деяких державах Близького Сходу.

Важливою перехідною постаттю між середньовічною теологічною традицією та ранньомодерним раціональним осмисленням війни і миру став Г. Гроцій (1583-1645). У праці *De jure belli ac pacis* («Про право війни та миру») філософ здійснив секуляризацію концепції справедливої війни, обґрунтовуючи, що певні засади справедливості, зобов'язання та природного права мають силу не лише в межах теологічного дискурсу, а й у межах раціонального нормативного мислення [205]. Таку позицію можна інтерпретувати як надзвичайно важливий етап переходу від морально-релігійного виправдання війни до її правового й політико-нормативного впорядкування.

Доба Відродження характеризується переосмисленням співвідношення війни та миру, політики та дипломатії в умовах становлення світської державності й поступового звільнення політичної думки від виключно теологічних рамок. У центрі уваги мислителів цього періоду опиняється держава як самостійний політичний суб'єкт, а війна й переговори розглядаються як інструменти реалізації політичних цілей.

Водночас гуманістична традиція доби Відродження не зводила осмислення політики лише до визнання війни як звичайного інструмента держави. Важливе місце тут належить Е. Роттердамському (1466-1536), який у трактаті *Querela Pacis* («Скарга миру») послідовно критикував війну як форму колективного безумства, що руйнує моральні, політичні та соціальні підвалини людського співжиття. Мир у нього можна інтерпретувати як вищий стан упорядкованого людського співіснування, заснованого на згоді, взаєморозумінні та стримуванні ескалаційної динаміки [192]. Це свідчить про те, що і для ранньомодерної європейської думки характерним є уявлення про дипломатичну і моральну альтернативу насильству:

суперечності між правителями мають вирішуватися не негайним зверненням до меча, а через посередництво розсудливих радників, арбітраж і погодження позицій.

Водночас, до кола авторів, які заклали підвалини світського, раціонального осмислення політики, війни та дипломатії в добу Відродження належить і флорентійський дипломат і мислитель Н. Макіавеллі (1469-1525). Формування його поглядів відбувалося в умовах глибокої політичної роздробленості Італії, постійних міждержавних конфліктів і зовнішнього втручання, що зумовлювало особливу увагу до проблеми збереження й зміцнення державної влади. Попри гуманістичну орієнтацію епохи, процес становлення національних держав часто супроводжувався застосуванням збройної сили, що зберігало актуальність аналізу війни як інструмента політики.

У працях Н. Макіавеллі формується уявлення про політику як автономну сферу діяльності, підпорядковану власній логіці ефективності та доцільності. Влада розглядається ним не як моральна категорія, а як практичний механізм досягнення й утримання політичної мети. Війна в цій системі координат постає не випадковим чи винятковим явищем, а постійним чинником державного життя, управління яким є виключною прерогативою держави. Саме держава, а не приватні особи чи наймані формування, повинна здійснювати воєнну діяльність, спираючись на стабільну військову організацію та політичне керівництво [77, с. 53-60].

Разом із тим Н. Макіавеллі не зводить державну політику виключно до застосування сили. Поряд із військовим примусом він приділяє значну увагу переговорам, союзам, демонстрації намірів, обману та маневру як інструментам досягнення політичних результатів. Такі засоби дозволяють державі діяти гнучко, уникати надмірних витрат і, за можливості, досягати цілей без прямого збройного зіткнення або в поєднанні з ним [77, с. 53-60]. У цьому сенсі у Макіавеллі простежується раннє усвідомлення того, що війна і комунікація не протистоять одна одній, а функціонують у межах єдиного політичного процесу.

Особливе значення Макіавеллі надає питанням союзів і вибору сторони в умовах конфлікту. Він послідовно критикує нейтралітет як політично небезпечну позицію та наголошує на доцільності чіткого визначення союзницьких зобов'язань. Союзи розглядаються не як моральні обіцянки, а як інструменти балансування сил, що потребують постійної оцінки співвідношення можливостей і ризиків. У цих міркуваннях простежується прагматичний підхід до міждержавної взаємодії, в межах якого переговори, угоди та розриви домовленостей підпорядковуються інтересам виживання і зміцнення держави [77, с. 53-60].

Отже, спадщину Н. Макіавеллі можна інтерпретувати як раннє обґрунтування того, що війна і дипломатична комунікація функціонують у межах єдиного політичного процесу. Це свідчить про формування передумов для розуміння воєнної дипломатії як поєднання примусу, маневру та переговорів.

Боротьба з догматизмом (некритичним сприйняттям усталених істин) і схоластикою (формально-логічним тлумаченням знання в межах традиції) стає однією з визначальних інтелектуальних рис доби Нового часу. У межах цього процесу філософія звертається до раціонального аналізу людської природи, досвіду і політичної організації. У теорії суспільного договору, класично пов'язаній із працями Т. Гоббса, Дж. Локка та Ж.-Ж. Руссо, простежується ідея залежності миру від політико-правового впорядкування суспільних відносин. Вихідним для цієї традиції є припущення, що за відсутності загальної влади взаємодія між суб'єктами набуває конфліктного характеру, оскільки безпека не є гарантованою, а примус не підпорядкований спільним правилам. У цьому контексті суспільний договір осмислюється як механізм переходу від стану невизначеності, недовіри й потенційного насильства до організованого політичного порядку [4].

Найбільш системне філософське обґрунтування взаємозв'язку держави, війни і миру в межах цієї традиції належить Т. Гоббсу (1588-1679), чия інтелектуальна діяльність формувалася в контексті Англійської революції та глибокої політичної нестабільності. Мислитель прагнув створити універсальну філософську систему, що охоплювала б природний світ, людину і державу,

розглядаючи їх як взаємопов'язані рівні єдиного порядку. Центральне місце в цій системі посідає теорія природного стану та договірного походження держави.

У концепції Т. Гоббса природний стан людей характеризується радикальною рівністю (фізичною і розумовою), що породжує однакові надії на досягнення цілей і, водночас, неминуче суперництво. За відсутності загальної влади це суперництво переростає у стан постійної загрози, який філософ описує як «війну всіх проти всіх» [19, с. 78-79]. Важливо, що війна в цьому розумінні не зводиться до безперервних бойових дій: вона означає тривалий стан відкритої готовності до насильства, у якому відсутня впевненість у безпеці та стабільності. Мир, відповідно, визначається не як емоційний чи моральний ідеал, а як стан, за якого така готовність до взаємного знищення відсутня.

Прагнучи вийти з цього стану, люди, за Т. Гоббсом, укладаючи суспільний договір – передають свої природні права створеній ними державі. Держава постає як носій загальної влади, покликаної забезпечити безпеку і порядок, а її суверен – як єдиний суб'єкт, уповноважений приймати рішення про війну і мир. Саме верховній владі належить «меч війни», що означає монополію на легітимне застосування насильства [19, с. 110].

Особливе місце у філософії Т. Гоббса займає мир, який він визначає як перший і фундаментальний природний закон [19, с. 79]. Мир не постає у нього як божественний дар чи моральна абстракція, а як результат раціонального вибору та інституційного впорядкування суспільства. У цьому сенсі мир досягається не шляхом заперечення війни, а через створення механізмів, здатних її стримувати, обмежувати або завершувати. Саме держава виступає головним посередником цього переходу від війни до миру [19, с. 78-79].

Ідеї Т. Гоббса мають тривале значення для подальшого осмислення взаємозв'язку війни, миру та політичної комунікації. Його концепцію можна інтерпретувати як одну з перших системних спроб показати, що навіть за визнання неминучості конфлікту в людській природі війна може бути включена в раціонально організований політичний порядок, у межах якого рішення про застосування сили, її масштаби та припинення підлягають свідомому управлінню.

Фундатори класичної німецької філософії: І. Кант, Й. Г. Фіхте, Ф. Шеллінг і Г. В. Ф. Гегель – здійснили концептуальний поворот у розвитку європейської філософії, продовживши й поглибивши лінію новочасної «філософії суб'єктивності», започатковану мислителями XVII ст. Визначальним для цієї традиції став принцип історизму, який надав новий імпульс осмисленню суспільних процесів як динамічних, суперечливих і таких, що розгортаються у часі. У цьому контексті проблема співвідношення політики, війни та миру посідає важливе місце, що зумовлювалося не лише теоретичними пошуками, а й конкретними історичними умовами розвитку Німеччини як роздробленого простору малих держав, позбавленого єдиного політичного центру [124, с. 21].

Провідну роль у формуванні історико-філософського підходу до цих питань відіграв І. Кант (1724-1804), який розглядав всесвітню історію як процес поступового розвитку людської свободи. На його переконання, цьому процесу притаманні глибинні антагонізми, закорінені в самій природі людини. Природний стан людства І. Кант характеризував як стан війни, що зумовлений відсутністю загальнообов'язкового правового порядку [222, с. 163-164]. Держава, у цьому сенсі, постає як правове об'єднання людей, підпорядкованих законам, які мають апріорний, тобто розумово необхідний характер. Суспільний договір у кантівській концепції не є історичним фактом, а радше ідеєю практичного розуму, яка слугує нормативною основою політичного устрою.

Політика за І. Канта визначається як форма практичного правознавства, мистецтво управління людьми відповідно до правових принципів. Водночас він наголошує на напруженості між політикою і мораллю, підкреслюючи, що справжня політика не може остаточно відмежуватися від моральних вимог. Війна, з точки зору Канта, не є легітимним засобом досягнення політичних цілей. Він різко критикує завойовницькі війни, колоніальне насильство та застосування підступних і віроломних методів ведення бойових дій, визнаючи правомірною лише оборонну війну або боротьбу за збереження державності [223, с. 94].

Водночас І. Кант усвідомлює структурні причини воєн: множинність держав, суперечливість їхніх інтересів, прагнення правителів до посилення влади. Сам факт

співіснування суверенних держав він розглядав як потенційний стан війни [222, с. 163-164]. Загроза взаємного знищення, посилена розвитком засобів ведення війни, на його думку, створює додатковий імпульс для пошуку правових і політичних механізмів миру. Саме в цьому контексті у праці «До вічного миру» І. Кант формулює програму поступового усунення війни через республіканський устрій, правове обмеження влади, укладання міждержавних угод і створення федерації вільних держав за умови збереження їхнього суверенітету [223, с. 94]. Мир постає не як утопічна мрія, а як результат раціональної та морально вмотивованої політичної діяльності. Цей підхід традиційно інтерпретується як одна з філософських передумов подальшого формування ідеї *jus post bellum*, тобто справедливого способу завершення війни, спрямованого не лише на припинення воєнних дій, а й на створення умов тривалого правового миру [266, с. 936-940].

Інший полюс осмислення війни та політики в межах класичної німецької філософії представлений у працях Г. В. Ф. Гегеля (1770-1831). Виходячи з діалектичного методу, Г. В. Ф. Гегель розглядав державу як втілення об'єктивного духу і форму реалізації розумної волі в історії. На відміну від І. Канта, він скептично ставився до ідеї вічного миру, вважаючи її абстрактним ідеалом, відірваним від реальної історичної динаміки. Війна у гегелівській концепції не є випадковістю або абсолютним злом, а постає необхідним моментом суспільно-історичного розвитку, що виконує функцію «струшування» застиглих форм цивільного життя [209, с. 258].

Разом із тим Г. В. Ф. Гегель не зводив війну до безмежного насильства і визнавав її внутрішню суперечливість. Він підкреслював, що війна містить у собі правове визначення, оскільки навіть у стані збройного протистояння зберігається можливість миру та чинність міжнародних угод. Війни він класифікував за різними критеріями – внутрішні й зовнішні, оборонні й загарбницькі, справедливі й несправедливі – наголошуючи, що їхня моральна і правова оцінка має ґрунтуватися на мотивах і цілях, а не лише на факті застосування сили [209, с. 261-263].

У гегелівській філософії політика постає як форма історичної необхідності, своєрідна «нова доля», що підпорядковує індивідуальні прагнення загальному

інтересу. Водночас саме розум, а не сліпе насильство, розглядається як джерело сили держави. Ці ідеї, зокрема уявлення про війну як продовження політики в історично обумовлених формах, знайшли свій подальший розвиток насамперед у працях К. фон Клаузевіца, який поєднав філософські висновки класичної німецької традиції з аналізом реальних воєнних практик.

К. фон Клаузевіца (1780-1831) прийнято вважати одним із найвпливовіших авторів у межах європейської військово-теоретичної думки XIX ст., який розкрив сутність війни та її зв'язок із політикою. Центральне місце у теоретичній спадщині К. фон Клаузевіца посідає праця «Про війну», рукопис якої було опубліковано посмертно його дружиною М. фон Клаузевіц [173]. Для К. фон Клаузевіца характерне поєднання теоретичного аналізу з широким залученням історичного матеріалу, що дозволило йому розглядати війну не як абстрактну схему, а як явище, яке змінює форми залежно від політичних цілей, соціальної структури та конкретної обстановки.

У концепції К. фон Клаузевіца війна постає крізь призму філософських підходів своєї епохи, зокрема діалектичного бачення суперечності й розвитку [173]. Саме це сприяє формуванню в його концепції уявлення про війну як явище мінливе і внутрішньо суперечливе: вона здатна набувати різних масштабів, інтенсивності та політичного сенсу, змінюватися в процесі ведення, залежати від взаємодії багатьох чинників.

Ключовим для подальшого осмислення воєнної дипломатії є головний принцип К. фон Клаузевіца: війна не є самодостатньою дією, а є частиною політики. Війна, за його відомим формулюванням, – це продовження політики іншими засобами [173, с. 87]. Це означає, що політичні відносини з початком війни не зникають і не перетворюються на щось зовсім інше: вони продовжуються у війні, а воєнні дії набувають сенсу лише в межах політичної мети. Звідси випливає, що масштаб і форма війни, вибір засобів, момент її припинення, а також прийнятність компромісів визначаються насамперед політичними цілями і співвідношенням сил [227, с. 205].

Важливо, що у К. фон Клаузевіца політика виступає не лише джерелом війни, а й механізмом її спрямування та обмеження. Саме політичне керівництво встановлює «міру» війни, визначає допустимі витрати й ризики, співвідносить військові засоби з політичними вимогами [173, с. 81-83]. У цьому контексті показовою видається думка К. фон Клаузевіца про те, що інколи політичний вплив на обстановку може бути ефективнішим, ніж пряме знищення збройних сил противника: через зміну союзів, «параліч» або відокремлення союзників супротивника, створення вигідних умов для політичних комбінацій. Тут війна постає не як суцільне поле бою, а як багатовимірний процес, у якому воєнні дії взаємодіють з коаліційною політикою, переговорами, сигналами, тиском і перегрупуванням інтересів. Для проблематики воєнної дипломатії принциповим є те, що такий «політичний шлях» до мети може виявитися коротшим і більш результативним, ніж виключно військове вирішення конфлікту шляхом знищення збройних сил противника.

К. фон Клаузевіц також вводить відому концепцію війни як «парадоксальної трійці», що поєднує: насильство, ненависть і ворожнечу як емоційно-масовий вимір; гру випадковостей і ймовірностей як сферу рішень і таланту військового керівництва; підпорядкованість війни політичній меті як вимір уряду [173, с. 89]. Ця тріада важлива тим, що підкреслює: війна ніколи не є суто військовою справою – вона завжди втягує суспільство, управлінські рішення і політичні розрахунки, а отже, створює простір для комунікації, домовленостей і управління конфліктом на різних рівнях.

У філософії К. фон Клаузевіца простежується підхід, який визначає війну і мир як дві різні форми політичної діяльності держави. Межа між ними визначається насамперед застосуванням або не застосуванням насильницьких засобів. Водночас і під час війни зберігається можливість переходу до миру, оскільки політична мета не зникає, а може змінювати інтенсивність і характер воєнних дій. Таке бачення дозволяє інтерпретувати переговори, перемир'я та домовленості не як зовнішнє втручання у війну, а як механізми, сумісні з її політичною природою. Разом з тим для Клаузевіца війна не є ізольованим актом: вона виникає з попередніх політичних

відносин і не усуває їх повністю, а трансформує їх в іншу форму взаємодії [173, с. 78-79].

З огляду на це, спадщина К. фон Клаузевіца є важливою для подальшого осмислення воєнної дипломатії, оскільки вона дозволяє концептуально окреслити війну як форму політики; роль політичної мети як міри воєнних засобів; залежність війни від змінних обставин і людського чинника; значущість впливу на політичні відносини, союзи та умови миру як складової управління конфліктом.

Якщо класичні філософські концепції розглядали війну як природний або неминучий стан між політичними спільнотами, то мир, в свою чергу, здебільшого розглядався як тимчасова пауза між конфліктами. Водночас уже в цих концепціях простежується інтуїтивне розуміння того, що стабільний мир не може зводитися лише до припинення бойових дій, оскільки насильство, навіть після формального завершення війни, зберігається у змінених формах – політичних, соціальних, економічних або символічних.

Отже, слід зазначити, що філософське осмислення війни, політики й миру, яке охоплює період від античних уявлень до концепції К. фон Клаузевіца, сформувало інтелектуальні передумови розуміння війни як політично зумовленого та нормативно осмисленого явища. У межах цієї традиції поступово утверджувалося уявлення про те, що війна не усуває політичної взаємодії, а переговори, домовленості та інші форми комунікації можуть супроводжувати конфлікт, обмежувати або створювати умови для його завершення. Це свідчить про те, що дипломатія історично розвивалася не лише як інструмент мирного співіснування, а й як форма діяльності, тісно пов'язана з конфліктами і війнами.

Зважаючи на це, комунікацію і примус не слід розглядати як взаємовиключні механізми, а як способи управління небезпекою, ризиком і взаємними очікуваннями. Саме на цьому перетині філософії війни і миру, політики, етики насильства та практик переговорного врегулювання формується інтелектуальне підґрунтя сучасного розуміння воєнної дипломатії. Згадані філософські концепції не лише сформували інтелектуальну мову осмислення війни, миру, справедливості, примусу та домовленості, а й створили підстави для їх подальшого переходу в

міжнародно-правову та дипломатичну площину. Це свідчить про те, що уявлення про допустимі межі війни, обов'язковість угод, значення перемир'я, роль посередництва та цінність миру поступово виходили за межі суто моральної чи політичної рефлексії й ставали основою нормативного впорядкування міждержавної взаємодії.

Таким чином, воєнна дипломатія виникає на перетині кількох концептуальних ліній: філософії війни і миру, історичних практик переговорів, а також політики, справедливості та етики насильства. Вона є результатом тривалої еволюції уявлень про допустимі та ефективні способи організації міждержавної взаємодії в умовах насильства. Окреслені філософські підходи створюють інтелектуальне підґрунтя для розуміння воєнної дипломатії як явища, що має власні ознаки, функції та логіку розвитку і не зводиться ні до класичної дипломатії, ні до воєнного мистецтва. Їх подальше осмислення у міжнародно-правовій площині дає змогу перейти до аналізу методологічних підходів до визначення воєнної дипломатії та її нормативно-правового регулювання.

1.2. Доктринальні та методологічні підходи до осмислення воєнної дипломатії в міжнародно-правовій доктрині

Проблематика воєнної дипломатії в міжнародно-правовій доктрині потребує належного загальнотеоретичного обґрунтування, оскільки йдеться про явище, що проявляється в умовах міжнародного збройного конфлікту, застосування сили або погрози силою. За таких обставин дипломатія зберігає свою базову природу як форму офіційної комунікації, представництва та переговорного узгодження позицій, однак істотно змінюються умови її здійснення, темп, коло суб'єктів, функціональне навантаження та практичні цілі. Саме тому для належного осмислення воєнної дипломатії доцільно спершу окреслити її доктринально-теоретичні межі, систематизувати наявні наукові підходи, а вже на цій основі сформулювати визначення та виокремити її основні ознаки.

У цьому контексті окремого уточнення потребує поняття «доктрина», оскільки воно виконує не лише термінологічну, а й методологічну функцію при визначенні змісту воєнної дипломатії. У міжнародному праві термін «доктрина» традиційно вживається щонайменше у двох основних значеннях. По-перше, відповідно до пункту 1 статті 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй розглядаються як допоміжний засіб для визначення правових норм [126]. По-друге, у ширшому значенні міжнародно-правова доктрина може характеризувати сукупність концептуальних підходів, ідей та офіційно сформульованих позицій суб'єктів міжнародних відносин з окремих політико-правових питань [133, с. 16]. Водночас варто звернути увагу на те, що термін «міжнародно-правова доктрина» при дослідженні воєнної дипломатії використовується насамперед як сукупність наукових підходів, концепцій і теоретичних узагальнень, сформульованих у працях учених-міжнародників суддів міжнародних судових органів, експертів міжнародних організацій та інших кваліфікованих фахівців у сфері публічного міжнародного права. У широкому ж значенні доктрина охоплює також доктринальну інтерпретацію та систематизацію нормативної основи відповідної правової категорії – визначення того, які міжнародно-правові акти регулюють воєнну дипломатію, за яким критерієм їх доцільно класифікувати та яке функціональне значення вони мають у механізмі міжнародно-правового регулювання [133, с. 16].

Звернення саме до доктрини як до аналітичної основи дослідження є обґрунтованим з огляду на те, що поняття воєнної дипломатії не отримало усталеного і загальноновизнаного нормативного закріплення в універсальних міжнародно-правових актах. За таких умов саме доктринальні підходи дають змогу виявити існуючі моделі його тлумачення, простежити співвідношення цього поняття із суміжними категоріями, а також сформулювати авторське визначення воєнної дипломатії як категорії міжнародно-правової науки. У цьому аспекті міжнародно-правова доктрина виступає не лише допоміжним засобом тлумачення, а й простором наукового осмислення понятійного апарату дослідження.

Для доктринального виведення поняття «воєнна дипломатія» насамперед необхідно звернутися до родового поняття – «дипломатія», у межах якого формуються її спеціальні різновиди, функціональні модифікації та похідні категорії.

Як зазначає В. М. Репецький, функціонування та розвиток будь-якої держави як суб'єкта міжнародного права й міжнародних відносин неможливі без налагодження та підтримання зовнішніх зв'язків з іншими суб'єктами. Така взаємодія зумовлена об'єктивними потребами суспільного розвитку й самою природою міжнародного спілкування [112, с. 10]. Відповідно, наявність зовнішніх відносин потребує належної інституційної організації – формування державного апарату, здатного забезпечувати ці зв'язки та здійснювати їх правове регулювання засобами міжнародного права. У цьому сенсі дипломатія й міжнародне право виступають взаємопов'язаними та необхідними елементами підтримання рівноправних відносин між суб'єктами сучасного міжнародного права.

У науковій і практичній площині термін «дипломатія» використовується в різних значеннях, що зумовлює варіативність його тлумачень у працях різних авторів. Відтак зміст і призначення дипломатії розкриваються неоднозначно залежно від дослідницької оптики та предмета аналізу.

Термін «дипломатія» походить від франц. *diplomatie*, яке, у свою чергу, пов'язується з давньогрец. *diplōma* – «документ, складений удвоє (навпіл)». Історико-етимологічне пояснення цього походження зазвичай пов'язують із практикою Стародавньої Греції: посли, яких спрямовували для ведення переговорів, отримували письмові інструкції та грамоти, що підтверджували їхні повноваження. Такі посвідчувальні акти, зокрема складені навпіл дощечки, вручали посадовим особам поліса, відповідальним за зовнішні справи; саме їх у джерелах позначали словом *diplōma*. Саме з цього слова виводять терміни «дипломат» і «дипломатія» [178, с. 28-38].

Водночас у науковій літературі наголошується, що перша фіксація терміна не тотожна становленню його сучасного понятійного змісту [198]. Так, один із ранніх зафіксованих випадків уживання відповідного терміна в англійській

традиції датують 1645 роком, однак у цей період він ще не мав усталеного значення дипломатії як практики міждержавних зносин [198].

Натомість у XVII-XVIII ст. у Франції формується понятійно-термінологічний апарат, пов'язаний із дипломатикою (лат. *diplomatica*; англ. *diplomats*) – спеціальною дисципліною, що займається критичним аналізом і верифікацією автентичності офіційних актів та грамот. Розвиток студій стародавніх документів сприяв закріпленню відповідної термінології, похідної від *diploma*, що виразно ілюструється появою праці Ж. Мабійона «Про дипломатику» 1681 року [237], яка вважається фундаментальною для дипломатики. Подальша еволюція терміна привела до його сучасного політико-правового змісту: в англomовному дискурсі одним із ранніх маркерів уживання слова *diplomacy* у значенні, близькому до сучасного, вважають його використання Е. Берком у 1796 році в серії памфлетів «Листи про царевбивчий мир» [170].

Слід зазначити, що саме французька мова протягом тривалого часу була основною мовою міжнародного спілкування, дипломатичних протоколів та переговорів, що закріпило французьке походження сучасних дипломатичних понять [325].

Доктринальна множинність визначень дипломатії підтверджується й класичними науковими підходами. Так, Р. Барстон розглядає дипломатію передусім як сферу, пов'язану з консультуванням, формуванням і реалізацією зовнішньої політики держави [159]. Е. Сатоу акцентує на її професійно-практичному вимірі, визначаючи дипломатію як застосування інтелекту і такту до ведення офіційних відносин між урядами [275]. У свою чергу, Г. Булл розуміє дипломатію як здійснюване мирними засобами ведення відносин між державами та іншими учасниками світової політики через офіційних агентів [169, с. 156]; [226]. Така множинність підходів свідчить про багатовимірність дипломатії як явища, що поєднує політичний, інституційний, професійний і комунікативний виміри.

Узагальнюючи доктринальні підходи, можна виокремити кілька базових значень, у яких поняття «дипломатія» вживається в науковій та практичній традиції.

По-перше, у своєму основному значенні дипломатія постає як офіційна діяльність державних органів і уповноважених представників у сфері міжнародних відносин [28]; [88]; [112]. Йдеться про реалізацію зовнішньої функції держави зі встановлення та підтримання відносин з іншими державами, ведення переговорів і представництва, а також про забезпечення захисту прав та інтересів держави, її юридичних і фізичних осіб за кордоном.

По-друге, дипломатію розуміють як сукупність науково обґрунтованих засобів і методів і водночас як мистецтво досягнення зовнішньополітичних цілей держави – насамперед у процесі переговорів і під час укладання міжнародних договорів. У цьому сенсі дипломатія виступає інструментом, через який державні інтереси трансформуються у конкретні рішення та домовленості в міжнародному середовищі [164]; [198]; [220]; [251]. Не випадково її роль у міжнародних відносинах традиційно оцінюється як винятково значуща: ефективна дипломатія здатна сприяти досягненню стратегічних результатів, тоді як невиважена – супроводжувати конфлікти, ескалації та прорахунки.

По-третє, термін «дипломатія» охоплює інституційну та кадрову складову: коло кваліфікованих осіб (дипломатична і консульська служба) та організаційний апарат (міністерство закордонних справ, постійні й тимчасові (*ad hoc*) дипломатичні місії), за допомогою яких держава здійснює зовнішньополітичні завдання [28]; [88]; [112]; [120]. У цьому значенні дипломатія постає як окрема сфера державної служби, інтегрована в систему центральної виконавчої влади.

У класичній дипломатичній літературі дипломатію визначають також через вимоги розуму й такту. Так, Е. Сатоу зазначав: «дипломатія – це застосування розуму і такту у веденні офіційних відносин між урядами різних незалежних держав, або, коротше, ведення справ між державами мирними засобами» [275]. У цьому значенні особливо виразним є акцент на такті як якості, нестача якої нерідко призводить до небажаних і важко прогнозованих наслідків у міжнародних відносинах.

У міжнародно-правовій доктрині дипломатія також розглядається як поняття, процес і професія [112, с. 10]. У цьому контексті дипломатія як поняття

постає як система взаємодії між державами та іншими суб'єктами міжнародного права для вирішення спільних проблем, уникнення конфліктів і розвитку взаємовідносин. Як процес вона охоплює послідовність дій – від аналізу міжнародного середовища до ведення переговорів і підписання міжнародних договорів. Як професія дипломатія передбачає наявність спеціальних знань, комунікаційних навичок, стратегічного мислення та дотримання принципів міжнародного права.

Водночас слід звернути увагу, що дипломатія як головний інструмент реалізації зовнішньої політики є поняттям вузьчим, ніж зовнішня політика як загальний напрям діяльності держави у сфері її зовнішньої функції. Їхній взаємозв'язок часто описують за аналогією до співвідношення стратегії і тактики: зовнішня політика визначає загальний курс і цілі, тоді як дипломатія забезпечує їх практичне досягнення через переговори, представництво, укладення угод і захист інтересів держави та її громадян на основі загальновизнаних норм міжнародного права, зокрема дипломатичного і консульського права. Важливо також, що здійснення зовнішньої політики та дипломатії не обмежується діяльністю міністра закордонних справ і його апарату: у сучасних державах відповідні повноваження реалізують також парламент, глава держави, уряд та інші уповноважені суб'єкти державної влади. Ця обставина має особливе значення для подальшого осмислення воєнної дипломатії, оскільки саме в кризових і конфліктних умовах суб'єктний склад дипломатичної діяльності помітно розширюється.

Традиційне розуміння дипломатії передбачає її трактування як діяльності, спрямованої на регулювання міжнародних відносин шляхом переговорів, представництва та комунікації. Характерною є дефініція Г. Нікольсона: «дипломатія – це управління міжнародними відносинами шляхом переговорів; метод, за допомогою якого ці відносини регулюються і ведуться» [251, с. 11].

Подальший розвиток «комунікативного» розуміння дипломатії пов'язується з підходом, який визначає дипломатію як форму діалогу між державами. Це визначення знайшло своє закріплення у праці А. Вотсона «Дипломатія: діалог між державами», який розглядає дипломатію як сталий механізм міжнародного життя,

що забезпечує керований обмін позиціями і підтримку певного порядку навіть за умов гострої конкуренції [320].

В українській дипломатичній енциклопедії дипломатія визначається як офіційна діяльність глав держав та глав уряду, відомств закордонних справ, дипломатичних представництв та інших органів зовнішніх зносин у сфері міжнародних відносин, спрямована на захист її інтересів, забезпечення миру, безпеки та розвитку співпраці з іншими державами [138].

Водночас Б. Гуменюк визначає дипломатію як діяльність щодо ведення міждержавних, міжвідомчих переговорів, підписання міжнародних угод, вивчення основних тенденцій та перспектив розвитку як регіональних, так і глобальних міжнародних проблем і відносин [28].

Узагальнюючи наведені підходи, дипломатію доцільно розглядати у широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні дипломатія постає як офіційна діяльність органів зовнішніх зносин, спрямована на представництво суб'єкта міжнародного права, захист його прав і законних інтересів мирними засобами, а також на реалізацію зовнішньополітичних функцій держави. Відповідно, таке розуміння охоплює функціонування різних органів зовнішніх зносин як елементів механізму зовнішнього представництва та взаємодії, зокрема дипломатичних представництв, консульських установ, торговельних представництв та інших уповноважених структур [112, с. 10]. Подібного підходу дотримувались Г. Беррідж [164] і Г. Нікольсон [251, с. 88-89]. У вузькому значенні, на думку В. М. Репецького, дипломатія може бути окреслена як мистецтво ведення переговорів і укладення міжнародних договорів, що ґрунтується на системному знанні міжнародних відносин, історії держав, міжнародного права, усталених дипломатичних традицій, а також норм внутрішньодержавного (передусім конституційного) права окремих країн [112, с. 10].

Саме на цьому етапі необхідно уточнити: воєнна дипломатія не розглядається як заперечення дипломатії і не утворює окремого автономного типу міждержавної комунікації поза її родовими ознаками. Йдеться про дипломатичну діяльність, яка відбувається в умовах міжнародного збройного конфлікту, реального застосування

сили або безпосередньої загрози її застосування. Отже, відмінність полягає не в заміні дипломатії силою, а в тому, що дипломатична діяльність здійснюється під визначальним впливом силового чинника та правових режимів війни.

Можливо припустити, що класичні дефініції дипломатії сформовані в умовах пріоритету миру як базового стану міжнародної системи. Натомість воєнна дипломатія функціонує в умовах кризової або конфліктної ситуації, у якій сила вже застосовується, готується до застосування або безпосередньо загрожує міжнародній стабільності. Саме ця обставина потребує концептуального переосмислення дипломатії в межах правових режимів війни й суміжних безпекових практик.

Е. Е. Кузьмін, досліджуючи поняття збройного конфлікту, звертає увагу на термінологічну багатоманітність, що використовується для позначення та характеристики вкрай складних політичних явищ [72, с. 187]. Зокрема, у науковому й нормативному обігу застосовуються такі поняття, як «війна», «збройний конфлікт», «збройний конфлікт міжнародного характеру», «зовнішній збройний конфлікт», «збройний конфлікт неміжнародного характеру», «внутрішній збройний конфлікт», «інтернаціоналізований збройний конфлікт» тощо [72, с. 187]. Така множинність категорій свідчить не лише про складність відповідного явища, а й про необхідність чіткого розмежування понять, оскільки кожне з них може мати різні міжнародно-правові наслідки.

Об'єктивно існуючу та зовнішньо виражену суперечність між суб'єктами міжнародного права з приводу питання факту або права доцільно розуміти як міжнародний спір. Його виникнення має значення юридичного факту, з яким міжнародне право пов'язує обов'язок заінтересованих сторін діяти відповідно до принципу мирного вирішення міжнародних спорів [7, с. 76]. Водночас міжнародний спір і збройний конфлікт не можуть ототожнюватися, оскільки вони відображають різні рівні розвитку міждержавного протистояння: якщо спір характеризує правову, політичну чи дипломатичну фазу незгоди між сторонами, то збройний конфлікт засвідчує її перехід у стадію застосування збройної сили [7,

с. 76]. Саме з цієї причини для дослідження воєнної дипломатії принципове значення має звернення до категорії «збройний конфлікт».

Коли йдеться про війну та збройну боротьбу, теорія зосереджується на соціально-значущих за своїми підставами та наслідками конфліктах. Відповідно, конфлікт розглядається як одна із зовнішніх форм прояву суперечностей суспільно-історичного процесу [124, с. 7]. У цьому сенсі конфлікт не є випадковим відхиленням від «нормального» стану суспільства, а постає структурною характеристикою людського співіснування, яка проявляється у зіткненні інтересів, цінностей і моделей світу [93, с. 109].

Міжнародний збройний конфлікт (або збройний конфлікт міжнародного характеру, збройний конфлікт на державному кордоні) між двома чи кількома державами вважається класичною формою збройного конфлікту. Визначення поняття «міжнародний збройний конфлікт», наведене у статті 2, спільній для всіх Женевських конвенцій 1949 року, яка тлумачить його як: «збройне зіткнення, яке виникає «між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни» [50]; [51]; [52]; [53].

Водночас «внутрішній збройний конфлікт» або «збройний конфлікт не міжнародного характеру» розуміється як збройний конфлікт між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні [135]. На відміну від міжнародного збройного конфлікту, де вирішальним є сам факт застосування збройної сили однією державою проти іншої, для неміжнародного збройного конфлікту істотне значення мають організованість сторін та певна тривалість та інтенсивність збройного насильства [72, с. 189].

Відповідно, воєнна дипломатія, як міжнародно-правова категорія, не повинна ототожнюватися з будь-якою комунікацією в умовах збройного конфлікту. Її міжнародно-правова специфіка найбільш повно виявляється саме в умовах міжнародного збройного конфлікту, де суб'єктами взаємодії є держави, міжнародні організації та коаліційні об'єднання, а предметом дипломатичної діяльності стають питання застосування сили, самооборони, колективної безпеки, відповідальності, санкцій, гуманітарного доступу, обміну, припинення вогню, мирного

врегулювання та постконфліктного відновлення, тощо. У неміжнародних збройних конфліктах дипломатичні інструменти також можуть використовуватися, однак здебільшого у формі посередництва, гуманітарних переговорів або міжнародного сприяння врегулюванню, що не завжди утворює воєнну дипломатію у вузькому міждержавному розумінні.

Історично ворожі наміри держав пов'язувалися з офіційним фактом оголошення війни, яке саме по собі створювало політичний стан війни та слугувало підставою для застосування права війни (*jus in bello*) у відносинах між сторонами навіть за відсутності активних бойових дій. Водночас, як зазначає В. П. Пилипенко, сучасне міжнародне гуманітарне право відійшло від такого формального підходу і пов'язує правові наслідки не лише з оголошенням війни, а з самим фактом існування збройного конфлікту [94, с. 317-324]. З цього випливає, що міжнародно-правові межі застосування воєнної дипломатії не можуть зводитися лише до формально оголошеної війни, оскільки дипломатичний супровід безпекових і воєнно-політичних процесів зберігає значення як до виникнення міжнародного збройного конфлікту, так і під час його перебігу та після припинення активної фази, насамперед з огляду на постійну загрозу ескалації, розширення конфлікту або його переходу у повномасштабну війну.

Слід також зазначити, що правові наслідки міжнародного збройного конфлікту охоплюють і просторові межі ведення воєнних дій. У цьому зв'язку важливо розмежовувати «театр війни» як потенційний простір, у межах якого можуть вестися воєнні дії (сухопутна, морська і повітряна територія воюючих держав), і «театр військових дій» як територію, де збройні сили держав фактично ведуть бойові дії. При цьому міжнародне право встановлює низку територіальних обмежень щодо використання окремих просторів як театру воєнних дій. До них належать певні міжнародні протоки, міжнародні канали, окремі демілітаризовані або спеціально захищені території, Антарктика, архіпелаг Шпіцберген, Місяць та інші небесні тіла, а також спеціальні зони, передбачені нормами міжнародного гуманітарного права, зокрема санітарні зони та райони [25, с. 31].

Формування поняття воєнної дипломатії в науковій думці відбувалося переважно поза межами класичної міжнародно-правової доктрини, що зумовлює необхідність звернення до методологічних напрацювань суміжних наук.

Як слушно зазначає М. Шоу, міжнародне право не функціонує у вакуумі, а формується під впливом політичної практики держав і доктринальних підходів інших наук [286, с. 8-9, 17]. Отже, міждисциплінарний контекст феномену воєнної дипломатії потребує окремого висвітлення. Міждисциплінарність у цьому значенні полягає не стільки у розбіжностях визначень, скільки у тому, що різні галузі знань акцентують увагу на різних аспектах дипломатичної діяльності, її функціях, механізмах та інституційних обмеженнях.

Політико-наукові концепції дозволяють зафіксувати функціональні характеристики воєнної дипломатії, серед яких можна виокремити управління ескалацією, висвітлення намірів, координацію дій союзників і формування міжнародної підтримки [281, с. 92-100]; [218, с. 58-62]; [255, с. 153-170]. Водночас згадані підходи не вирішують питання щодо правомірності таких дій.

Узагальнюючи міждисциплінарні підходи, можемо виокремити низку концептуальних елементів, релевантних для міжнародно-правового розуміння воєнної дипломатії: безперервність дипломатичної діяльності; її спрямованість на управління конфліктом, а не лише на його припинення; розширене коло органів та уповноважених осіб, що діють від імені суб'єктів міжнародного права; поєднання політичних, військових і правових інструментів. Однак жоден із міждисциплінарних підходів сам по собі не дає логічно завершеної правової дефініції, що підтверджує необхідність осмислення поняття саме в межах міжнародного права.

З огляду на викладене, воєнну дипломатію попередньо можна визначити як комплекс дипломатичних практик, що здійснюються у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом, застосуванням сили чи погрози силою та спрямовані на управління конфліктом шляхом переговорів і офіційної комунікації щодо правомірності застосування сили, умов деескалації та гуманітарних обмежень, установлених міжнародним правом.

Окремого розгляду потребує філологічно-термінологічний вимір визначення воєнної дипломатії, оскільки він впливає на уніфіковане трактування змісту поняття в доктрині. Англomовний термін «*wartime diplomacy*» у дослівному перекладі закріплює передусім хронологічний критерій: «*wartime*» означає «воєнний час» [319], тобто період, коли триває війна. Така семантична установка сприяє сприйняттю воєнної дипломатії як діяльності виключно в період війни, що мимоволі зводить її до часового виміру дипломатичної активності та звужує поняття, не даючи повною мірою виявити його функціональний зв'язок із війною, зокрема з підготовкою, веденням, обмеженням і завершенням збройного конфлікту, який є визначальним для запропонованої в дослідженні концептуалізації. У романських мовах ця логіка зберігається особливо виразно: французькою, наприклад, найприроднішим відповідником буде «*diplomatie en temps de guerre*», а іспанською – «*diplomacia en tiempo de guerra*» [206]. Обидві конструкції означають дипломатію, що здійснюється у воєнний час, і граматично підкреслюють саме періодичну ознаку («коли?»), а не функціональну («для чого?» і «у зв'язку з чим?»).

Водночас у романській мовній практиці трапляються й інші словосполучення, зокрема «*diplomatie de guerre*» або «*diplomacia de guerra*», які акцентують увагу не стільки на часовому, скільки на змістово-функціональному вимірі дипломатії, яке пов'язане із війною як із соціально-політичним і правовим фактом та зорієнтоване на досягнення результатів, необхідних для ведення, обмеження та завершення збройного конфлікту. Саме ця дуальність перекладу, зокрема «у воєнний час» (*en temps de guerre, en tiempo de guerra*) і «воєнна» (*de guerre, de guerra*), підтверджує доцільність понятійного розмежування. Дипломатія воєнного часу є дипломатичною діяльністю, що здійснюється в умовах триваючої війни або збройного конфлікту, незалежно від того, чи запроваджено у державі відповідний внутрішньоправовий режим. Натомість воєнна дипломатія постає ширшою за змістом категорією, що фіксує функціональний зв'язок дипломатичних практик із війною та режимами її міжнародно-правового обмеження, не зводячи зміст поняття до самого факту триваючих бойових дій.

Формулювання «воєнна дипломатія» часто використовують у інформаційному та політичному дискурсі, але воно залишається відносно малодослідженим і невизначеним як у зарубіжній, так і в українській науковій думці. Показово, що значна частина ранніх робіт, у яких фіксується словосполучення «воєнна дипломатія» (англ. «*wartime diplomacy*»), має радше історико-дипломатичний характер, оскільки стосується дослідження практик союзників, переговорних патернів тощо, але не формує узгодженої теорії чи правової дефініції. Так, монографія Е. Дж. Розека, присвячена союзницькій дипломатії періоду Другої світової війни, розглядає воєнну дипломатію передусім як маркер дипломатичної практики союзників у конкретний історичний період, без її концептуального визначення [276]. Отже, можна вважати, що у своїй праці Е. Дж. Розек висвітлює особливості однієї з форм воєнної дипломатії, а саме союзницької дипломатії (англ. «*allied diplomacy*») [276].

Разом з тим у сучасній доктрині помітно активізувався інтерес до воєнної дипломатії, що пов'язується з ескалацією збройних конфліктів на світовій арені, але цей інтерес зосереджується переважно поза межами міжнародного права. Так, у статті В. Аксьонової та К. Лозки воєнна дипломатія аналізується через участь українських аналітичних центрів (англ. «*think tank*»), які в умовах війни підтримують комунікацію з іноземними політичними середовищами та впливають на формування зовнішньополітичного бачення [157, с. 558].

В українській доктрині одними з перших більш системних спроб концептуалізації воєнної дипломатії можна вважати праці О. Меженської. Дослідниця розглядає воєнну дипломатію, по-перше, як складову національної безпеки, а по-друге – як інструмент формування та підтримання міжнародного іміджу держави [80, с. 358]. У своїй праці «Воєнна дипломатія як інструмент покращення іміджу держави: український варіант» вона аналізує український досвід поєднання військових і дипломатичних важелів для конструювання образу України як відповідального суб'єкта міжнародної безпеки. Разом з тим О. Меженська прямо підкреслює, що воєнна дипломатія є елементом системи національної безпеки та функціонує на перетині зовнішньополітичного й

оборонного курсів держави, взаємодіючи з інструментарієм публічної дипломатії [80, с. 359]. Така діяльність ґрунтується на використанні переговорів та інших дипломатичних інструментів і спрямована на врегулювання конфліктів, стримування та пом'якшення військових дій, пошук альянсів і міжнародної підтримки, а також на вирішення збройного конфлікту дипломатичним шляхом.

У статті Д. Кулеби «*Ukrainian Wartime Diplomacy: Wrestling Peace, Security, and Development*» воєнна дипломатія України описується як діяльність, спрямована на виборювання миру, безпеки й розвитку в умовах, коли війна змінює не лише певну країну, а й ширший міжнародний порядок [229].

На думку М. Тарасюк, необхідно розглядати різні підходи до визначення воєнної дипломатії. Традиційний (класичний) підхід трактує воєнну дипломатію як різновид дипломатичної діяльності, пов'язаний з військовою сферою: йдеться про використання потенціалу збройних сил як інструмента підтримки зовнішньополітичного курсу через заходи, спрямовані на розвиток міжнародної взаємодії, підтримання миру та зміцнення стабільності. У межах такого підходу акцент робиться на практичних механізмах військово-дипломатичної взаємодії – роботі військових аташе, укладанні оборонних домовленостей і функціонуванні військових місій, які забезпечують сталі канали контакту та координації між збройними силами різних держав [32]; [244].

Саме тут і виявляється одна з головних проблем термінології: частина авторів фактично описує не воєнну, а військову дипломатію, тобто діяльність, що прив'язана до інституцій військового сектору, але не обов'язково до реального збройного конфлікту. Така підміна понять ускладнює доктринальне визначення і потребує свідомого розмежування.

Наступний, безпековий підхід трактує воєнну дипломатію як один із механізмів забезпечення національної безпеки через розвиток і поглиблення міжнародної взаємодії. У цьому розумінні до її інструментарію відносять спільні військові навчання, військово-технічне співробітництво, переговорні формати за участю міністрів оборони та військового керівництва, а також участь у міжнародних миротворчих місіях як елемент реалізації безпекової стратегії [179,

с. 84]. Відповідно, воєнна дипломатія використовується для підтримання союзницьких зобов'язань, посилення координації з державами-партнерами та формування стримувальних механізмів щодо актуальних і потенційних загроз.

У межах оборонно-політичного підходу воєнна дипломатія розглядається як інструмент вироблення оборонних політик і формування систем колективної безпеки. Держави за допомогою воєнно-дипломатичних каналів узгоджують параметри спільної оборони, умови розміщення військової інфраструктури, а також форми та обсяги участі у спільних операціях. Однак і цей підхід не повинен ототожнюватися з авторським міжнародно-правовим розумінням воєнної дипломатії, оскільки він тяжіє до сфери оборонного планування й союзницької безпекової координації, а не до цілісного осмислення дипломатичної діяльності в умовах конфлікту.

У наукових джерелах воєнна дипломатія описується також як сукупність прийомів і методів досягнення воєнно-політичних цілей держави. Таке визначення частково влучне, але воно несе ризик надмірної інструменталізації поняття, коли дипломатія починає виглядати лише як допоміжний засіб забезпечення воєнної ефективності. Для міжнародно-правового аналізу цього замало, оскільки необхідно враховувати не тільки цільовий результат, а й правові межі, гуманітарний вимір та процедурні форми взаємодії сторін конфлікту.

З огляду на різноспрямованість трактувань воєнної дипломатії та відсутність усталеного єдиного визначення, доцільно систематизувати наявні підходи на підставі проведеного міждисциплінарного дослідження доктринальних і прикладних джерел. Пропонується виокремити чотири взаємопов'язані групи підходів, кожен з яких фіксує особливий, але частково перехресний між собою аспект явища. Така систематизація дозволяє одночасно врахувати міждисциплінарний характер воєнної дипломатії та зберегти міжнародно-правову визначеність подальшого дослідження.

Функціонально-інструментальний підхід передбачає трактування воєнної дипломатії як практики управління конфліктом за допомогою спеціального інструментарію: сигналів, умов, гарантій, коаліційних механізмів та інших засобів,

що окреслюють межі ескалації й водночас підтримують можливість контрольованих домовленостей [154].

Наступний, нормативно-правовий підхід визначає воєнну дипломатію як діяльність, що структурується міжнародним правом – її підстави, межі та наслідки взаємопов’язані з правовими режимами *jus ad bellum* та *jus in bello*, механізмами колективної безпеки й міжнародної відповідальності [126]. Для цього дослідження він є центральним, бо дозволяє послідовно показати, що воєнна дипломатія є «правовою» не тому, що вона завжди веде до миру, а тому, що вона структурована правом і постійно працює з юридичними режимами правомірності застосування сили, колективної співпраці під час міжнародного збройного конфлікту, гуманітарних домовленостей, дипломатичних інструментів вирішення міжнародного збройного конфлікту, притягнення агресора до відповідальності та відновлення міжнародного правопорядку, що у свою чергу фіксує зв’язок з доктринальною концепцією *jus post bellum*.

Акцент на ролі комунікаційного компоненту воєнної дипломатії для досягнення стратегічних цілей держави дає підстави виокремити третій, стратегічно-комунікаційний, підхід. У межах цього підходу, воєнна дипломатія супроводжується системною стратегічною комунікацією, покликаною забезпечувати зрозумілість, довіру та підтримку офіційних зовнішньополітичних кроків держави. Разом із тим збройний конфлікт чи його загроза змінює темп дипломатичної діяльності і режим публічності: зростають швидкість ухвалення рішень і рівень наслідків, які вони спричиняють; зростає потреба в постійній координації позицій із державами-партнерами; загострюється конкуренція наративів і посилюється зв’язок комунікацій із безпековими рішеннями. Унаслідок цього дипломатичні переговори дедалі частіше набувають напруженого характеру: вони постійно співвідносяться з реакціями суспільств і парламентів партнерів, логікою медіациклу, протидією інформаційним операціям, а також із потребою публічно обґрунтовувати військову допомогу, санкції, механізми відповідальності та гуманітарні домовленості, зокрема коридори [73]. Стратегічні комунікації, у

свою чергу, виступають елементом розширення дипломатичного впливу та підвищення його ефективності в умовах загроз.

Четвертий підхід випливає з того, що воєнна дипломатія функціонує не лише як сукупність формальних міждержавних дій, а як багаторівневий режим зовнішньої взаємодії, який допомагає державі утримувати свій стратегічний вплив на міжнародну спільноту. Тут йдеться про дипломатичну діяльність, яку супроводжують аналітичні центри, експертні групи, професійні спільноти, діаспорні та громадські структури. Їхня роль полягає у підтриманні контактів із політичним та експертним середовищем за кордоном, формуванні аргументаційних пакетів (у тому числі правових), адвокації рішень щодо допомоги, санкцій і механізмів відповідальності [310, с. 461]. Водночас для міжнародно-правового розуміння принциповим залишається розмежування: юридичні наслідки воєнної дипломатії пов'язані з діями уповноважених органів держави, тоді як недержавні учасники виконують функції підтримки й підсилення, не замінюючи державу як носія міжнародної правовосуб'єктності.

У науковому пізнанні мета певного явища або інституту дає змогу виявити його спрямованість, соціальне призначення та той результат, на досягнення якого зорієнтовані його функції. З цієї точки зору мета виступає не другорядною характеристикою, а однією з вихідних категорій, через яку розкривається сутність відповідного феномену. Дипломатична доктрина наголошує, що мета дипломатії полягає у переведенні реальних відносин на вищий, більш упорядкований і в ідеалі взаємовигідний рівень, тобто у такій організації міждержавної взаємодії, яка дає змогу зменшити втрати, обмежити конфліктність і створити умови для узгодження інтересів сторін. Якщо виходити з того, що дипломатія є одним із основних способів реалізації зовнішньої політики держави, то мета воєнної дипломатії має визначатися вже з урахуванням особливих умов її здійснення – збройного конфлікту або його безпосередньої загрози.

Мета воєнної дипломатії полягає у забезпеченні національних інтересів і безпеки держави в умовах збройного конфлікту чи його загрози шляхом дипломатичного супроводу міжнародної взаємодії, необхідної для запобігання

ескалації, підтримання комунікації між сторонами [164] та створення передумов для врегулювання конфлікту.

Систематизація доктринальних підходів дає підґрунтя для формулювання авторського підходу до визначення поняття «воєнна дипломатія» як категорії міжнародно-правової доктрини. Воєнна дипломатія є дипломатичною діяльністю однак характеризується особливими умовами здійснення, функціональними цілями, інструментарієм, суб'єктним складом і постійною взаємодією з правовими режимами війни, а саме *jus ad bellum*, *jus in bello* та орієнтацією на *jus post bellum*, *just peace*.

Отже, пропонується визначати воєнну дипломатію як дипломатичну діяльність держав та інших суб'єктів міжнародного права, що здійснюється у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом, застосуванням сили чи погрози силою, у межах міжнародно-правових режимів *jus ad bellum* і *jus in bello*, та спрямована на захист інтересів міжнародного миру та безпеки, управління конфліктом та формування умов для *jus post bellum* та справедливого миру.

Це визначення дозволяє уникнути двох крайнощів: з одного боку, зведення явища до військово-технічної або оборонної взаємодії, а з іншого – його розчинення у надто широкій безпековій або комунікаційній категорії. Воно підкреслює, що йдеться саме про дипломатичну діяльність, але таку, яка здійснюється під визначальним впливом міжнародного збройного конфлікту, застосування сили та пов'язаних із ними міжнародно-правових режимів.

Дефініція феномену воєнної дипломатії дає можливість визначити низку притаманних йому ознак, що конкретизують її сутність. Серед ключових ознак варто виділити наступні:

по-перше, зв'язок із фактичним або потенційним застосуванням сили та умовами міжнародного збройного конфлікту. Ця ознака відмежовує воєнну дипломатію від дипломатичної практики мирного часу, а також від тих форм міжнародної взаємодії, які мають безпековий або військовий характер, але не перебувають у безпосередньому зв'язку з конфліктом чи реальною загрозою його

виникнення. Функціонування в умовах обмеженої комунікації, підвищеного ризику, часового тиску – це впливає на форму і зміст дипломатичної діяльності.

по-друге, взаємозв'язок із міжнародно-правовими режимами війни. Саме ця ознака найбільш чітко відмежовує воєнну дипломатію від суміжних дипломатичних, стратегічних та безпекових практик, оскільки її зміст визначається не лише доцільністю, а й межами правомірності, гуманітарними обмеженнями та механізмами міжнародної відповідальності;

по-третє, поєднання дипломатичних, політичних, безпекових і комунікаційних засобів як інструментальної основи. Йдеться не про механічне додавання військового елемента до класичної дипломатії, а про таку конфігурацію інструментів, у якій переговори, координація, правові аргументи, стратегічні сигнали та гуманітарні домовленості взаємодіють у єдиному процесі;

по-четверте, розширене коло органів та уповноважених осіб, що діють від імені суб'єктів міжнародного права. На відміну від класичної дипломатії, що реалізується переважно через традиційні органи зовнішніх зносин та дипломатичні представництва, воєнна дипломатія передбачає залучення профільних органів безпеки та оборони як повноважних учасників дипломатичного процесу. Поряд із главою держави, урядом, міністерством закордонних справ і дипломатичними представництвами до її здійснення залучаються міністерства оборони, військово-політичне керівництво, спеціальні переговорні делегації, міжнародні організації та посередники, наділені належним мандатом. Поняття «уповноважені особи» охоплює тих, хто має офіційне право представляти позицію відповідного суб'єкта міжнародного права, вести переговори та брати участь у міжнародно-правових механізмах врегулювання конфлікту.

по-п'яте, спрямованість на управління конфліктом, а не лише на його завершення. Це означає, що предметом дипломатичної діяльності стає не тільки досягнення остаточного миру, а й підтримання кризових каналів зв'язку, стримування ескалації, погодження проміжних режимів, гуманітарних заходів і процедурних домовленостей.

Отже, воєнна дипломатія не вичерпується ані змістом класичної дипломатії, ані військово-політичною взаємодією у вузькому значенні. Її міжнародно-правове осмислення вимагає врахування особливих умов здійснення, розширеного кола органів та уповноважених осіб, що діють від імені суб'єктів міжнародного права, поєднання дипломатичних, політичних і безпекових інструментів та постійної взаємодії з правовими режимами збройного конфлікту. Це дає підстави розглядати її як самостійний доктринальний концепт, що потребує не лише визначення, а й чіткого відмежування від суміжних категорій.

1.3. Співвідношення поняття воєнної дипломатії з суміжними категоріями

Концептуалізація поняття воєнної дипломатії є відправною точкою для концептуалізації її як категорії міжнародно-правової доктрини. Водночас визначення особливих ознак воєнної дипломатії надає змогу провести порівняльно-правове дослідження з метою розмежування суміжних і частково дотичних концепцій, що зустрічаються у міжнародно-правовій доктрині, та забезпечити коректність їх подальшого застосування.

Вбачається за доцільне методологічно розмежувати два рівні аналізу – концептуальний та інституційний. Перший стосується змісту й співвідношення категорій «військова дипломатія», «оборонна дипломатія», «безпекова дипломатія» та «воєнна дипломатія». Другий охоплює суб'єктів та механізми реалізації відповідних практик, зокрема діяльність військових аташе, оборонних відомств, дипломатичних місій та інших уповноважених структур. Таке розмежування дає змогу уникнути змішування концептуального дослідження з описом інституційних форм реалізації відповідних категорій.

У науковому та практичному дискурсах терміни «воєнна дипломатія», «військова дипломатія» та «оборонна дипломатія» нерідко вживаються як взаємозамінні [179]; [188]; [244]; [247], оскільки описують зовнішньополітичну діяльність держави у сфері безпеки й оборони, охоплюють взаємодію з іноземними партнерами, а також інституційно пов'язані з дипломатичною службою та

оборонним відомством. Однак ці категорії доцільно розмежовувати, оскільки їхній зміст, умови застосування, суб'єктний склад і функціональна спрямованість мають відмінні риси.

Як явище військова дипломатія історично передувє сучасній термінології: держави давно використовували посланців (з лат. *emissarius*), зокрема представників війська, для встановлення комунікації, узгодження режимів взаємодії, оцінки безпекового середовища та зміцнення довіри. Практика збройних конфліктів свідчить, що домовленості про тимчасове припинення вогню або обмін військовополоненими нерідко здійснювалися на рівні військового командування, яке взаємодіяло безпосередньо з противником або союзниками, що вказує на особливий статус військового представництва [302]. Концептуально військова дипломатія визначається значно пізніше, так само як і закріплюється офіційний дипломатичний статус військових представників.

Сам термін «військова дипломатія» (англ. «*military diplomacy*») найчастіше зустрічається в англomовній науковій доктрині міжнародних відносин та стратегічних і безпекових студій. Окремі поодинокі випадки вживання терміну зустрічаються на поч. ХХ ст. в англomовних історичних наративах та публіцистиці але як науково-доктринальний термін (і широко цитований) використаний у 1956 році у праці А. Вагтса. У розділі «*Military Diplomacy*» автор не подає формального визначення, а використовує термін описово – щодо використання військових посадовців (генералів, аташе, офіцерів) у дипломатичних ролях і загалом переплетення військового чинника із зовнішньою політикою та дипломатією. Без формальної дефініції А. Вагтс уживає також термін «військовий дипломат» (англ. «*military diplomat*») і зазначає, що значно зручніше приймати військових дипломатів, ніж направляти їх [314].

На думку Е. Пайтінка військова дипломатія являє собою комплекс заходів, що здійснюються представниками оборонного відомства (та інших державних інституцій) спрямованих на реалізацію зовнішньополітичних інтересів у сфері безпеки й оборони, на основі переговорів та інших дипломатичних інструментів. Серед функцій військової дипломатії автор виокремлює: збір та аналіз інформації

про збройні сили та ситуацію з безпекою в приймаючій державі; сприяння співпраці, комунікації та взаємним відносинам між збройними силами держави, що направляє та приймаючої держави; організація робочих візитів представників оборонних органів та мирного перебування військових підрозділів держави, що направляє, у державі, що приймає; підтримка комерційних контрактів (договорів) щодо озброєння та військового обладнання між державою, що направляє, та державою, що приймає; представництво держави, що направляє, та її збройних сил на офіційних церемоніях та інших заходах у державі, що приймає [264, с. 180].

З огляду на це військову дипломатію доцільно розуміти насамперед як категорію, що позначає офіційні зовнішні контакти у військовій сфері, здійснювані дипломатичними засобами або через пов'язані з ними представницькі канали. На термінологічному рівні її визначальною ознакою є не сам факт конфлікту, а предметна прив'язка до військової сфери та офіційного військового представництва.

Щодо проблематики ототожнення концепцій військової дипломатії та оборонної дипломатії у науковій доктрині доцільно звернути увагу на генезис терміна «оборонна дипломатія» (англ. *«defence diplomacy»*), оскільки саме історія його становлення пояснює подальші змістові ототожнення з військовою дипломатією. У науковому дискурсі поняття оборонної дипломатії найчастіше фіксується у політико-стратегічних документах та пов'язаній із ними аналітиці кінця 1990-х років як інструмент довіри й кооперації у постбіполярному безпековому середовищі, зокрема у британському *Strategic Defence Review* 1998 року [292]. У цьому документі оборонна дипломатія постає як можливість залучення оборонних спроможностей у мирний час для підтримки ширших зовнішньополітичних цілей держави, насамперед через зниження рівня ворожості та підтримання довіри у відносинах із партнерами.

Мету оборонної дипломатії у доктринально релевантному вигляді можна сформулювати як використання оборонних ресурсів держави для виконання різнопланових неконфронтаційних завдань, спрямованих на формування та відтворення довіри, підвищення взаєморозуміння, а також сприяння становленню

демократично підзвітних збройних сил у відповідних державах, що загалом робить внесок у запобігання конфліктам і їх врегулювання [45, с. 58]. Саме в такому цільовому розумінні оборонна дипломатія поєднує безпекову політику з механізмами міжнародної взаємодії та діє переважно через кооперацію, прозорість, інституційне партнерство й підтримку стандартів демократичного цивільного контролю над сектором безпеки [292].

Надалі поняття набуло доктринального визначення у працях А. Котті та А. Форстера, які запропонували узагальнену дефініцію оборонної дипломатії як мирного (неконфронтаційного) використання збройних сил та пов'язаної інфраструктури (передусім оборонних відомств) як інструмента зовнішньої та безпекової політики [179, с. 84]. У свою чергу, А. дю Плессі вказує, що у «вужчому» розумінні оборонну дипломатію нерідко пов'язують із мирним використанням військового персоналу, включно з аташе, для запобігання конфліктам, що додатково пояснює, чому в літературі терміни «військова дипломатія» та «оборонна дипломатія» ототожнюються [190].

Водночас низка авторів наголошує, що поширення поняття оборонної дипломатії частково пов'язане з прагненням замінити або розширити попередню рамку військової дипломатії, підкресливши інституційно-політичний вимір оборонного сектору. Зокрема Л. Драб прямо зазначає тенденцію, за якої концепт оборонної дипломатії дедалі частіше витісняє термін «військова дипломатія» у політичних дебатах і науці, хоча єдиного універсального визначення цього поняття не сформувалося [188, с. 58]. Додатково Г. Вінгер пропонує стислий теоретичний маркер, розглядаючи оборонну дипломатію як дипломатичне використання військових сил через такі види діяльності, як обміни офіцерами, візити й контакти, з метою просування міжнародного порядку денного держави, що дозволяє чітко розмежувати її з примусовими та бойовими формами реалізації сили [324].

Розширення дослідження поза англомовну традицію також підтверджує множинність смислових акцентів. Так, у польській доктрині Р. Купецький підкреслює відносну новизну терміна оборонної дипломатії (польськ. «*dyplomacja obronna*») та показує його становлення як спеціалізованої сфери зовнішньої

діяльності держави, що за змістом ширша за традиційні уявлення про військову дипломатію (польськ. «*dyplomacja wojskowa*») і включає програмно-інституційні механізми оборонної співпраці [330]. У франкомовній традиції, зокрема в роботі Г. Ц. де Фабіані, «оборонна дипломатія» (фр. «*diplomatie de défense*») визначається через співвідношення дипломатії та оборони у контексті превенції, що додатково підкреслює кооперативний сенс поняття й пояснює його привабливість для постконфронтаційного періоду [328].

Таким чином, на термінологічному рівні оборонна дипломатія є ширшою за військову дипломатію. Якщо військова дипломатія зосереджується на офіційному військово-представницькому та контактному каналі, то оборонна дипломатія охоплює ширший комплекс зовнішньої активності оборонного сектору, включно з програмами співпраці, підготовкою, дорадчою допомогою, реформами та інституційним будівництвом.

Слід також згадати феномен «безпекової дипломатії» (англ. «*security diplomacy*»), який сучасному дискурсі використовується для позначення дипломатичного управління міжнародними відносинами у сфері безпеки з метою запобігання конфліктам, зниження напруженості та підтримання стабільності через переговори, багатосторонні механізми й інституційні форми співпраці [285].

Природа сучасної дипломатії, зокрема безпекової дипломатії, настільки складна та багатовимірна, що вимагає цілісного пояснення та підходу для усунення або принаймні зменшення розриву між різними інтересами, потребами, цінностями різних суб'єктів на політичній арені на національному, регіональному та глобальному рівнях. Особлива глибина, різноманітність та складність безпекової дипломатії зумовлені, принаймні, трьома особливостями. По-перше, функція безпеки є головною та найважливішою функцією держави. По-друге, поняття міжнародної безпеки, загрози, виклику та ризику є суттю різних теорій безпеки, а також теорій континентальної інтеграції. По-третє, на відміну від членства в якійсь торговельній чи політичній безпековій організації співробітництво у сфері безпеки відображає особливий, вирішальний, іноді екстремальний характер міжнародних

відносин та дипломатії, де переговори та торги ведуться під загрозою застосування сили, принаймні у випадку деяких «глобальних гравців».

У цьому сенсі безпекова дипломатія є ширшою категорією, що охоплює не лише взаємодію оборонних відомств, а й політико-дипломатичні інструменти стратегічного врегулювання безпекових питань. Водночас у доктрині наголошується на доцільності відмежування оборонної дипломатії від безпекової дипломатії: оборонна дипломатія здебільшого стосується неконфронтаційного використання оборонних ресурсів і військових контактів, тоді як безпекова дипломатія фокусується на ширших завданнях стратегічного управління безпековим середовищем [294].

Щодо інституційного рівня аналізу, слід зазначити, що специфіка військової дипломатії найвиразніше проявляється через суб'єктний критерій, адже вона насамперед пов'язана з діяльністю військових дипломатів – військових аташе, яких міжнародне право виділяє як окрему категорію посадових осіб дипломатичної місії поряд із військово-морськими та військово-повітряними аташе. З огляду на зазначене слід звернути увагу на те, що визначення військової дипломатії у Е. Пайтінки охоплює ширший суб'єктний, функціональний та інструментальний зміст явища, ніж той, який відтворюється через перелік її функцій [264, с. 184].

Показовим є й використання Е. Пайтінкою категорій «держава, що направляє» та «держава, що приймає» щодо діяльності військових аташе [264, 187-188]. У такому розмежуванні простежується внутрішня логіка асиметрії ролей: держава, що направляє, формує мандат, тобто визначає коло завдань аташе та політичні цілі їх діяльності, натомість держава, що приймає, встановлює режим допуску й допустимі межі діяльності. У цьому сенсі відповідні категорії мають і міжнародно-правову опору, оскільки відображені у базових міжнародно-правових актах дипломатичного права через поняття «акредитуюча держава» та «держава перебування» [264, с.187-188].

Ще одним важливим аспектом є те, що розмежування «держави, що направляє» та «держави, що приймає» вказує на ознаки інституту представництва: йдеться про офіційну діяльність, яка здійснюється в межах прийняття приймаючою

стороною та в режимі дипломатичних зносин, а не таємно чи нелегально. Це, своєю чергою, додатково підкреслює відмінність військової дипломатії від розвідувальної діяльності, попри можливі точки перетину їхніх цілей на рівні забезпечення національної безпеки.

Дипломатія та розвідка як специфічні форми державної діяльності мають спільні риси, однак водночас зберігають власні, притаманні лише кожній із них, ознаки, що дозволяють їх розмежовувати. Їхня подібність як функціональних елементів державного механізму передусім виявляється у спільній меті: захист національних інтересів та виявлення ризиків і загроз для держави. Для цього обидві сфери оперують інформаційним виміром – збирають і систематизують відомості про іноземні держави, їхні наміри, можливості та плани. Об'єктом їхньої уваги у цьому контексті здебільшого виступає держава перебування та її зовнішньо- і внутрішньополітичні процеси. Як складові державного апарату дипломатія й розвідка інтегровані у загальну систему політичної діяльності та функціонують як інструменти забезпечення реалізації зовнішньополітичних цілей держави.

Натомість розвідка в доктринальному розумінні характеризується як спеціальна інституція та окремий вид діяльності, орієнтована на здобуття розвідувальної інформації з використанням специфічних методів, які можуть виходити за рамки звичайних дипломатичних механізмів. Отже, навіть за наявності спільного стратегічного горизонту, військова дипломатія і розвідка відрізняються насамперед режимом легітимності та формами реалізації, що дозволяє коректно відмежовувати інформаційне забезпечення дипломатичного характеру від розвідувальної діяльності як окремого виду спеціальної державної практики.

У контексті розмежування військової дипломатії та розвідувальної діяльності доцільно врахувати позицію К. А. Мутханни, який, розглядаючи військову дипломатію у широкому сенсі як інструмент зовнішньої політики й безпеки держави, акцентує увагу на її функціональній спрямованості на комунікацію, кооперацію та інформаційно-аналітичне забезпечення процесу ухвалення рішень. У цьому зв'язку інформаційна функція військової дипломатії не може автоматично ототожнюватися з розвідкою, оскільки йдеться про офіційні та інституційно

врегульовані форми діяльності, що передбачають взаємодію між оборонними суб'єктами держав і здобуття відомостей у межах дозволених процедур та каналів [247].

Військові аташе здійснюють діяльність переважно у військовій сфері. Їхні функції можна узагальнити до трьох основних напрямів: інформаційне забезпечення власного військово-політичного відомства; підтримання робочих контактів з військовими та оборонними інституціями держави перебування; сприяння розвитку військового співробітництва. За потреби вони надають главі дипломатичного представництва консультативну підтримку з питань військового характеру. При цьому збір інформації про стан збройних сил держави перебування, їхнє оснащення, рівень бойової готовності, чисельність частин і пересування військ традиційно посідає одне з центральних місць у їхній діяльності [247].

Показовою для розуміння представницького виміру військової дипломатії є публічна позиція міністра закордонних справ України А. Сибіги щодо інституту військових аташе. Під час години запитань до Уряду у Верховній Раді міністр підтримав підхід, за яким військовий аташе з відповідним штатом має бути в кожній закордонній дипломатичній установі України, а також наголосив на необхідності укомплектування вже наявних посад і розширення цієї інституції там, де такі посади відсутні [122]. Водночас А. Сибіга пов'язав ефективність інституту військових аташе з практичними завданнями держави в умовах війни, підкресливши його роль у формуванні міжнародної підтримки, координації оборонної допомоги та посиленні позицій України на міжнародній арені [122].

Отже, військову дипломатію доцільно визначати як сукупність офіційних представницьких і комунікаційних заходів, що здійснюються військовими аташе та іншими уповноваженими військовими представниками у складі дипломатичних місій і спрямовані на підтримання та розвиток міждержавних контактів у сфері оборони та безпеки, обмін інформацією і координацію позицій дипломатичними засобами.

З огляду на те, що військова дипломатія акцентує увагу насамперед на діяльності військових аташе та пов'язаних із ними офіційних каналах

представництва збройних сил, поява оборонної дипломатії в доктрині пояснюється потребою концептуально охопити не лише інститут аташе, а й системну зовнішню активність оборонного сектору, що реалізується через оборонні відомства та програмні інструменти міжнародної взаємодії (діалоги високого рівня, співпраця, навчання й тренування, дорадча допомога, інституційне будівництво, заходи зміцнення довіри тощо) [48, с. 350].

Таким чином, оборонна дипломатія за своєю сутністю є ширшим поняттям: вона охоплює діяльність військових аташе та традиційні функції військової дипломатії, однак не зводиться до них [179, с. 6-7]. На відміну від представницько-інституційної специфіки військової дипломатії, оборонна дипломатія включає напрями, що виходять за межі класичного військового представництва при посольстві, зокрема:

оборонне співробітництво як напрям зовнішньої політики держави: розроблення та реалізацію міжурядових програм у сфері оборони (плани співпраці, дорожні карти, рамкові меморандуми), що виконуються переважно через міністерства оборони та не зводяться лише до діяльності аташе;

оборонна допомога і нарощування спроможностей (англ. *capacity building*): підготовку та тренування, дорадчу підтримку реформ сектору безпеки й оборони, інституційне будівництво, розвиток системи демократичного цивільного контролю, стандартизацію процедур управління і планування;

оборонну взаємосумісність (англ. *interoperability*) як здатність держав ефективно взаємодіяти у довгостроковій перспективі, обмінюватися інформацією та діяти узгоджено під час спільних операцій чи місій;

участь у багатосторонніх форматах безпеки: роботу в структурах та ініціативах колективної безпеки і партнерства, координацію оборонної взаємодії на рівні організацій, штабів, спільних комітетів тощо [190, с. 95-99].

Таким чином, ключовою відмінністю воєнної дипломатії є її безпосередній зв'язок із збройним конфліктом, застосуванням сили або реальною загрозою її застосування у межах міжнародно-правових режимів *jus ad bellum* і *jus in bello*. Якщо безпекова дипломатія охоплює найширше коло практик управління

безпековим середовищем, а оборонна й військова дипломатія пов'язані відповідно з оборонним сектором та військово-представницьким каналом, то воєнна дипломатія актуалізується саме в умовах силової кризи та спрямована на управління конфліктом, деескалацію і досягнення домовленостей із політичними та міжнародно-правовими наслідками [48, с. 350].

Узагальнюючи вищенаведене, слід зазначити, що воєнна дипломатія перебуває у тісному зв'язку із суміжними категоріями, однак не зводиться до жодної з них, оскільки її визначальними ознаками є зв'язок зі збройним конфліктом, застосуванням сили чи погрози силою, а також спрямованість дипломатичних дій на врегулювання конфлікту й управління його ескалацією.

У співвідношенні з військовою дипломатією воєнна дипломатія є поняттям ширшим за предметом і колом органів та уповноважених осіб, оскільки військова дипломатія виступає передусім офіційним військово-представницьким каналом через діяльність військових дипломатів, зокрема військових аташе, тоді як воєнна дипломатія охоплює також політичні переговорні процеси щодо припинення бойових дій, гуманітарні домовленості та коаліційну координацію.

Від оборонної дипломатії воєнна дипломатія відмежовується спрямованістю: оборонна дипломатія концентрується на оборонному співробітництві в неконфронтаційному режимі, зокрема на програмах взаємодії, нарощуванні спроможностей, здатності до взаємодії та підтримці реформ, які можуть тривати і в умовах збройного конфлікту, але самі по собі не тотожні переговорам про припинення такого конфлікту чи узгодженню умов миру.

Безпекова дипломатія розглядається як найширша категорія у сфері зовнішньої безпекової діяльності держави що охоплює всі види загроз міжнародній безпеці та не обмежується виключно ситуаціями міжнародного збройного конфлікту, застосування сили чи погрози її застосування.

РОЗДІЛ 2. ТРАКТУВАННЯ ВОЄННОЇ ДИПЛОМАТІЇ В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

2.1. Історична ретроспектива воєнної дипломатії

Дослідження сучасного стану міжнародного права значною мірою спирається на історичний досвід, оскільки саме історична практика демонструє, яким чином міжнародно-правовий порядок реагував на міжнародні збройні конфлікти та зміну конфігурації сили у міжнародній системі. У цьому вимірі особливої уваги потребують ті форми міжнародної взаємодії, що виникали як механізми забезпечення комунікації, врегулювання міжнародних спорів і узгодження інтересів сторін. До таких форм доцільно віднести й воєнну дипломатію, яка в процесі еволюції міжнародних відносин поступово набула ознак самостійного міжнародно-правового феномену, зумовленого необхідністю поєднувати застосування сили з дипломатичними інструментами досягнення політичних і правових цілей. В історичній ретроспективі воєнна дипломатія розглядається крізь призму еволюції її суб'єктів, інструментів і правових режимів, що забезпечували міждержавну комунікацію під час збройних конфліктів.

Систематичний характер збройних конфліктів і їхній прямий вплив на стабільність міжнародного правопорядку спричинив формування комплексу дипломатичних практик, що реалізовувалися не поза війною, а в її умовах і водночас перебували у взаємодії з правовими режимами, які регулюють зовнішні зносини держав [316]. Водночас воєнна дипломатія історично розвивалася на умовному «перетині» права зовнішніх зносин, яке забезпечує інституційні форми представництва, комунікації та переговорів [112, с. 223], і норм, що стосуються застосування сили та правового врегулювання наслідків конфлікту [50]; [51]; [52]; [53]. Такі практики виконували низку юридично значущих функцій: підтримання мінімальних каналів офіційного спілкування, координацію дій союзників, узгодження режимів припинення вогню та інших домовленостей, а також створення передумов для подальших процедур мирного врегулювання спорів [126].

З огляду на це, воєнна дипломатія в окремих випадках вплинула на формування та трансформацію норм і принципів міжнародного права, насамперед у сферах обмеження застосування сили, мирного врегулювання міжнародних спорів [126], міжнародної відповідальності, а також, частково – кодифікації окремих інститутів права зовнішніх зносин, які забезпечують правові межі міждержавної комунікації навіть у кризових ситуаціях. З огляду на це, воєнну дипломатію слід розглядати як чинник еволюції міжнародно-правового порядку, що обґрунтовує потребу її подальшого доктринального осмислення в межах міжнародного права.

Дипломатичне і консульське право становлять основу права зовнішніх зносин і належать до найдавніших галузей сучасного міжнародного права, засади яких були закладені ще на початку цивілізації людства. Так, уже у другій половині I тис. до н.е. досить чітко вирізнялися дві сфери – посольське право та право війни [113, с. 223].

Оскільки воєнна дипломатія історично розвивалася на перетині міждержавної комунікації, договірного оформлення миру, союзницької взаємодії та правових режимів зовнішніх зносин, її еволюцію доцільно розглядати не лише за хронологічним, а й за міжнародно-правовим критерієм. Йдеться про зміну форм переговорного процесу, способів юридичного оформлення завершення війни, ролі коаліцій і посередників, ступеня інституціоналізації дипломатичних процедур та юридичного значення домовленостей, досягнутих у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом. З огляду на це еволюція воєнної дипломатії простежується крізь призму ключових воєнно-політичних переломів, кожен із яких супроводжувався зміною міжнародно-правових механізмів комунікації, врегулювання збройних конфліктів та забезпечення миру.

Ранні етапи розвитку міждержавної взаємодії засвідчують, що припинення збройного протистояння поступово оформлюється у договірно-комунікативну модель, де війна завершується не лише фактом виснаження сторін чи військовою перевагою, а й узгодженим текстом із взаємними зобов'язаннями [175]. Зважаючи на це ранньодержавні договори Стародавнього Сходу доцільно розглядати як

історичні прототипи окремих елементів воєнної дипломатії, передусім у частині формалізації миру, союзницьких обов'язків, взаємних гарантій та правил післявоєнної комунікації.

Як приклад доречно згадати мирний договір між Єгиптом та Хеттським царством часів Рамзеса II і Хаттусілі III (відомий також як «договір вічного миру»), який належить до найдавніших збережених міжнародних договорів такого типу [148, с. 84]. Цей договір закріпив припинення конфлікту на основі взаємного погодження умов миру. Із його тексту вбачається логіка, концептуально близька до подальших практик воєнної дипломатії: зобов'язання утримуватися від ворожих дій, положення про взаємну допомогу у разі нападу третьої сторони, положення щодо повернення втікачів. Поряд із закликом богів-свідків у повному тексті договору містилися формули благословення за дотримання та прокляття за порушення, які виконують роль архаїчного механізму забезпечення зобов'язань і підсилюють легітимність угоди [162, с. 90-94]; [230].

У науковій літературі підкреслюється, що стародавній дипломатії була притаманна системна взаємодія «великих держав» регіону – Єгипту, Хатті, Вавилону, Мітанні та Ассирії, у межах якої договори, династичні шлюби, обмін посланцями і дарами забезпечували формування відносно сталого порядку міждержавних відносин. За таких умов війна не виключала дипломатії, а виступала одним із режимів її функціонування, інтегрованим у загальну систему міждержавної комунікації. Цей історичний етап ґрунтовно аналізує М. Ліверані, який наголошує на повторюваності комунікаційних практик та їх значенні для підтримання міжнародної рівноваги [236].

У грецькому полісі дипломатія ще не мала розвиненої інституційної форми, однак уже включала посольські місії, переговори, договірні акти та практику союзів [24]. Характерною для античної Греції була «проксенія» (грец. *προξενία* – від *pro* «для, замість» та *xenos* «незнайомець, іноземець»), тобто гостинність, яка вважається однією з найдавніших форм мирних міжнародних відносин та міжнародного права. У міждержавних відносинах конфлікти, що виникали між громадами чи полісами, вирішували за допомогою спеціально уповноважених осіб

(вісники, старійшини), або послів, що свідчить про розвиток інститутів представництва та посередництва [112, с. 21].

У період греко-перських воєн посольська практика в Стародавній Греції набула складнішого характеру, оскільки переговори починають використовуватися не лише для двосторонніх контактів, а й для союзницької координації. Вважається, що в цей період сформувались ранні елементи багатосторонньої дипломатії, яку в доктрині міжнародного права також називають конференційною дипломатією, одним із проявів якої стало зібрання делегатів у Спарті 482 р. до н. е. [112, с. 22].

Римська традиція дипломатичних відносин того часу відзначалася широким використанням інституту посольства, що вплинуло на розвиток процедурного виміру дипломатії. Мета посольств могла бути різною: оголошення війни й укладення миру, підписання угод і третейське залагодження міжнародних конфліктів та вирішення релігійних спорів [24].

Середньовічний період не створив повністю нової моделі воєнної дипломатії, але поглибив уже наявні форми посередництва, представництва та договірного врегулювання. Візантійська, папська та італійська дипломатична практика поступово виробили уявлення про переговори як безперервний супровід конфлікту, а не лише про разовий акт укладення миру. Особливого значення в цьому контексті набув досвід італійських міст-держав, у межах якого союзи, коаліції, балансування сил і тривале представництво дедалі виразніше поєднувалися з воєнно-політичними потребами держав [112, с. 22]. Саме цей ранній досвід дозволяє простежувати еволюцію воєнної дипломатії як поступовий перехід від локальних договірних формул миру до складніших інституційних механізмів мирного врегулювання й управління конфліктами у межах трансформацій міжнародного правопорядку.

Тридцятилітня війна (1618-1648) вважається важливим етапом для генези воєнної дипломатії не лише тому, що завершилася Вестфальським миром, а й тому, що дипломатичні практики супроводжували конфлікт майже безперервно, відображаючи поступовий перехід від внутрішньоімперських компромісів до системи взаємопов'язаних міжнародних війн [249]. Війна поєднала «конституційну

кризу» Священної Римської імперії [323] та міжнародне протистояння за гегемонію, а її ескалація значною мірою була зумовлена також конфесійним фактором, оскільки релігійні суперечності виконували не лише ідентифікаційну, а й право-політичну функцію, впливаючи на питання юрисдикції, статусу територій та гарантій у майбутньому врегулюванні [89].

Дипломатичний вимір конфлікту проявлявся у змінності коаліцій та конкуренції моделей врегулювання. Перші фази війни супроводжувалися спробами компромісу всередині імперії, однак залучення зовнішніх акторів (спершу Данії, згодом Швеції, а пізніше Франції) поступово трансформувало конфлікт у систему пов'язаних воєн, де кожний учасник за допомогою дипломатичних засобів прагнув конвертувати військові успіхи у вигідні політико-правові умови миру [249].

Особливу увагу слід звернути на Празький мир 1635 року, який демонструє характерну для воєнної дипломатії дилему: часткове врегулювання могло стабілізувати окремих сегмент конфлікту, однак не охоплювало ключових зовнішніх акторів і не узгоджувало їхніх інтересів, унаслідок чого війна зберігала, а подекуди й посилювала свій міжнародний вимір [265]. У доктрині така проблематика інтерпретується як спроба врегулювання конфлікту на внутрішньодержавному рівні, яка, однак, не ліквідувала зовнішній вимір протистояння і не зняла суперечності між імперськими та позаімперськими інтересами [260].

Поступовий перехід до «універсального» миру вимагав попереднього врегулювання процедур та переговорного процесу. У цьому контексті значення мають Гамбурзькі попередні домовленості 1641 року, які визначили організаційні межі для майбутнього конгресу (місця проведення, умови деескалації, процедурні передумови) і фактично інституціоналізували саму ідею переговорів як необхідного супроводу війни [177]. Уже в ранній спеціальній літературі з дипломатичної історії підкреслювалося, що попередня дипломатична процедура була самостійним етапом «побудови миру» і відображала боротьбу інтересів сторін щодо формату, посередництва та порядку денного [177].

Вестфальський мир відрізнявся від суто формального «підсумку війни» тим, що формував договірний комплекс, у якому мир поставав як режим подальшої комунікації: компромісні формули співіснування, механізми гарантування домовленостей, узгодження статусів і компетенцій, територіальні рішення та конфесійні умови були інтегровані у спільну систему [146]; [308]. Цей комплексний підхід дозволив подальшій доктрині трактувати Вестфальський досвід як важливий крок у перетворенні завершення війни на впорядкований політико-правовий режим співіснування, хоча оцінка «Вестфальської спадщини» у сучасній науці не є однозначною [261].

Організація переговорного треку під час Вестфальського конгресу (1643-1648) вказує на те, що воєнна дипломатія під час війни спирається не лише на політичну готовність до миру, а й на детальну процедурно-протокольну організацію переговорів. У доктрині підкреслюється, що ще до відкриття конгресу предметом тривалих узгоджень були питання посередництва, акредитації делегацій (повноважень), гарантій їх безпеки та режиму комунікації, без яких переговорний процес був би неможливим [177]. Показовим є тривалий процес підготовки до зустрічі делегатів, який тривав близько двох років після досягнення сторонами конфлікту згоди щодо скликання конференції. У цей період кожна зі сторін здійснювала дипломатичне маневрування, спираючись на фактичні зміни по лінії фронту, з метою поліпшення становища своїх союзників і зміцнення власних внутрішньополітичних позицій [60, с. 30]. Це свідчить про тісний взаємозв'язок між фактичним розвитком конфлікту, зокрема співвідношенням сил на полі бою, та дипломатичним процесом.

Дипломатичний протокол у зазначених умовах розглядався не як церемоніальна формальність, а як інструмент допуску сторін до переговорів. Г. Кіссінджер відзначав, що представники сторін конфлікту під час переговорів більше зосереджувались на міркуваннях дипломатичного протоколу і статусу [60, с. 30]. Слід зазначити, що на відміну від Віденського конгресу (1814-1815) або Версальського договору 1919 року, Вестфальський мир не став результатом однієї конференції, особливою рисою стала просторова диференціація переговорного

треку: переговори відбувалися у двох містах – Мюнстер і Оснабрюк, що дозволило врахувати політико-конфесійні відмінності учасників і зменшити ризики протокольних конфліктів між сторонами [177]. За відсутності на конференції офіційного керівника або посередника, без будь-яких пленарних засідань, представники зустрічались за принципом *ad hoc*. Мається на увазі, що делегати не працювали в межах єдиного формально організованого засідання конгресу, а зустрічались ситуативно, окремо, у змінних складах і з конкретних питань. У зв'язку з цим історики відзначають, що Вестфальський конгрес фактично не мав повноцінного пленарного формату, не було належним чином відкритого загального засідання, а переговори велися через численні окремі контакти між делегаціями.

Вестфальський конгрес відіграв важливу роль у розвитку міжнародного права, оскільки сприяв формуванню юридичних підвалин для подальшого інституціонального закріплення нових принципів та інститутів. Під час його роботи були апробовані й розвинуті підходи до багатосторонніх переговорів, представництва, координації позицій учасників, а також елементи протокольно-процедурної організації переговорного процесу, які згодом увійшли до практики постійної дипломатії та набули значення для відтворюваності міждержавного діалогу [142]. Саме після укладення Вестфальського миру інститут посольства поступово набуває більш стабільної форми, а уявлення про дипломатичний корпус як сукупність постійних представників іноземних держав при дворі держави перебування стає більш визначеним [112, с. 26].

Слід також звернути увагу на те, що в межах дослідження воєнної дипломатії необхідно розрізняти використання поняття «Вестфальський мир» у широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні йдеться про політико-історичний феномен «вестфальського врегулювання» як комплексу домовленостей, що зафіксували нову конфігурацію європейського порядку після Тридцятилітньої війни [140]. У вузькому значенні під «Вестфальським миром» розуміють насамперед дві основні угоди 1648 року – Оснабрюцький і Мюнстерський договори, а також пов'язані з ними мирні акти, які в історіографії інколи охоплюються спільною назвою «вестфальські мирні договори» [55, с. 382]. Для

воєнної дипломатії ця відмінність має не суто термінологічне, а методологічне значення: вона дозволяє відокремити конгресну практику переговорів як процес формування миру від договірної масиви як юридичного результату, що структурує подальші зовнішні зносини та закріплює режим післявоєнної комунікації між суб'єктами.

У підсумку вестфальський досвід є значущим для дослідження воєнної дипломатії як важливий історичний прецедент. Йдеться, зокрема, про включення до мирних домовленостей процедурних і гарантійних елементів підтримання миру, а також про винесення конфесійної проблематики до переговорного порядку денного як самостійного предмета врегулювання. У цьому контексті наочно простежується ідея про те, що війна і мир є не ізольованими станами, а двома фазами єдиного політичного процесу. Після 1648 року, як слушно зазначив Г. Кіссінджер, конгреси та мирні конференції поступово перетворюються з одноразових подій на регулярний механізм упорядкування результатів війни та підтримання політичної рівноваги [60, с. 30].

Після 1648 року європейський міжнародний порядок продовжував функціонувати в умовах конкурентної взаємодії династичних держав і балансу сил за відсутності наддержавного механізму примусу, здатного універсально гарантувати виконання домовленостей. За таких умов війна зберігала статус допустимого інструмента перерозподілу впливу та перегляду політико-територіальних конфігурацій. У доктрині XVIII ст. наголошується, що Вестфальське врегулювання не сформувало сталої системи колективного запобігання війні, а радше закріпило рамкову модель, у межах якої стабільність підтримувалася через змінні коаліції, дипломатичні комбінації та періодичні збройні конфлікти, що зрештою створило передумови для революційно-наполеонівського зламу [283].

Наполеонівська епоха (1799-1815) [233] засвідчила розширення інструментарію примусу у зовнішній політиці, коли досягнення політичних цілей забезпечувалося не лише збройними силами та союзами, а й системними заходами тиску, що фактично поєднували військову і торговельно-економічну політику.

Показовим прикладом стала континентальна блокада, започаткована після Берлінського декрету 1806 року, яка розглядалася як форма економічної війни проти Великої Британії та її торговельних зв'язків із європейським континентом. У цьому аспекті наполеонівська практика демонструє, що економічні обмеження вже на початку ХІХ ст. могли виконувати функцію примусового впливу в межах воєнно-дипломатичної стратегії [163]. Континентальна система в міжнародно-правовій доктрині традиційно вважається одним з ранніх прикладів використання економічних інструментів як системного засобу ведення війни й тиску [150]; [60].

Воєнна дипломатія цього періоду характеризується також переходом від ситуативного союзництва до більш усталених форм коаліційних домовленостей [199]. Так, Шомонський договір 1814 року закріпив обов'язок союзників продовжувати війну спільними зусиллями, не вступати у сепаратні переговори з Францією, утримувати значні військові контингенти, а також передбачав британські фінансові субсидії союзникам. Окрім цього, договір мав і виразний післявоєнний вимір: у його тексті прямо йшлося про відновлення «справедливої рівноваги сил», гарантування майбутнього миру та двадцятирічну тривалість оборонного союзу [306]. Колективні договори цієї доби, як правова форма організації воєнно-дипломатичної взаємодії союзників, характеризувалися вищим ступенем договірної визначеності та довгостроковою орієнтацією порівняно з типовими коаліційними практиками попередніх століть. Саме ця договірна конструкція заклала основу подальшої конференційної практики та того механізму регулярної міждержавної координації, який згодом дістав назву «концерту Європи» або «конгресної системи» [168, с. 50-52].

Наступним кроком стало Паризьке врегулювання 1814 року, яке зафіксувало припинення війни між Францією та державами коаліції, але не забезпечило комплексного врегулювання питань майбутнього загальноєвропейського устрою [307]. Водночас цей договір задав вектор подальшого переговорного процесу: стаття 32 Паризького договору 1814 року прямо передбачала направлення уповноважених представників до Відня для вироблення в загальному конгресному порядку тих домовленостей, які мали доповнити умови миру [307]. Це свідчило про

принципово важливий зсув від двостороннього миру до багатостороннього переговорного механізму післявоєнного врегулювання. У такому контексті Віденський конгрес (1814-1815) постає не лише як форум територіального перерозподілу, а як механізм інтеграції колективних домовленостей і воєнно-політичних результатів у єдину систему договірної регулювання [194].

Стан провідних держав напередодні Віденського конгресу визначався політичними, економічними та соціальними трансформаціями, спричиненими наполеонівськими війнами. Результатом стали зміни у політичній структурі окремих країн, переформатування кордонів і зовнішньополітичних орієнтацій, що зумовило різні порядки денні учасників переговорів [200, с. 59]. Саме ця множинність інтересів формувала особливий дипломатичний клімат конгресу: поєднання прагнення до реставрації, збереження здобутків і одночасного запобігання новим конфліктам.

Слід також звернути увагу на баланс сил у міждержавних відносинах у цей період. Старий порядок, побудований на династичній дипломатії, поступався принципам геополітичного балансу, державного інтересу й стратегічної доцільності [60, с. 30]. Монархічні союзи почали формуватися не лише заради родинних зв'язків, а й задля збереження стабільності, рівноваги сил та контролю над можливими центрами агресії [283].

Юридичне оформлення результатів Віденського конгресу має самостійне значення для історії дипломатичного права. Заключний акт від 9 червня 1815 року включив до числа своїх складових Положення про ранг дипломатичних агентів, надавши цьому регламенту таку саму силу і чинність, якби він був дослівно внесений до тексту загального договору [194]. У подальшій міжнародно-правовій традиції саме Віденський регламент 1815 року розглядався як вихідний нормативний орієнтир для правил про класи дипломатичних представників, порядок їхнього прийому, пріоритет і старшинство. Зокрема, він установив уніфікований порядок прийому дипломатичних агентів кожного класу, заперечив будь-які переваги, що ґрунтувалися на династичних або політичних зв'язках, і передбачив процедурне вирішення питань черговості назв, підписів і пріоритету

сторін у дипломатичних актах (фр. *alternat*) [234]. Це зумовило можливість зменшити кількість протокольних спорів, які в попередню епоху нерідко набували політичного значення.

Однією з концептуальних засад конгресного врегулювання став принцип легітимізму, а перерозподіл територій і створення буферних утворень – мали зменшити ризик домінування однієї держави та запобігти відтворенню наполеонівської моделі континентального контролю [2]. Водночас польське питання виявило конфліктність інтересів навіть серед держав-переможниць і стало джерелом дипломатичної напруги між Росією, Пруссією та Австрією [68, с. 26].

Отже, слід зазначити, що Віденське врегулювання вважається унікальним явищем всесвітньої історії. Проіснувавши майже століття (1815-1914), цей період визначається як доба «відносного миру» [141, с. 46]. У доктринальній інтерпретації Г. Кіссінджера стійкість цього порядку забезпечувалася поєднанням легітимності та балансу сил: під легітимністю він розумів міжнародну згоду великих держав щодо прийнятних цілей і методів зовнішньої політики, а віденську систему характеризував як таку, що була створена більш виразно в ім'я балансу сил, ніж будь-який інший порядок до чи після неї, але водночас найменше спиралася на силу для самопідтримання [60].

Значення Віденського регламенту полягає не лише у врегулюванні церемоніальних питань, а й у подальшій інституціоналізації дипломатичної служби як окремої сфери державної діяльності [112, с. 29]; [30].

Водночас одним із важливих наслідків конференційної дипломатії XIX ст. стало формування елементарної доктрини *raison de système*, відповідно до якої великі держави, відстоюючи власні інтереси, мали водночас дотримуватися певного морально-політичного обов'язку розсудливості та стриманості з метою недопущення дестабілізації міжнародної системи [136, с. 506].

Саме в цьому контексті Перша світова війна (1914-1918) розглядається не лише як масштабний збройний конфлікт, а й як важливий історичний етап переосмислення ролі дипломатії в умовах війни та міжнародної кризи. До чинників трансформації воєнної дипломатії у період Першої світової війни доцільно віднести

насамперед неефективність традиційних деескалаційних механізмів під час Липневої кризи 1914 року. Як зазначає А. Момбауер, до останнього моменту окремі уряди все ще намагалися знайти дипломатичний вихід із кризи через посередництво і конференційний формат, однак у Відні та Берліні не виявилось готовності підтримати чергову конференцію або медіацію. У цьому аспекті Липнева криза засвідчила не відсутність дипломатії як такої, а межі її стримувального та деескалаційного потенціалу в умовах, коли ключові держави вже орієнтувалися на мобілізаційні рішення та силовий сценарій розвитку кризи [246].

Водночас, як підкреслює С. Р. Вільямсон, імперське суперництво, марокканські кризи, боснійська анексійна криза, Балканські війни та гонка озброєнь ще до 1914 року істотно змінили зміст європейської дипломатії, дедалі тісніше пов'язуючи її з коаліційним перегрупуванням сил і підготовкою до можливого великого конфлікту [322]. Це дає підстави стверджувати, що воєнна дипломатія Першої світової війни формувалася ще до початку фактичних бойових дій, коли дипломатичні механізми все більше підпорядковувалися логіці підготовки до можливого масштабного конфлікту.

Не менш важливим чинником трансформації воєнної дипломатії стало поширення практики таємних міжсоюзницьких угод і одночасна інституціоналізація коаліційної координації. Так, Лондонський договір 1915 року був секретною угодою між Італією, Великою Британією, Францією та Росією, яка не лише забезпечила вступ Італії у війну на боці Антанти, а й містила територіальні обіцянки, що згодом стали джерелом гострих суперечностей на мирній конференції [241]. У свою чергу, Верховна воєнна рада, створена в листопаді 1917 року провідними державами Антанти, була не просто формою періодичних міжсоюзницьких консультацій, а постійною адміністративно-координаційною структурою [204]. Загалом колективна (коаліційна, союзницька) дипломатія в роки Першої світової війни функціонувала по обидва боки конфлікту: як у межах Антанти, так і в блоці Центральних держав, де Троїстий союз у ході війни трансформувався у Четверний союз [270]. Однак саме в межах Антанти коаліційна

взаємодія набула більш виразних інституціоналізованих форм, пов'язаних із постійним узгодженням воєнних цілей, ресурсів і політичних рішень союзників.

Водночас війна супроводжувалася численними мирними ініціативами, спробами окремого врегулювання та пошуком переговорного виходу з конфлікту. Як зазначає Р. Кеннеді, від початку війни переговорні зусилля виходили як від нейтральних держав і приватних посередників, так і від самих воюючих сторін; однак до кінця 1918 року майже всі такі ініціативи зазнали невдачі, за винятком окремих сепаратних мирів 1918 року [225]. Це пояснювалося тим, що обидва табори дедалі більше розглядали свої воєнні цілі як питання державної безпеки, політичного виживання та майбутнього міжнародного становища, водночас не відмовляючись від розрахунку на досягнення воєнної перемоги. У цьому контексті слушною є й позиція Ж.-А. Суту, який підкреслює постійне розширення та ускладнення воєнних цілей сторін упродовж війни [289].

Окремим проявом воєнної дипломатії став Брест-Литовський мир 1918 року – сепаратний мирний договір [280], який засвідчив, що в умовах світової війни переговори могли слугувати інструментом виведення держави з конфлікту, розколу коаліційної єдності супротивника та стратегічного перерозподілу сил [303].

Важливим зламом у нормативному осмисленні воєнної дипломатії стали «Чотирнадцять пунктів» президента США В. Вільсона від 8 січня 1918 року. Уже в першому пункті проголошувалася ідея «відкритих мирних угод, відкрито досягнутих», після яких не повинно бути жодних приватних міжнародних домовленостей, а дипломатія має здійснюватися «завжди відверто і на очах у громадськості». Окрім цього, програма Вільсона містила вимоги щодо усунення економічних бар'єрів, скорочення озброєнь і створення загальної асоціації націй для гарантування політичної незалежності й територіальної цілісності великих і малих держав. У цьому аспекті Перша світова війна не лише трансформувала практики таємної й колективної дипломатії, а й посилила орієнтацію на відкритість переговорного процесу, інституціоналізацію дипломатії та її підпорядкування цілям колективної безпеки [323]. Доречно зазначає О. Брайчевська, що «дипломатія

конгресів» та таємна дипломатія «великих європейських кабінетів» поступилася відкритій та демократичній «дипломатії конференцій» [10, с. 17].

Після завершення війни ця тенденція отримала продовження на Паризькій мирній конференції 1919 року, де багатостороння дипломатія стала основним механізмом формування повоєнного порядку. Як зазначається в сучасних дослідженнях, учасники конференції виходили з переконання у відповідальності Німеччини за війну, але водночас були змушені погоджувати суперечливі інтереси держав-переможниць, що робило сам переговорний процес складним і внутрішньо нестійким. Саме в межах цього врегулювання було закладено інституційні та нормативні основи нового повоєнного міжнародного порядку [167, с. 1-4].

Агресивну війну як міжнародний злочин кваліфікувала Декларація Ліги Націй про агресивні війни, в якій було підтверджено наявність звичаєвої норми міжнародного права про заборону агресії. Декларація містила два основні положення, а саме: будь-яка агресивна війна вважалася забороненою; у вирішенні спору між державами вони зобов'язані застосовувати мирні заходи [59, с. 129].

Інституційним виміром післявоєнного врегулювання стало створення Ліги Націй, Пакт якої передбачав функціонування Асамблеї, Ради і постійного Секретаріату, покладав на держави-члени обов'язок поважати й зберігати територіальну цілісність і політичну незалежність одна одної, проголошував війну або загрозу війни питанням, що стосується всієї Ліги, а також встановлював правило реєстрації та опублікування міжнародних договорів. У міжнародно-правовому вимірі це була перша спроба інституціоналізувати колективну безпеку, хоча її механізми виявилися недостатньо ефективними для запобігання новій світовій війні. Подальшим етапом нормативного обмеження війни став Паризький пакт 1928 року (Пакт Бріана-Келлога), який уперше на універсальному договірному рівні закріпив відмову держав від війни як засобу національної політики [6, с. 11]. У статті 1 Пакту сторони засудили звернення до війни для врегулювання міжнародних спорів і відмовилися від її використання у взаємовідносинах між собою, а стаття 2 передбачала, що врегулювання або вирішення всіх спорів чи конфліктів між сторонами має здійснюватися лише мирними засобами. У цьому

аспекті Пакт Бріана-Келлога став важливим етапом переходу від класичної доктрини допустимості війни до формування міжнародно-правового принципу заборони агресивної війни. Водночас поширеною серед науковців є думка, що його практичне значення було істотно обмежене відсутністю чітких визначень війни, агресії та збройного конфлікту, а також відсутністю ефективного механізму примусового виконання. Держави-підписанти фактично зберігали можливість тлумачити межі заборони війни через посилення на самооборону, виконання союзницьких зобов'язань, регіональні гарантії або захист власних життєво важливих інтересів [6, с. 11].

У цьому контексті слід згадати оцінку М. Макміллан, яка у праці *Paris 1919: Six Months That Changed the World* характеризує Париж як центр світової політики, а саму Паризьку мирну конференцію як своєрідний «уряд, парламент і суд» повоєнного міжнародного порядку [238, с. 18-21]. Така характеристика відображає не лише політичний масштаб конференції, а й ту роль, яку вона відіграла у переході від переважно міждержавної та колективної воєнної дипломатії до моделі, в якій координація безпеки, договірна публічність і багатосторонні інститути розглядалися як необхідні елементи післявоєнного миру.

Події Першої світової війни стали важливим рубежем як у становленні науки про міжнародні відносини, так і у формуванні дипломатії як самостійної наукової та навчальної дисципліни [78]. Осмислюючи наслідки повоєнного врегулювання, С. Дністрянський звертав увагу на те, що мирні договори, попри створення Ліги Націй, не забезпечили справжнього об'єднання народів, а лише закріпили форму міждержавного союзу з тенденцією до розширення сфери своєї діяльності. Водночас учений наголошував, що сама ідея зв'язку народів перестала бути абстрактною конструкцією і почала набувати ознак наднаціонального чинника майбутнього державного права [33]. У доктрині початок нової дипломатії XX ст. нерідко пов'язують саме із Версальським договором 1919 року та створенням Ліги Націй [112, с. 29].

Наступним закономірним етапом розглядається період Другої світової війни (1939-1945), який характеризується подальшою трансформацією воєнної

дипломатії, оскільки дипломатичні механізми в цей період були підпорядковані не лише координації бойових дій, а й формуванню спільних воєнно-політичних цілей союзників, визначенню умов завершення війни та проєктуванню повоєнного міжнародного порядку [208].

Важливим кроком у цьому напрямку стала Атлантична хартія 1941 року, у якій США та Велика Британія проголосили відмову від територіальних захоплень, невизнання територіальних змін без згоди заінтересованих народів, право народів обирати форму правління, необхідність економічного співробітництва, свободу морів і створення такого миру, який забезпечував би безпеку в межах національних кордонів та свободу від страху і злиднів [27].

Окремим проявом формалізації союзницької взаємодії стала програма ленд-лізу, нормативно оформлена Законом США від 1941 року [117, с. 66]. Її запровадження створило правовий механізм передачі озброєння, техніки, стратегічної сировини та продовольства державам, оборона яких визнавалася важливою для безпеки Сполучених Штатів. У цьому аспекті ленд-ліз слід розглядати як інституціоналізовану форму військово-економічної допомоги, що стала одним із практичних механізмів союзницького зближення і забезпечила перехід від політичної підтримки до системної матеріально-технічної участі у спільних воєнних зусиллях коаліції [20, с. 77, 79].

Подальшим етапом нормативного закріплення союзницької взаємодії стала Декларація Об'єднаних Націй від 1 січня 1942 року, за якою держави-підписанти зобов'язалися використовувати всі свої військові й економічні ресурси проти членів Троїстого пакту та їхніх прихильників, а також не укладати окремого перемир'я чи миру з ворогом [61].

Водночас у період Другої світової війни сформувався новий формат коаліційної дипломатичної взаємодії, у межах якого взаємодія політичного та військового рівнів набула більш сталої й регулярної форми. Йдеться насамперед про дипломатію «Великої трійки» – США, Великої Британії та СРСР, у рамках якої узгодження воєнних операцій, політичних рішень і параметрів повоєнного устрою дедалі більше зосереджувалося у форматі постійних міжсоюзницьких контактів,

конференцій на найвищому рівні та діяльності спеціалізованих органів координації.

Поряд із розвитком відкритих конференційних форм союзницької взаємодії у період Другої світової війни зберігалися й практики таємної дипломатії. Попри намагання, що посилювалися після Першої світової війни, надати міжнародним відносинам більш відкритого характеру, у період Другої світової війни практика таємної дипломатії зберігала своє значення як інструмент узгодження стратегічних і воєнно-політичних рішень. У доктрині таємну дипломатію пов'язують, зокрема, з приховуванням змісту домовленостей або самого факту їх досягнення [165], причому критика такої практики особливо посилювалася саме після Першої світової війни. Водночас уже на початку Другої світової війни її показовим проявом став таємний протокол до пакту Молотова-Ріббентропа 1939 року, який передбачав розмежування сфер інтересів у Східній Європі та фактично закладав основу для подальшого поділу польської і балтійської територіальної спадщини [29, с. 173-174].

Прикладом цієї трансформації стала Касабланська конференція 1943 року, на якій було публічно проголошено курс на беззастережну капітуляцію держав нацистського блоку. Цей принцип означав відмову союзників від моделі врегулювання, заснованої на переговорному компромісі з противником [297].

Не менш показовою була зміна організаційних форм міжсоюзницького дипломатичного узгодження: центр ухвалення стратегічних рішень дедалі більше зміщувався до міжсоюзницьких конференцій на найвищому рівні. Як слушно зауважує Ф. Гарбатт, врегулювання наслідків Другої світової війни не було зосереджене в межах однієї всеохопної конференції, результат формувався через низку часто поспішно організованих зустрічей протягом 1941-1946 рр., які одночасно вирішували питання ведення війни і параметрів повоєнного устрою [208].

Тегеранська конференція 1943 року закріпила намір трьох держав діяти спільно як під час війни, так і після її завершення, а також підтвердила їхню готовність співпрацювати задля встановлення такого миру, який здобуде підтримку

переважної більшості народів світу й усуне «лихо та жах війни» на багато поколінь [196].

У свою чергу, Ялтинська конференція 1945 року продовжила цю логіку, поєднавши питання завершення війни з політичним майбутнім звільненої Європи. У Декларації про визволену Європу союзники заявили про готовність спільно сприяти народам звільнених держав у створенні демократичних інститутів за їхнім власним вибором [305]. Тим самим дипломатичні механізми союзників дедалі виразніше набували не лише коаліційного, а й політико-установчого характеру.

Подальшим кроком стала Потсдамська конференція 1945 року, яка засвідчила перехід від воєнно-союзницьких консультацій до більш сталих механізмів післявоєнного дипломатичного врегулювання. Саме Потсдамський протокол передбачив створення Ради міністрів закордонних справ Великої Британії, СРСР, Китаю, Франції та США для підготовки мирних врегулювань [267]. У праці *The Diplomats, 1939-1979* під редакцією Г. Крейга і Ф. Левенгайма Потсдамська конференція прямо показана як простір, у межах якого засідання глав урядів поєднувалися з частими переговорами на рівні міністрів закордонних справ, а одним із конкретних результатів стало створення Ради міністрів закордонних справ [180].

Завершальною формою дипломатико-правового оформлення воєнного результату стала безумовна капітуляція Німеччини. Її зміст був попередньо заданий союзницькою позицією, проголошеною на Касабланській конференції 1943 року, однак юридичного оформлення набув через підписання Акта про капітуляцію у травні 1945 року. Спочатку Акт було підписано 7 травня 1945 року в Реймсі, однак друге підписання в Берліні-Карлсгорсті може розглядатися як формально вагоміший елемент повної капітуляції Німеччини, оскільки в Реймсі з німецького боку документ не був підписаний військовими посадовими особами, які мали фактичну командну владу над усім Вермахтом [300]. Саме тому капітуляція була ратифікована у радянській штаб-квартирі в Берліні за участю представників союзних держав, включно з Францією, а також головнокомандувачів трьох видів німецьких збройних сил. У межах дослідження воєнної дипломатії цей приклад

доцільно розглядати як завершальний етап союзницького погодження умов припинення війни з Німеччиною. Він засвідчує, що завершення збройного конфлікту потребує не лише фактичного припинення бойових дій, а й узгодженого юридичного акта, який фіксує воєнно-політичний результат у формі, прийнятній для ключових учасників коаліції.

Завершеного юридичного оформлення повоєнна система колективної безпеки набула на Сан-Франциській конференції 1945 року, де представники 50 держав погодили текст Статуту ООН [126]. Особливе значення для еволюції воєнної дипломатії мала Рада Безпеки як постійний орган, наділений за главою VII повноваженнями визначати наявність загрози миру, порушення миру або акту агресії, ухвалювати рішення про застосування заходів без використання збройної сили, а за необхідності – санкціонувати дії повітряних, морських або сухопутних сил для підтримання чи відновлення міжнародного миру і безпеки.

Таке інституційне оформлення вважається цілком закономірним і таким, що відповідало вимогам того часу, оскільки питання збереження миру залишалося одним із ключових у міжнародному співтоваристві. Це однаково стосувалося як Ліги Націй, так і ООН, створеної після війни як гаранта міжнародного миру і безпеки. Водночас утворення ООН мало значення не лише для завершення формування повоєнної системи колективної безпеки, а й для подальшого утвердження самого терміна «міжнародна організація» як у міжнародно-правовому, так і в політичному дискурсі. Якщо до цього періоду відповідне поняття ще не мало цілком усталеного універсального змісту, то саме після Другої світової війни сформувалася загальна концепція міжнародної організації, яка була сприйнята самими міжнародними інституціями та закріплена в їх офіційній самоназві. Окрім ООН, були створені і інші післявоєнні міжнародні інституції – Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, а пізніше Генеральна угода з тарифів і торгівлі [136].

Повоєнна трансформація міжнародного порядку була спрямована також на формування механізмів міжнародної кримінальної відповідальності. У цьому контексті створення Нюрнберзького і Токійського трибуналів постало як

закономірний поствоєнний результат трансформації міжнародно-правового порядку [121].

Окремого значення для подальшої трансформації воєнної дипломатії набув ядерний чинник, який увійшов до міжнародного порядку денного на завершальному етапі Другої світової війни. Застосування ядерної зброї проти Хіросіми 6 серпня 1945 року та Нагасакі 9 серпня 1945 року [49, с. 373] мало значення не лише як безпрецедентний факт використання зброї масового ураження у війні, а й як подія, що докорінно змінила безпековий порядок денний повоєнного міжнародного права. Після цього питання ядерної зброї, її гуманітарних наслідків, міжнародно-правових обмежень, роззброєння та контролю над озброєннями поступово стали невід'ємною частиною дипломатичних і правових механізмів підтримання міжнародного миру та безпеки.

Наступний етап трансформації воєнної дипломатії пов'язаний із періодом Холодної війни (1947-1991), у межах якого біполяризація міжнародного порядку, інституціоналізація конкуруючих військово-політичних блоків, а також накопичення, модернізація та стратегічне розгортання ядерної зброї створили нові виклики для союзницької взаємодії та підтримання міжнародної безпеки. Воєнна дипломатія цього періоду була спрямована не стільки на післявоєнне врегулювання у класичному розумінні, скільки на збереження каналів комунікації між державами в умовах системного ідеологічного й воєнно-стратегічного протистояння [326, с. 10-11]. Показовим прикладом такої трансформації стала Карибська криза 1962 року, під час якої воєнна загроза, демонстрація сили, публічна правова аргументація та неопублічні дипломатичні домовленості були поєднані з метою недопущення переходу кризи у відкритий збройний конфлікт [97, с. 105]. У цьому аспекті воєнна дипломатія Холодної війни постає як механізм кризового управління, спрямований на недопущення переходу від демонстрації сили до її фактичного застосування в ядерному вимірі.

Інституційним проявом потреби у стабільному міжблоковому діалозі стало створення у 1973 році Ради з безпеки та співробітництва в Європі, покликаної слугувати постійно діючим багатостороннім форумом для діалогу між Сходом та

Заходом. Її створення поклало початок Гельсінському процесу, який упродовж останніх десятиліть Холодної війни перетворився на важливий механізм політичних консультацій, переговорів з питань безпеки та обговорення гуманітарних проблем, включно з питаннями прав людини [132, с. 272].

В умовах Холодної війни особливого значення набула блокова дипломатія, зміст якої полягав у підтриманні політичної єдності союзників, координації безпекових стратегій і виробленні спільної лінії поведінки в межах конкуруючих військово-політичних об'єднань [318]. На тлі біполярності зовнішньополітична активність держав дедалі частіше реалізовувалася не ізолювано, а через механізми союзницьких зобов'язань, інституційні консультації та дисципліну блокової належності [221, с. 26-27]. Поряд із цим ядерний чинник надавав блоковому суперництву нового виміру [221, с. 26-27], однак еволюція воєнної дипломатії під впливом міжнародного врегулювання ядерного стримування потребує окремого дослідження.

Завершення Холодної війни не усунуло безпекового виміру воєнної дипломатії, але змінило її інституційні форми та функціональне наповнення. У постбіполярний період дедалі більшого значення набули міжнародні організації, регіональні безпекові механізми, санкційні режими, гуманітарні процедури, миротворчі формати та багаторівневе посередництво. Одним із проявів цієї трансформації став процес інституціональної зміни Ради з безпеки та співробітництва в Європі в Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ): у листопаді 1990 року на Паризькому саміті було ухвалено Паризьку хартію для нової Європи, у липні 1992 року відбулася Гельсінська зустріч на вищому рівні («Гельсінкі-2»), а завершальним етапом стала Будапештська зустріч, після якої з січня 1995 року Рада з безпеки та співробітництва в Європі офіційно почала діяти як ОБСЄ [132, с. 272].

Окремим етапом історичної еволюції міжнародно-правового реагування на збройні конфлікти стала Дипломатична конференція повноважних представників під егідою ООН, за результатами якої 17 липня 1998 року було ухвалено Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) [114].

У свою чергу, можна припустити, що в умовах сучасних викликів воєнна дипломатія трансформується як за інституційними формами, так і за функціональним змістом: вона реалізується не лише у двосторонньому чи коаліційному форматі, а й у межах міжнародних організацій, режимів колективної безпеки, гуманітарних переговорів, санкційних механізмів та багаторівневої інституційної координації.

У цьому контексті слушною є позиція В. М. Репецького про те, що розвиток засобів зв'язку та інформації, зростання кількості суверенних держав і демократизація міжнародних відносин істотно змінили характер дипломатичної діяльності, її форми та способи реалізації [112, с. 11]. Воєнна дипломатія в сучасних умовах постає як самостійний об'єкт міжнародно-правового осмислення, у межах якого перетинаються норми щодо застосування сили, засоби мирного врегулювання міжнародних спорів, право зовнішніх зносин та інституційні практики міжнародних організацій.

Водночас М. Ю. Черкес пропонує розглядати сучасність як динамічну характеристику міжнародно-правового розвитку, зміст якої змінюється разом із трансформацією світопорядку. Як зазначає вчений, «саме поняття “сучасне” заперечує стагнацію» і щоразу прив'язується до нового світового порядку, який встановлюється відповідним поколінням [144, с. 105].

2.2. Міжнародно-правові основи воєнної дипломатії

Воєнна дипломатія як особливий напрям зовнішньої та безпекової діяльності держави не має єдиного універсального міжнародно-правового акта, який би комплексно визначав її поняття, суб'єктний склад, форми реалізації та межі допустимої діяльності. Її правове підґрунтя формується на стику кількох масивів правового регулювання: загального міжнародного права, дипломатичного права, права міжнародної безпеки, права міжнародних організацій, а в умовах збройного конфлікту – також міжнародного гуманітарного права. За таких умов воєнну дипломатію доцільно розглядати як діяльність, що здійснюється в межах загальних

принципів міжнародного права та спеціальних норм, які регулюють дипломатичні, безпекові, військові й гуманітарні аспекти міжнародної взаємодії. Така специфіка нормативного регулювання, з одного боку, забезпечує гнучкість воєнно-дипломатичних механізмів, а з другого – породжує доктринальні та практичні труднощі щодо юридичної природи воєнної дипломатії, легітимності її суб'єктів та допустимих форм діяльності [88, с. 59-60].

Визначаючи принципи воєнної дипломатії, слід виходити з того, що вони не утворюють самостійної, відокремленої від міжнародного права системи. Воєнна дипломатія функціонує в межах основних принципів міжнародного права, які визначають її правомірність, міжнародно-правову легітимність і межі допустимої реалізації. У доктрині міжнародного права основні принципи традиційно розглядаються як фундаментальні нормативні засади, що визначають зміст, спрямованість і системну єдність міжнародно-правового порядку. Їх значення полягає не лише у формальному закріпленні в універсальних міжнародних актах, а й у тому, що вони виконують орієнтаційну, обмежувальну та легітимаційну функції щодо поведінки держав. Частина таких принципів має імперативний характер і пов'язується з нормами *jus cogens*, однак практична реалізація відповідних приписів залишається залежною від політичної волі держав, ефективності міжнародних інституцій та наявності механізмів відповідальності за їх порушення.

Основні принципи міжнародного права мають нормативне закріплення у Статуті ООН, передусім у його преамбулі, статтях 1 і 2 [126], а їх системне тлумачення було здійснене в Декларації про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 року. Саме в цій Декларації у взаємопов'язаному вигляді розкрито зміст таких принципів, як суверенна рівність держав, незастосування сили або погрози силою, мирне вирішення міжнародних спорів, невтручання, співробітництво держав, рівноправ'я і самовизначення народів та добросовісне виконання міжнародних зобов'язань [182]. Водночас заключний акт НБСЄ 1975 року розширив цей перелік до десяти принципів за рахунок включення принципів непорушності кордонів,

територіальної цілісності держав, а також поваги до прав людини й основоположних свобод [57]; [82, с. 18-34].

Для воєнної дипломатії ключове значення мають насамперед принцип незастосування сили або погрози силою, принцип мирного вирішення міжнародних спорів [46, с. 262], принцип суверенної рівності держав, принцип невтручання у внутрішні справи, принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, а в європейському контексті – також принципи територіальної цілісності та непорушності кордонів. Зазначені принципи безпосередньо визначають нормативні межі воєнної дипломатії: виключають використання дипломатичних механізмів для легітимації агресії, надають міжнародно-правову основу переговорам, консультаціям і посередництву, вимагають поваги до юридичної рівності сторін та зобов'язують держави сумлінно дотримуватися досягнутих домовленостей, зокрема щодо припинення вогню, гуманітарного доступу, евакуації чи обміну полоненими.

Окремого акценту потребує співвідношення воєнної дипломатії з режимами *jus ad bellum* і *jus in bello*. У доктрині міжнародного права *jus ad bellum* (з лат. «право щодо звернення до війни») розглядається як центральна площина аналізу правомірності рішень про застосування сили, зокрема в контексті агресії, самооборони та колективної безпеки. Й. Дінстайн у своїх працях послідовно розкриває *jus ad bellum* як ядро режиму «права на застосування сили» у сучасному міжнародному праві [187]. Подібним чином таке тлумачення систематизоване і в працях К. Грей, де *jus ad bellum* постає як система норм, що відмежовує правомірні форми застосування сили від політики сили як такої [203].

Водночас *jus in bello* (з лат. «право під час війни») пропонує іншу, автономну вісь правового осмислення конфлікту: незалежно від причин і правової оцінки звернення до сили встановлюються обов'язкові гуманітарні обмеження щодо засобів і методів ведення воєнних дій та захисту осіб, які не беруть або вже не беруть участі в бойових діях [286, с. 801-805]. Цю автономність і принципову відокремленість *jus in bello* від *jus ad bellum* послідовно підкреслює Міжнародний комітет Червоного Хреста (далі – МКЧХ): міжнародне гуманітарне право

застосовується до сторін конфлікту «незалежно від причин» війни, оскільки його мета – обмеження страждань і захист жертв, а не оцінка правомірності війни [215]. У цьому вимірі воєнна дипломатія перетинається з *jus in bello* як механізм погодження гуманітарних режимів і мінімізації шкоди, тобто як форма політико-правової комунікації, що реалізується в переговорних форматах під час конфлікту.

Водночас доктринальними концепціями, які пояснюють правові вимоги до завершення війни, післявоєнного врегулювання та переходу до мирного співіснування вважаються *jus post bellum* (з лат. «право після війни») та *jus ad pacem* (з лат. «право на мир») (зустрічається також як – *just peace*). Ці категорії об'єднують ідею справедливості, яка в міжнародно-правовому вимірі не зводиться до моральної оцінки наслідків війни, а набуває нормативного змісту через вимоги відновлення порушеного правопорядку, поваги до суверенітету й територіальної цілісності держави, забезпечення відповідальності за міжнародно-протиправні діяння, відшкодування шкоди жертвам і формування правових та інституційних механізмів, спрямованих на недопущення повторення агресії чи інших грубих порушень міжнародного права [266]. У цьому сенсі справедливий мир означає не лише припинення бойових дій, а такий порядок післявоєнного врегулювання, який відповідає основоположним принципам міжнародного права та не легітимізує наслідки агресії. Такий підхід конкретизується і в резолюції Генеральної Асамблеї ООН ES-11/6 від 23 лютого 2023 року, де наголошено на необхідності досягнення всеосяжного, справедливого і тривалого миру в Україні відповідно до принципів Статуту ООН [268]. У цій самій резолюції підтверджено вимоги поваги до суверенітету, незалежності, єдності та територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів, а також необхідність повного й безумовного виведення збройних сил РФ з території України [268].

Після характеристики принципів доцільно проаналізувати конкретні міжнародно-правові акти та правові режими, через які воєнна дипломатія набуває більш визначеного юридичного оформлення. Такий підхід дає підстави систематизувати відповідні джерела міжнародного права за їхньою юридичною природою. У міжнародно-правовій доктрині відправною точкою для такої

класифікації традиційно є стаття 38 Статуту Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй (далі – Міжнародний Суд ООН), відповідно до якої Суд застосовує міжнародні конвенції, міжнародний звичай, загальні принципи права, а також судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців, як допоміжні засоби для визначення правових норм [126]. Саме ця модель і надалі зберігає методологічне значення для класифікації джерел міжнародного права, хоча сучасна доктрина вже не обмежується її буквальними межами.

Сучасна українська міжнародно-правова думка закріплює множинність підходів до класифікації джерел міжнародно права за різними критеріями: за джерелами (договірні, звичаєві, норми актів міжнародних організацій), за просторовою сферою дії (універсальні, регіональні, локальні), за юридичною силою (імперативні, диспозитивні, рекомендаційні), а також за строками дії (строкові та безстрокові) [12, с. 165].

Разом із тим, для дослідження воєнної дипломатії доцільно застосовувати критерій юридичної природи, оскільки він враховує не лише форму зовнішнього закріплення відповідних джерел, а й їхні юридичні властивості, через які виявляється їхня роль у механізмі міжнародно-правового регулювання. Застосування цього критерію дає змогу послідовно виявити внутрішню структуру нормативної основи воєнної дипломатії та з'ясувати, які джерела безпосередньо формують її правову основу, а які виконують допоміжну, доповнюючу чи інтерпретаційну функцію.

За юридичною природою доцільно виокремлювати:

універсальні міжнародно-правові акти загального характеру, які закріплюють основні принципи міжнародного права та базові правила поведінки держав у сфері миру і безпеки (наприклад, Статут ООН [126], Декларація про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 року [182]);

спеціальні міжнародно-правові акти у сфері права зовнішніх зносин, що визначають правовий режим дипломатичних представництв, консульських установ, спеціальних місій і представництв при міжнародних організаціях

(наприклад, Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 року [316], Віденська конвенція про консульські зносини 1963 року [315], Конвенція про спеціальні місії 1969 року [64], Віденська конвенція про представництво держав у їх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру 1975 року [317]);

міжнародно-правові акти у сфері міжнародної безпеки та міжнародного гуманітарного права, які регулюють застосування сили, мирне врегулювання спорів, гуманітарні обмеження у збройних конфліктах та пов'язані з ними переговорні механізми (наприклад, Північноатлантичний договір 1949 року [95], чотири Женевські конвенції 1949 року («Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях» (I) [52], «Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі» (II) [53], Конвенція про поводження з військовополоненими (III) [51], «Конвенція про захист цивільного населення під час війни» (IV) [50]) та Додаткові протоколи 1977 року) [36];

акти нормативного та процедурного характеру, що формують інституційне середовище багатосторонньої безпекової взаємодії, хоча не завжди є джерелами міжнародного права у вузькому формально-юридичному значенні (наприклад, Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, резолюції Ради Безпеки ООН [57]);

внутрішньодержавні нормативно-правові акти, які забезпечують імплементацію міжнародних зобов'язань держави та визначають організаційні й процедурні засади реалізації воєнної дипломатії на національному рівні.

Основний письмово закріплений нормативний масив, у межах якого формуються правові умови, межі та процедурні форми дипломатичної взаємодії в умовах збройного конфлікту, становлять двосторонні й багатосторонні міжнародні договори. Двосторонні договори, як правило, деталізують прикладні аспекти співробітництва між конкретними державами, зокрема порядок політичних консультацій, статус представництв, умови військового співробітництва, взаємодію у сфері безпеки, порядок обміну інформацією чи координацію дій у

кризових ситуаціях. Натомість багатосторонні договори формують універсальні або регіональні рамки допустимої поведінки, закріплюючи загальні стандарти дипломатичних і консульських зносин, принципи мирного врегулювання спорів, засади колективної безпеки та механізми інституційної взаємодії держав. У цьому зв'язку важливо враховувати, що договір у розумінні Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року – це міжнародна угода між державами у письмовій формі, що регулюється міжнародним правом; отже, саме договірна форма є базовим юридичним способом оформлення найбільш значущих воєнно-дипломатичних домовленостей [16].

Особливого значення у контексті воєнної дипломатії набувають також положення глави VI Статуту ООН, передусім статті 33, яка відносить до засобів мирного врегулювання спорів переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд, звернення до регіональних органів чи угод та інші мирні засоби за вибором сторін [126]. На практиці ці інструменти широко застосовуються у воєнно-дипломатичній діяльності. У цьому аспекті воєнна дипломатія не зводиться лише до політичного супроводу конфлікту, оскільки вона також виступає способом залучення передбачених Статутом ООН мирних процедур у ситуаціях, коли конфлікт уже перейшов у силову фазу або реально загрожує таким переходом [126].

Спеціальне місце в нормативній структурі посідає Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 року, яка в доктринальному осмисленні вважається «наріжним каменем сучасного міжнародного правопорядку» [316]. Хоча цей міжнародний договір не містить визначення воєнної дипломатії, саме він створює базові юридичні межі для функціонування дипломатичних представництв, у складі яких можуть діяти військові, військово-морські та військово-повітряні аташе. Відповідно до Конвенції дипломатична місія покликана представляти акредитуєму державу, захищати її інтереси, вести переговори, з'ясовувати події в державі перебування законними засобами та сприяти дружнім відносинам між державами, а у випадку військових, морських або повітряних аташе держава перебування може вимагати попереднього погодження їх призначення, що свідчить про юридично і

політично чутливий характер цього сегмента дипломатичної діяльності [316]. Водночас важливо підкреслити, що воєнна дипломатія не охоплює оперативну військову діяльність чи розвідувальні операції, хоча може перебувати з ними у функціональному зв'язку на рівні політико-дипломатичного супроводу.

Ухвалення Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року [316] разом із Віденською конвенцією про консульські зносини 1963 року [315] та Віденською конвенцією про представництво держав у взаємовідносинах з міжнародними організаціями універсального характеру 1975 року [317] доцільно розглядати як ключовий етап кодифікації основних інститутів сучасного дипломатичного права. У контексті воєнної дипломатії значення цих актів полягає в тому, що вони закріплюють правові режими представництва, консульського захисту, спеціалізованої міждержавної комунікації та участі держав у діяльності міжнародних організацій, тобто тих каналів, через які здійснюється дипломатичний супровід безпекових і воєнно-політичних процесів.

Важливим елементом нормативної основи воєнної дипломатії є також Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року, яка визначає загальні правила представництва держав при укладанні міжнародних договорів, надання повноважень, прийняття тексту, вираження згоди на обов'язковість договору, а також тлумачення і припинення міжнародних угод [16]. Її значення для воєнної дипломатії зумовлене тим, що значна частина домовленостей у сфері безпеки, військового співробітництва, перемир'я, гуманітарного доступу та післяконфліктного врегулювання набуває саме договірної форми [16].

Поряд із юридично обов'язковими нормами правове підґрунтя воєнної дипломатії охоплює також акти так званого «м'якого права» (*soft law*), тобто інституційні, рекомендаційні неправові норми, які містяться в документах міжнародних міжурядових організацій, настанови яких можуть мати обов'язковий політичний, але не юридичний характер [149]. До них доцільно віднести декларації, підсумкові документи міжнародних конференцій, резолюції, рекомендації, кодекси поведінки та інші акти [87]. Саме через такі документи часто оформлюються

стандарти багатосторонньої координації, заходи довіри, політичні зобов'язання щодо деескалації та безпекової взаємодії.

Серед актів, які формують багатостороннє інституційне середовище безпеки, слід виокремити Північноатлантичний договір 1949 року [95]. Стаття 1 Північноатлантичного договору покладає на сторони обов'язок врегульовувати міжнародні спори мирними засобами відповідно до Статуту ООН і утримуватися від погрози силою або її застосування несумісно з цілями ООН [126].

В умовах збройного конфлікту нормативна база воєнної дипломатії істотно розширюється за рахунок норм міжнародного гуманітарного права та суміжних режимів права збройних конфліктів. Їхнє значення полягає в тому, що вони не лише встановлюють обмеження щодо засобів і методів ведення війни, а й формують юридичні передумови для гуманітарного діалогу, спеціальних домовленостей, моніторингу, обміну інформацією та залучення неупереджених міжнародних організацій. У доктрині відповідний нормативний масив традиційно систематизується через кілька взаємопов'язаних напрямів: «право Женеви», спрямоване на захист осіб, які не беруть або припинили брати участь у збройному конфлікті та «право Гааги», що встановлює обмеження щодо засобів і методів ведення війни [147, с. 200]. Такі назви є умовними доктринальними позначеннями, пов'язаними з місцем ухвалення ключових міжнародно-правових актів: Женевські конвенції 1949 року заклали основу гуманітарного захисту жертв війни [50]; [51]; [52]; [53], тоді як Гаазькі конференції 1899 і 1907 років стали основою кодифікації правил щодо способів і засобів ведення воєнних дій [44]. Водночас, в окремих наукових і навчальних джерелах додатково виокремлюється так зване «право Нью-Йорка», пов'язане з розвитком відповідних норм у межах системи ООН, зокрема щодо захисту прав людини під час збройних конфліктів, відповідальності за міжнародні злочини та обмеження окремих видів озброєнь. Однак ця категорія має радше допоміжне доктринальне значення і не є настільки усталеною, як «право Женеви» та «право Гааги» [26, с. 70].

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року не використовують самого терміна «воєнна дипломатія», однак створюють правове

підґрунтя для тих форм комунікації, без яких гуманітарні норми не можуть бути реалізовані на практиці в умовах збройних конфліктів [50]; [51]; [52]; [53]; [36]. Йдеться, зокрема, про переговори щодо поводження з пораненими і хворими, військовополоненими, цивільними особами, евакуації, гуманітарного доступу, обміну полоненими, репатріації, захисту медичного персоналу, культурних цінностей та цивільної інфраструктури. Спільна стаття 3 Женевських конвенцій 1949 року, застосовна до збройних конфліктів неміжнародного характеру, має особливе значення для воєнної дипломатії, оскільки закріплює мінімальні гуманітарні стандарти навіть у тих ситуаціях, коли класичні міждержавні дипломатичні канали є ускладненими, обмеженими або політично неприйнятними [50]; [51]; [52]; [53]. Саме тому міжнародне гуманітарне право не лише обмежує способи ведення війни, а й опосередковано легітимує мінімально необхідні канали комунікації між сторонами конфлікту, посередниками та гуманітарними організаціями.

Для дослідження воєнної дипломатії поділ на «право Женеви», «право Гааги» та «право Нью-Йорка» має методологічне значення, оскільки дозволяє уникнути звуження її нормативної основи лише до права зовнішніх зносин або до положень Статуту ООН про мирне врегулювання спорів [26, с. 70]. Особливо важливо, що сучасні коментарі МКЧХ до спільної статті 3 прямо пов'язують її дію з можливістю гуманітарного діалогу, участю неупереджених гуманітарних організацій і практиками домовленостей, необхідних для захисту осіб, які не беруть або вже не беруть участі в бойових діях [215].

Окреме значення у нормативно-правовій основі воєнної дипломатії має право спеціальних місій, що регулює тимчасові форми офіційного представництва *ad hoc* (з лат. – «спеціально для даного випадку»), а також правила представництва держав при міжнародних організаціях. У цьому аспекті право міжнародних організацій і право спеціальних місій утворюють додатковий рівень нормативного регулювання воєнної дипломатії, який забезпечує її інституційну безперервність у тих випадках, коли класичні двосторонні дипломатичні канали виявляються недостатніми або істотно звуженими. Зважаючи на це, Конвенція про спеціальні місії 1969 року та

конвенційні правила представництва держав при міжнародних організаціях мають особливе значення для воєнної дипломатії як діяльності, що потребує тимчасових, гнучких і уповноважених переговорних форматів [64].

Слід зазначити, що універсальні міжнародні договори, включно зі Статутом ООН, не містять вичерпних і уніфікованих дефініцій низки ключових понять, зокрема «мир», «війна», «загроза миру», «застосування сили» та «збройний напад» [240, с. 122]. Їх зміст конкретизується через практику держав, рішення міжнародних судових органів, акти міжнародних організацій і доктринальні підходи.

Виходячи зі змісту положень Статуту ООН, мир у сучасному міжнародному праві може розглядатися як стан міжнародної безпеки та правопорядку, за якого міждержавні відносини ґрунтуються на забороні застосування сили або погрози силою, повазі до суверенної рівності, територіальної цілісності й політичної незалежності держав, мирному врегулюванню міжнародних спорів і колективному реагуванню на загрози миру, порушення миру чи акти агресії.

Не менш важливим у класичній дипломатії є міжнародний звичай, який відіграє важливу роль і визнається самостійним джерелом міжнародного права. Його значення особливо помітне у сфері дипломатичного протоколу, етикету, старшинства, церемоніалу та інших форм усталеної міждержавної практики [217, с. 118-119]. У сфері воєнної дипломатії значення міжнародного звичаю зберігається, однак набуває іншого функціонального акценту. В умовах кризи або збройного конфлікту пріоритети дипломатичного регулювання зміщуються від підтримання протокольної впорядкованості до забезпечення безперервності мінімально необхідної міждержавної комунікації, захисту персоналу та функціонування дипломатичних каналів. Протокольні й церемоніальні елементи при цьому не втрачають значення, але підпорядковуються завданню збереження дієздатних каналів офіційного спілкування між сторонами [316].

Водночас така трансформація ролі міжнародного звичаю породжує низку теоретичних і практичних труднощів, оскільки саме в кризових ситуаціях виявляється недостатній ступінь визначеності окремих звичаєвих правил, що

створює ризик їх вибіркового застосування, політизації та фактичного звуження гарантій дипломатичного захисту [185, с. 393-396]. Унаслідок цього особливої актуальності набуває проблема узгодження усталених дипломатичних традицій із надзвичайними потребами безпеки, а також питання про ефективність звичаєвих механізмів для забезпечення безперервності міждержавної комунікації в умовах збройного протистояння.

Поряд із цим слід зазначити, що існуючі форми, методи і принципи організації дипломатичної діяльності кожного суб'єкта міжнародного права визначаються не лише нормами міжнародного (дипломатичного) права, але й нормами внутрішньодержавного права, в яких конкретизуються та відображаються загальноприйняті норми дипломатичного права на національному рівні [112, с. 10]. Саме на національному рівні визначаються компетенція органів зовнішніх зносин, порядок міжвідомчої координації, статус уповноважених посадових осіб, а також процедурні засади практичного виконання міжнародних зобов'язань держави у сфері безпеки, оборони та зовнішньої політики.

На прикладі України вбачається, що реалізація воєнної дипломатії спирається на комплекс нормативно-правових актів різної юридичної сили. Її конституційне підґрунтя закладене у статтях 17 і 18 Конституції України [67], відповідно до яких захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, а зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення національних інтересів і безпеки держави. Спеціальне значення мають Закон України «Про дипломатичну службу», який визначає організаційні та кадрові засади дипломатичної служби як професійної діяльності громадян України, спрямованої на практичне виконання завдань і функцій держави у сфері зовнішніх зносин [100]; Закон України «Про національну безпеку України», який формує загальні засади державної політики у сферах національної безпеки і оборони, визначає систему сектору безпеки і оборони, а також принципи демократичного цивільного контролю [105], та Закон України «Про оборону України», який встановлює правові основи оборони держави та повноваження органів державної

влади, Збройних Сил України й інших складових сил оборони у цій сфері [106]. Водночас жоден із цих нормативних актів не містить спеціального визначення воєнної дипломатії як самостійного правового явища, що свідчить про її нормативну опосередкованість. Важливу роль у внутрішньодержавному забезпеченні воєнної дипломатії відіграють також укази Президента України, акти Кабінету Міністрів України та рішення Ради національної безпеки і оборони України, введені в дію указами Президента, які конкретизують організаційні та безпекові механізми міжнародної взаємодії держави в кризових умовах.

Деталізоване регулювання окремих аспектів воєнно-дипломатичної діяльності в Україні здійснюється на рівні підзаконних актів Міністерства оборони України. Насамперед ідеться про наказ Міністерства оборони України від 20.07.2015 року № 348 «Про затвердження Положення про порядок взаємовідносин в системі Міністерства оборони України з військовими аташе іноземних держав і їх заступниками (помічниками), акредитованими в Україні» [102]. Наведені акти врегульовують порядок акредитації, представлення, взаємодії, офіційних контактів і завершення місії військових аташе в Україні, тобто деталізують адміністративно-процедурний вимір воєнної дипломатії. Водночас переважання підзаконного регулювання у цій сфері свідчить про недостатню законодавчу систематизацію статусу військових аташе та інших суб'єктів воєнної дипломатії в Україні. Така ситуація зумовлює залежність значної частини практичних процедур від відомчого регулювання, що не завжди забезпечує належний рівень правової визначеності.

Правове зближення України з Європейським Союзом (далі – ЄС) впливає на інституційні передумови воєнної дипломатії насамперед через посилення спроможності органів зовнішніх зносин, участь у спільних безпекових ініціативах, узгодження санкційної політики та розвиток механізмів політико-безпекової координації з ЄС. Водночас *acquis* ЄС не формує самостійного режиму воєнної дипломатії, а виступає додатковим чинником модернізації національної системи зовнішньополітичної та безпекової взаємодії [81].

Через призму воєнної дипломатії особливо виразно виявляється комплексний характер міжнародного права, оскільки дипломатичне право, консульське право,

право спеціальних місій і дипломатичне право міжнародних організацій в умовах загрози конфлікту чи під час збройного протистояння реалізуються в особливому, екстреному режимі. У такому випадку вони слугують правовою основою не лише для підтримання офіційних міжнародних контактів, а й для здійснення термінових дипломатичних, консульських, представницьких і координаційних заходів, спрямованих на запобігання ескалації, захист національних інтересів та забезпечення міжнародної взаємодії в кризових умовах.

Отже, міжнародно-правова основа воєнної дипломатії має комплексний і багаторівневий характер та формується через взаємодію загальних принципів міжнародного права, норм дипломатичного права, права міжнародної безпеки, права міжнародних організацій, міжнародного гуманітарного права, міжнародного звичаю та внутрішньодержавного законодавства. При цьому нормативна структура воєнної дипломатії охоплює не лише юридично обов'язкові норми, а й нормативно-політичні та процедурні рамки міжнародної взаємодії, без яких її практична реалізація в сучасних умовах була б неможливою. Така конструкція забезпечує функціональну гнучкість воєнної дипломатії в кризових умовах, але водночас зумовлює проблеми правової визначеності щодо кола її суб'єктів, меж допустимих форм діяльності та співвідношення між загальнодипломатичними й спеціально безпековими елементами її реалізації.

Водночас, воєнна дипломатія в умовах міжнародного збройного конфлікту функціонує одночасно в кількох міжнародно-правових площинах: *jus ad bellum* – коли йдеться про правомірність застосування сили, агресію, самооборону та колективну безпеку; *jus in bello* – коли предметом дипломатичної взаємодії стають гуманітарні обмеження, захист жертв війни та спеціальні гуманітарні домовленості; а також у площині *jus post bellum* – коли дипломатична діяльність орієнтована на документування порушень, притягнення винних до відповідальності, забезпечення компенсаційних механізмів, формування правових умов завершення війни, післявоєнного врегулювання, відновлення порушеного міжнародного правопорядку та недопущення легітимації наслідків агресії. Зважаючи на це, можна дійти до висновку, що воєнна дипломатія є одним із

практичних механізмів переведення відповідних норм у площину переговорів, контролю, доказування, міжнародно-правової реакції та подальшого справедливого врегулювання.

2.3. Функції, форми та суб'єкти воєнної дипломатії

Після визначення сутності та нормативної основи воєнної дипломатії її подальше осмислення потребує аналізу функціонально-інституційного виміру, оскільки саме через мету, функції, форми, методи та суб'єктний склад розкривається практичний механізм реалізації цього феномену в міжнародному праві.

Функції воєнної дипломатії доцільно визначати як основні напрями впливу її суб'єктів на міжнародні відносини. Вони, як і функції дипломатичних представництв, формувались історично під впливом багатьох чинників, які виражали потреби держави та її підданих [112, с. 140]. Простеження історичного становлення воєнної дипломатії вказує на те, що цей процес був тривалим і відбувався переважно в умовах міждержавних суперечностей, криз та збройних протистоянь, а не стабільної співпраці.

У доктрині міжнародного права, зокрема у праці Л. Оппенгейма, дипломатична діяльність традиційно пов'язується з трьома базовими функціями: переговорами, спостереженням і захистом [258, с. 453].

Функція ведення переговорів належить до найдавніших функцій дипломатії, сформованих ще в той період, коли вона не мала постійного інституційного характеру і здійснювалася переважно у формі тимчасових представництв або місій *ad hoc*. На ранніх етапах розвитку дипломатичної практики переговори стосувались передусім питань війни і миру, торгівлі, територіального розмежування та інших ключових аспектів міждержавної взаємодії [164].

Поряд з цим дипломатичні представництва виконували функцію спостереження, оскільки в умовах нестабільності, загрози війни або активного конфлікту держава об'єктивно потребувала достовірної інформації про політичне, економічне, соціальне та воєнне становище держави перебування, її

зовнішньополітичні наміри, союзницькі орієнтації, можливості участі у коаліційних об'єднаннях, а також потенційну поведінку щодо третіх держав [112, с. 140]. Зважаючи на це, спостереження є не допоміжною, а структурно необхідною функцією воєнної дипломатії, оскільки без належного інформаційного забезпечення були б неможливими ні своєчасні переговори, ні формування союзів, ні прийняття рішень щодо дипломатичного або воєнно-політичного реагування.

Ідея політичної рівноваги, яка перебувала в центрі дипломатичних переговорів, конгресів і воєн XVII-XVIII ст., наочно засвідчила, що держави дедалі виразніше усвідомлювали потребу в такому міжнародному порядку, який був би здатний гарантувати їхню національну незалежність, а також охорону законних прав та інтересів. У цьому ж контексті поступово формується і функція захисту, пов'язана з охороною державного суверенітету, території, підданих та інших інтересів держави на міжнародному рівні. Отже, захисна функція утверджувалася поступово і тривалий час розвивалася поряд з іншими основними функціями дипломатії [112, с. 141].

В умовах сучасності захисна функція дипломатії зазнає істотної трансформації, оскільки захист держави в умовах збройної агресії вже не може зводитися до представництва її інтересів, охорони території, населення чи державної власності на міжнародному рівні. Особливої актуальності ця трансформація набуває в ситуації асиметричного співвідношення сил, коли агресія здійснюється великою військовою та ядерною державою проти неядерної держави. У такому випадку дипломатичний пошук союзників, формування коаліцій, залучення політичної, військової, фінансової, гуманітарної та санкційної підтримки виконують не допоміжну, а компенсаторну безпекову роль, оскільки дають змогу частково врівноважити нерівність ресурсів, стримати подальшу ескалацію, посилити міжнародно-правову позицію держави-жертви агресії та включити її захист у ширші механізми колективного реагування.

Збройна агресія РФ проти України, яка в міжнародно-правовому вимірі кваліфікується як міжнародний збройний конфлікт [277]; [151], демонструє трансформацію захисної функції воєнної дипломатії в союзно-захисному та

інтеграційно-захисному напрямках [327, с. 115]. Європейська інтеграція України набула значення не лише зовнішньополітичного курсу, а й одного з напрямів воєнної дипломатії, пов'язаного з інституційним закріпленням держави у регіональному правовому, політичному та безпековому просторі [47, с. 219]. Заявка України на членство в ЄС, надання їй статусу держави-кандидата [193] та відкриття переговорів про вступ відображають трансформацію євроінтеграційного процесу в елемент довгострокової безпекової стратегії [312].

Водночас функція захисту ніколи не існувала ізольовано від переговорної та інформаційно-спостережної функцій, оскільки формувалася одночасно з ними і реалізовувалася в тісному взаємозв'язку. За своєю природою вона не могла набути домінуючого значення раніше, ніж були сформовані базові механізми дипломатичної взаємодії [220, с. 35]. Це пояснюється тим, що захист інтересів держави в діяльності дипломатичних представництв здійснюється насамперед через переговори та за умови володіння достовірною інформацією про фактичний стан справ у державі перебування. Така інформація, своєю чергою, може бути переконливою лише за наявності належного спостереження за політичними, економічними, соціальними та іншими процесами, що відбуваються в державі перебування.

Окремо в умовах особливого режиму реалізації воєнної дипломатії, доцільно виокремити представницьку функцію, пов'язану із зовнішнім вираженням позиції держави, її міжнародно-правовим обґрунтуванням і донесенням відповідних аргументів до іноземних урядів, міжнародних організацій та міжнародної громадськості [66]; координаційну функцію, яка полягає в узгодженні позицій союзників, партнерів, міжнародних організацій і посередників щодо спільних дій, допомоги, санкційної політики та модальностей подальшого переговорного процесу [164]; функції ядерного стримування та нерозповсюдження, яка реалізується у площині підтримання стратегічної стабільності, збереження каналів комунікації, протидії ядерному шантажу та забезпечення дотримання режимів стримування, нерозповсюдження та роззброєння; гуманітарну функцію,

спрямовану на пом'якшення гуманітарних наслідків війни, захист цивільного населення та забезпечення гуманітарного доступу [49, с. 376].

У ширшому вимірі можна також говорити про вплив воєнної дипломатії на формування нових договірних практик, механізмів посередництва, гуманітарних домовленостей і постконфліктного врегулювання, які згодом можуть набувати нормативного закріплення.

У контексті дослідження функцій воєнної дипломатії, спрямованих на завершення міжнародного збройного конфлікту, слід окремо проаналізувати можливі моделі його припинення та природи домовленостей, які можуть бути досягнуті внаслідок переговорного процесу. Завершення збройного конфлікту доцільно розглядати не як одномоментний політичний акт, а як процес правової трансформації стану збройного протистояння у певну модель післяконфліктного порядку. Залежно від співвідношення сил, переговорної спроможності сторін та ступеня міжнародного залучення експерти з міжнародної політики та національної безпеки Українського інституту майбутнього виокремлюють три базові типи завершення конфліктів: перемогу однієї зі сторін, досягнення компромісу та фактичне продовження конфлікту у виді «гарячої фази» чи «замороження» [58, с. 5].

Перемога однієї зі сторін супроводжується припиненням активної фази міжнародного збройного конфлікту та може бути оформлене шляхом підписання акта капітуляції. У міжнародно-правовому вимірі такий акт слід розглядати як форму юридичного закріплення припинення збройного опору та встановлення умов переходу від воєнного протистояння до післяконфліктного врегулювання. Однак капітуляція не є тотожною повному завершенню міжнародно-правового спору чи автоматичному відновленню правопорядку, оскільки потребує подальшого нормативного оформлення питань відповідальності, репарацій, безпекових гарантій, статусу територій, захисту постраждалих осіб і недопущення легітимації наслідків агресії.

Компроміс розглядається як більш складний сценарій припинення міжнародного збройного конфлікту. У такому випадку обидві сторони конфлікту

досягають часткового виконання власних цілей. Компромісний варіант, як правило, закріплює встановлений на момент підписання мирних угод баланс сил. Це стосується як географічного контролю територій, так і показників (кількість, райони проживання тощо) стосовно етнічних груп, що представляють сторони конфлікту [58, с. 5].

Варто зазначити, що компроміс зазвичай оформлюється у формі мирної угоди, угоди про припинення вогню, перемир'я, політичної домовленості або комплексу взаємопов'язаних документів, які визначають умови припинення чи обмеження бойових дій, порядок відведення сил, створення демілітаризованих зон, механізми моніторингу, гарантії безпеки, гуманітарні заходи та подальші етапи політико-правового врегулювання [262]; [58, с. 6].

За обсягом дії розрізняють часткове та всеосяжне припинення вогню. Часткове припинення вогню може стосуватися окремої ділянки фронту, конкретного району бойових дій, гуманітарного коридору, населеного пункту або певного виду операцій. Його метою часто є забезпечення евакуації цивільного населення, доставки гуманітарної допомоги, обміну полоненими, ремонту критичної інфраструктури чи тимчасової стабілізації ситуації на конкретному напрямку. Всеосяжне припинення вогню, натомість, поширюється на всю лінію зіткнення, увесь фронт або ширше – на весь театр воєнних дій, і має значно більший політико-правовий потенціал, оскільки може бути пов'язане з початком переговорного процесу, міжнародним моніторингом, розведенням сил, створенням зон безпеки та подальшим врегулюванням конфлікту [58, с. 6-7].

Водночас припинення вогню не слід ототожнювати із завершенням міжнародного збройного конфлікту чи його врегулюванням. Насамперед, воно виступає як проміжний інструмент деескалації або технічний режим обмеження бойових дій, який не усуває правових наслідків агресії, окупації, міжнародної відповідальності, репарацій та необхідності відновлення порушеного міжнародного правопорядку.

Мирна угода, на відміну від припинення вогню, спрямована на комплексне врегулювання конфлікту або припинення стану війни. У міжнародно-правовій

доктрині мирні договори визначаються як угоди між сторонами збройного конфлікту, що припиняють стан війни або збройного протистояння та встановлюють новий правовий режим їхніх відносин [228]. Саме тому мирна угода має ширший предмет регулювання: вона може охоплювати питання територіального статусу, безпекових гарантій, демілітаризації, відповідальності, репарацій, прав людини, повернення переміщених осіб і гарантій неповторення насильства.

Політичні домовленості займають проміжне положення і не завжди створюють юридично обов'язкові зобов'язання. Їх значення полягає у тому, що вони можуть забезпечувати координацію поведінки сторін, фіксувати політичні наміри або створювати передумови для подальшого укладення міжнародного договору. У межах роботи Комісії міжнародного права ООН М. Форто підкреслює, що неюридично обов'язкові міжнародні домовленості, які в літературі також називають джентельменськими угодами, (англ. *gentlemen's agreements*), є поширеним інструментом міждержавної практики, однак їхній статус залежить від наміру сторін бути юридично зв'язаними [197]. Подібну позицію розвиває Д. Голліс, який наголошує на зростанні практичного значення обов'язкових (англ. *binding*) і необов'язкових домовленостей (англ. *non-binding agreements*) у сучасних міжнародних відносинах та складності їх розмежування за формальними ознаками [211]. До таких інструментів можуть належати меморандуми про розуміння, листи про наміри, спільні заяви або інші документи, які фіксують політичні наміри сторін, але не завжди створюють юридично обов'язкові зобов'язання.

У третій моделі відсутність остаточного політико-правового рішення зумовлює збереження конфлікту у стані «прихованої напруженості», коли припинення активних бойових дій не усуває спору щодо території, юрисдикції, безпеки чи міжнародної відповідальності [58, с. 5-6].

Якщо функції відображають зміст і призначення воєнної дипломатії, то форми характеризують організаційні способи, інструменти та механізми, у межах яких здійснюється відповідна діяльність [15]. У цьому аспекті форми воєнної дипломатії слід розуміти як зовнішні способи її прояву в міжнародних відносинах,

через які реалізуються комунікативна, переговорна, координаційна, представницька, гуманітарна, інформаційна, охоронна та інші функції [32, с. 206]. Натомість методи воєнної дипломатії – це прийоми та засоби впливу, за допомогою яких держава реалізує свої цілі в межах уже наявних форм. Іншими словами, форма відповідає на питання, у яких межах здійснюється дипломатична діяльність, тоді як метод – якими засобами і прийомами досягається необхідний результат.

З огляду на специфіку воєнної дипломатії, її основними формами за способом реалізації доцільно вважати, по-перше, офіційні та неофіційні візити, у тому числі державні, офіційні, робочі й неофіційні зустрічі, зустрічі проїздом та інші контактні формати, у межах яких забезпечується безпосередня комунікація між суб'єктами; по-друге, дипломатичні конгреси, конференції, наради та інші двосторонні чи багатосторонні зібрання, що використовуються для обговорення і вирішення питань, які становлять об'єкт воєнної дипломатії [115, с. 6]; по-третє, роботу постійних представництв, через які держава забезпечує сталість зовнішньополітичної комунікації та інституційну безперервність своєї присутності; по-четверте, дипломатичне листування як особливу офіційну форму комунікації, що охоплює ноти, листи, меморандуми, заяви, комюніке та інші документи, за допомогою яких фіксуються позиції сторін, оформлюються пропозиції і закріплюються результати дипломатичної взаємодії; по-п'яте, спеціальні місії як тимчасова форма дипломатії *ad hoc*, призначена для виконання конкретного завдання в кризових або воєнних умовах. В. М. Репецький виокремлює факт створення такої форми дипломатії як колективна, що виражає спільні інтереси окремих груп держав, об'єднаних у військово-політичних, економічних союзах, регіональних організаціях тощо [112, с. 18].

Якщо форми дипломатії піддаються певній систематизації та уніфікації, то методи її реалізації мають принципово інший характер. На відміну від форм, В. Репецький наголошує, що чітко визначених методів дипломатії немає і не може бути, оскільки кожна держава виробляє власне мистецтво дипломатії – залежно від рівня підготовки кадрів, їх уміння орієнтуватися в труднощах переговорного процесу, гнучкості та толерантності [112, с. 16]. Методи формуються впродовж

тривалого історичного розвитку, доповнюються і змінюються відповідно до конкретної ситуації. Єдиного «стандарту» під час здійснення дипломатичної діяльності від імені держави немає, оскільки вона є своєрідним мистецтвом ведення переговорів, правила якого ґрунтуються на широкому спектрі знань – історії, психології, філософії, права тощо [112, с. 19].

Об'єктом воєнної дипломатії, тобто тією частиною суспільної діяльності, на яку спрямоване пізнання та вплив [32, с. 206], доцільно визначити міжнародні відносини у сфері безпеки, оборони та врегулювання збройного конфлікту або його загрози.

Проаналізувавши функції, форми, методи та об'єкт воєнної дипломатії, доцільно перейти до визначення її суб'єктного складу, оскільки саме через коло уповноважених учасників відповідна діяльність набуває практичного та інституційного втілення [32, с. 206].

Суб'єктний склад воєнної дипломатії доцільно розглядати через два взаємопов'язані, але не тотожні правові виміри. Перший вимір охоплює суб'єктів міжнародного права – носіїв міжнародної правосуб'єктності, від імені яких здійснюється воєнна дипломатія і на яких покладається міжнародно-правова відповідальність [17, с. 66]. Другий вимір охоплює суб'єктів права зовнішніх зносин – органи та осіб, через яких суб'єкти міжнародного права реалізують воєнну дипломатію на практиці [112, с. 46]. Як зазначає відомий юрист-міжнародник К. К. Сандровський, «у зовнішніх зносинах держава виступає як цілісний, єдиний соціальний організм, який згідно з суверенітетом наділений міжнародною правосуб'єктністю, яка, як і сам суверенітет, не може розщеплюватись на складові частини у вигляді правосуб'єктності на міжнародній арені окремих органів держави, що діють на її території, громадських організацій, узагалі юридичних і фізичних осіб [112, с. 46]. Таке розмежування вбачається методологічно обґрунтованим для збереження міжнародно-правового характеру категорії воєнної дипломатії та її відмежування від більш широкого кола учасників міжнародних відносин.

Первинним суб'єктом воєнної дипломатії, як і дипломатичної діяльності загалом, залишається держава. Саме вона наділена повною міжнародною правосуб'єктністю, правом встановлювати дипломатичні зносини, створювати представництва, направляти спеціальних представників, брати участь у міжнародних організаціях і вступати в колективні безпекові режими [17, с. 68]. У межах воєнної дипломатії ця загальна правосуб'єктність конкретизується через систему органів зовнішніх зносин та безпеково-оборонного управління: главу держави, уряд, міністерство закордонних справ, міністерство оборони, генеральні штаби, військові представництва, постійні делегації при міжнародних організаціях. На відміну від класичної дипломатії, де центральна роль традиційно зосереджена в міністерствах закордонних справ і дипломатичних місіях, у воєнній дипломатії більшою мірою виявляється інституційний вплив оборонного відомства та силового компонента державного апарату. Це, однак, не змінює її міжнародно-правової природи: навіть коли представником виступає посадова особа, вона реалізує зовнішні функції держави в межах дипломатично оформленого механізму.

З огляду на міжнародне гуманітарне право держава залишається основним носієм відповідних обов'язків, оскільки відповідно до спільної статті 1 Женевських конвенцій 1949 року Високі Договірні Сторони зобов'язуються дотримуватися та забезпечувати дотримання Конвенцій за будь-яких обставин [50]; [51]; [52]; [53].

Поряд із державами важливими суб'єктами воєнної дипломатії є міжнародні організації, значення яких у сучасних міжнародних відносинах неухильно зростає [17, с. 70]. Їхня особливість полягає в тому, що вони не є суверенними державами, однак наділені міжнародною правосуб'єктністю, необхідною для здійснення представницьких, координаційних, посередницьких і контрольних функцій у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки. На універсальному рівні центральне місце посідає ООН як провідна глобальна організація, у межах якої формуються правові та політичні параметри реагування на загрози миру, акти агресії, порушення міжнародного гуманітарного права, гуманітарні кризи, санкційні режими та питання відповідальності. На регіональному рівні відповідну роль виконують організації та системи колективної безпеки, зокрема ОБСЄ, НАТО, ЄС,

Африканський союз, Організація американських держав та інші регіональні чи субрегіональні формати. У післявоєнний період значення міжнародних організацій істотно зросло, оскільки саме через механізми міжнародних організацій відбувається узгодження колективних дій держав щодо припинення вогню, миротворчих заходів, санкційного реагування, гуманітарного доступу та постконфліктного врегулювання. Водночас участь міжнародних організацій у воєнно-дипломатичних процесах має мандатний характер: вона визначається установчим актом відповідної організації, обсягом її компетенції, рішеннями уповноважених органів, а також, залежно від ситуації, згодою держав-членів або сторін конфлікту.

Водночас дискусійним залишається питання щодо місця МКЧХ, як міжнародної неурядової організації, серед суб'єктів воєнної дипломатії. У доктрині міжнародного права МКЧХ розглядається як суб'єкт міжнародного права особливого роду (*sui generis*) з обмеженою функціональною правосуб'єктністю, визнаною державами через нормативну основу міжнародного гуманітарного права та угоди про привілеї та імунітети [131, с. 400]. Він не є ні державою, ні міжурядовою організацією, однак його діяльність має ознаки правосуб'єктності для участі в окремих міжнародних правовідносинах, що і визначає його місце у суб'єктному складі воєнної дипломатії.

У контексті воєнної дипломатії МКЧХ відіграє ключову роль у гуманітарному вимірі. Саме принципи нейтралітету, неупередженості та незалежності забезпечують МКЧХ унікальний доступ до всіх сторін збройного конфлікту і відрізняють його участь у воєнній дипломатії від участі держав та міжнародних організацій. Водночас ця участь має виключно гуманітарний характер і визначається мандатом, закріпленим у Женевських конвенціях, а не державним рішенням чи установчим актом міжурядової організації.

Слід враховувати й нетрадиційних суб'єктів, правовий статус яких актуалізується в умовах війни, окупації або боротьби за самовизначення. Їх значення для воєнної дипломатії полягає в тому, що в таких ситуаціях дипломатична діяльність спрямовується не стільки на підтримання звичайних

міждержавних відносин, скільки на збереження міжнародного представництва, здобуття зовнішньої підтримки та підтвердження легітимності відповідного політичного центру. Наприклад під час іноземної окупації держава не втрачає і не обмежується у правоздатності, однак її дієздатність може бути повністю або частково обмежена. Так, під час Другої світової війни, східноєвропейські держави (Польща, Чехословаччина), окуповані німецькими військами, міжнародної правоздатності не втратили, проте їх дієздатність реалізовувалась лише частково через статус «уряд у вигнанні» (екзильний уряд) [17, с. 66], коли уряди зазначених окупованих держав діяли в Лондоні, а британська влада надала їх посадовим особам дипломатичні привілеї та імунітети, що підтверджувало збереження функцій зовнішнього представництва.

Водночас, характерною ознакою сучасного міжнародного права є визнання та затвердження принципу рівності й самовизначення народів. А. В. Войціховський зазначає, що як і держава, народи, що реалізують право на самовизначення, мають повну міжнародну правосуб'єктність і належать до первинних суб'єктів міжнародного права [17, с. 71]. Однак, щодо повної міжнародної правосуб'єктності у доктрині зберігається неоднозначний підхід, зокрема М. В. Буроменський та В. М. Репецький визначають обмежену міжнародну правосуб'єктність народів і націй, що борються за свою незалежність [82]; [112]. Їх дипломатична активність зазвичай спрямована на міжнародне визнання, політичну підтримку та участь у міжнародних форумах. Найбільш показовим прикладом є Організація визволення Палестини, якій Генеральна Асамблея ООН у 1974 року надала статус спостерігача, тим самим визнавши можливість її участі у міжнародній дипломатичній комунікації [256]. Водночас такі суб'єкти не формують типовий і стабільний суб'єктний каркас воєнної дипломатії, а скоріше розглядаються як виняткові або спеціальні носії представницьких функцій, поява яких зумовлена особливими умовами війни, окупації чи боротьби за незалежність.

Разом з тим, дискусійним у доктрині залишається правовий статус індивіда у міжнародному праві. Правовий статус індивіда, за визначенням П. М. Рабіновича, складається з комплексу суб'єктивних юридичних прав індивіда та його

юридичних обов'язків [111]. Різноманітність думок щодо питання міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб зумовлюється співвідношення міжнародного та національного права. Саме виникнення та розвиток концепції примату міжнародного права супроводжує ідею міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб, обґрунтовуючи це тим, що загальні норми міжнародного права є частиною права держави, мають перевагу перед внутрішнім законом і безпосередньо створюють права та обов'язки для її громадян у процесі правозастосовної діяльності. Щодо прихильників теорії примату національного права, то доцільності виділення міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб не спостерігається [17, с. 77].

Слід зазначити, що у контексті воєнної дипломатії, як міжнародно-правової категорії, фізичні особи не розглядаються самостійними суб'єктами. У доктрині міжнародного права для позначення їхнього правового статусу зустрічається викорисання поняття «дестинатор міжнародного права» [110, с. 374], тобто особа, яка не володіє повною міжнародною правосуб'єктністю, але може брати участь в окремих правовідносинах, урегульованих нормами міжнародного права, опосередковано через суб'єктів міжнародного права.

Таким чином, у контексті суб'єктного складу воєнної дипломатії можна виокремити держави та міжнародні організації як носіїв міжнародної правосуб'єктності. Водночас держава реалізує свою правосуб'єктність через конкретних осіб та органи, що діють від її імені. Правову основу для визначення кола таких осіб містить стаття 7 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, відповідно до якої глави держав, глави урядів і міністри закордонних справ без необхідності пред'явлення повноважень вважаються такими, що репрезентують свою державу з метою вчинення всіх актів, що стосуються укладення договору [16]. Саме ця норма слугує правовою підставою для виокремлення органів та осіб, через яких суб'єкти міжнародного права реалізують свою правосуб'єктність у сфері зовнішніх зносин, зокрема здійснення воєнної дипломатії.

Органи зовнішніх зносин за своєю природою розглядаються як органи держави, завдяки яким вона реалізує свої зовнішні зносини з іншими державами, міжнародними організаціями чи іншими суб'єктами міжнародного права. Як правило, вони поділяються на внутрішньодержавні та зарубіжні. До внутрішньодержавних органів зовнішніх зносин відносяться центральні органи та посадові особи зовнішніх зносин: вищі законодавчі органи влади, глава держави, уряд і, в першу чергу голова уряду, міністра закордонних справ і центральний апарат закордонних справ [17, с. 80].

Міністр оборони, відноситься до кола представників, уповноважених на здійснення воєнної дипломатії не на підставі прямої вказівки статті 7 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, а функціональною природою його компетенції у сфері міжнародної воєнно-безпекової взаємодії [16]. У більшості держав саме міністр оборони бере участь у формуванні та реалізації міжнародного воєнного співробітництва, підтриманні воєнно-політичних контактів, координації взаємодії з іноземними оборонними відомствами та міжнародними безпековими інституціями, що дає підстави розглядати його як одного з центральних внутрішньодержавних суб'єктів воєнної дипломатії. Такий підхід підтверджується і на прикладі України, де Міністерство оборони є одним із ключових органів сектору безпеки і оборони, а його повноваження охоплюють, зокрема, міжнародне співробітництво у воєнно-політичній та оборонній сферах [105].

Серед зарубіжних органів зовнішніх зносин держави, які діють на території іншої держави для підтримання дипломатичних відносин визначають як дипломатичні представництва, через які держави підтримують офіційні відносини з іншими країнами та міжнародними організаціями. Дипломатичне представництво виступає важливим інституційним елементом реалізації зовнішньої політики держави, оскільки забезпечує регулярну комунікацію між власним урядом і урядом країни перебування, сприяє розвитку економічних, культурних та політичних зв'язків між ними. Дипломатичне представництво може відрізнитись за функціями та структурою, але головними його видами є посольства, місії та постійні представництва при міжнародних організаціях [115].

У складі дипломатичних представництв діють військові аташе, які займають важливе місце серед уповноважених осіб, через які держава здійснює воєнну дипломатію. Їхня специфіка полягає в поєднанні дипломатичного статусу з професійною належністю до військово-безпекової сфери. Віденська конвенція 1961 року не передбачає надання їм окремого автономного режиму, але визнає їх як категорію осіб, призначення яких може потребувати попереднього погодження держави перебування [316]. У міжнародно-правовій доктрині це розглядається як прояв особливої довіри, адже військові аташе, з одного боку, виконують представницькі, комунікаційні, координаційні та інформаційно-аналітичні функції, а з другого – традиційно перебувають на межі між легітимним з'ясуванням обстановки законними засобами та ризиком політичної підозри в розвідувальній активності. Українські праці з дипломатичної служби й дипломатичного права, зокрема праці В. Репецького [112], Б. Гуменюка [28], А. Панова [88, с. 59-61], П. Сардачука та О. Сагайдака [120], дають достатні підстави тлумачити військовий компонент дипломатичної служби саме як частину ширшого дипломатичного механізму держави, а не як відокремлену від нього силову практику.

Щодо генезису терміна та інституту військових аташе, етимологія слова «аташе» пов'язана з французьким «*attaché*» і передає значення «прикріплений», «призначений (до дипломатичної місії)». Найперша лексикографічна фіксація словосполучення «військовий аташе» датується 1830-ми роками (зокрема у 1832 році) [243]. Практика призначення військово-морських аташе була запроваджена Іспанією та Францією у 1883 році та згодом перейнята іншими державами світу [143].

Військовий аташе – це офіцер збройних сил держави, призначений до дипломатичної місії як представник оборонного відомства для ведення двосторонніх військово-оборонних контактів, консультування посольства з питань безпеки та оборони і підготовки офіційних звітів про військово-оборонні питання держави перебування в межах законних засобів, характерних для функцій дипломатичної місії. Слід зазначити, що дефініція цього терміна не закріплена на нормативно-правовому рівні, що зумовлює часте ототожнення понять «військовий

аташе» (англ. *military attaché*) та «аташе з питань оборони» (англ. *defence attaché*) [183].

Термін «військовий аташе» (*military, naval or air attachés*) прямо згадується у статті 7 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року [316]. Натомість поняття «аташе з питань оборони» у Конвенції відсутнє. Воно сформувалося пізніше у практиці держав як узагальнювальна (родова) назва посади представника оборонного відомства при посольстві. Водночас аташе з питань оборони зазвичай є старшим військовим представником у дипломатичній місії: він очолює відповідний підрозділ (апарат) і координує загальні напрями оборонного співробітництва держав [102].

У багатьох державах, зокрема в Україні, поширена практика, за якої чим вищими є рівень двостороннього співробітництва з відповідною державою та рівень розвитку її збройних сил, тим вищим є військове звання військового аташе, акредитованого в цій країні. Українські військові аташе зазвичай належать до старшого офіцерського складу та мають звання полковника або підполковника, інколи – майора. Водночас у державах – стратегічних партнерах Україна може призначати військових аташе у генеральському званні (вищих офіцерів). Важливе значення мають і суб'єкти забезпечення діяльності військових аташе, зокрема шифрувальники, через яких здійснюється передавання та обробка значної частини захищеної службової кореспонденції [143].

Окремо слід звернути увагу на органи міжнародних організацій, через які відповідні організації реалізують свої повноваження у сфері міжнародної безпеки. Такі органи не є самостійними міжнародними організаціями, однак мають істотне значення як процедурні, представницькі, нормотворчі, контрольні або юрисдикційні механізми, у межах яких держави формують і легітимують свої правові позиції щодо збройного конфлікту. У системі ООН ключове значення мають Рада Безпеки, Генеральна Асамблея та Міжнародний Суд ООН: Рада Безпеки здійснює первинну відповідальність за підтримання міжнародного миру й безпеки та пов'язана з питаннями кваліфікації загроз миру, санкцій, миротворчих операцій і примусових заходів; Генеральна Асамблея забезпечує ширше

представницьке обговорення безпекових питань, формування політико-правових оцінок та консолідацію позицій держав; Міжнародний Суд ООН виконує юрисдикційну функцію у вирішенні міждержавних спорів і тлумаченні норм міжнародного права, релевантних для оцінки застосування сили, відповідальності держав, тимчасових заходів і правових наслідків міжнародно-протиправної поведінки [126]. У межах регіональних організацій аналогічне значення можуть мати ради, асамблеї, комітети, секретаріати, військові або політико-безпекові структури, які забезпечують підготовку рішень, моніторинг ситуації, координацію місій, обмін інформацією та інституційне оформлення спільної реакції держав на безпекові виклики.

При міжнародних організаціях та інших інституціях можуть діяти військові представники та постійні представництва держав. У цьому аспекті воєнна дипломатія працює як симбіоз багатосторонньої дипломатії та дипломатії міжнародних організацій: відбувається не просто передання позиції держави іншій державі, а включення її у колективний механізм вироблення безпекових рішень, санкційних режимів, миротворчих форматів або координації допомоги. Зважаючи на це, доречно згадати думку Д. Кулеби який називає один із семи принципів української воєнної дипломатії «усі говорять з усіма». Мається на увазі, що в країні, яка перебуває у війні, усі – від найвищих посадовців до помічників – мають говорити зі своїми відповідниками в країнах, з якими треба вирішувати те чи інше питання, адже у період воєнного стану уповноважений орган на забезпечення реалізації державної політики у сфері зовнішніх відносин може не витримати надзвичайно великий обсяг комунікацій, який вимагається [73].

Окрему групу суб'єктів права зовнішніх зносин у воєнній дипломатії становлять спеціальні місії, яка розглядається, як тимчасова, гнучка та цільова форма офіційного представництва держави у ситуаціях, коли звичайних каналів двосторонньої дипломатії недостатньо або їх функціонування істотно ускладнене. Конвенція 1969 року закріплює для спеціальних місій функціонально необхідний режим привілеїв, імунітетів, свободи пересування і комунікації, без чого їхня діяльність у кризових умовах була б практично неможливою. Зокрема, вона

передбачає свободу офіційного зв'язку спеціальної місії та обов'язок держави перебування забезпечувати умови, необхідні для виконання її функцій [64].

Поряд зі спеціальними місіями держав слід виокремити спеціальні місії міжнародних організацій, які на відміну від спеціальних місій у розумінні Конвенції про спеціальні місії 1969 року, створюються міжнародною організацією на підставі її установчих актів, рішень компетентних органів, визначеного мандату та згоди держави перебування [64]. Нерідко військові аташе діють у складі спеціальних місій, які використовуються для переговорів про припинення вогню, гуманітарні коридори, обмін військовополоненими, евакуаційні заходи та координацію міжнародної допомоги.

Прикладом такого формату є Консультативна місія ЄС (далі – КМЄС) в Україні, яка становить цивільну місію ЄС у межах Спільної безпекової і оборонної політики, а не самостійну міжнародну організацію чи спеціальну місію держави. Її діяльність ґрунтується на рішенні Ради ЄС про створення КМЄС в Україні та подальших рішеннях Ради ЄС щодо продовження й адаптації її мандату. Місія спрямована на підтримку реформування сектору цивільної безпеки України шляхом стратегічних консультацій, практичної підтримки, навчання, координації та сприяння взаємодії українських органів із європейськими стандартами у сфері верховенства права, належного врядування, прав людини та цивільної безпеки. В умовах збройної агресії РФ проти України значення КМЄС посилюється, оскільки її мандат було адаптовано до воєнного контексту, зокрема щодо підтримки спроможності України у сфері розслідування та переслідування міжнародних злочинів, реагування на безпекові виклики і зміцнення інституційної стійкості держави [257].

В умовах функціонування воєнної дипломатії важливе значення має належне представництво сторін переговорного процесу. Формальна участь певного суб'єкта у переговорах не завжди означає його реальну спроможність ухвалювати рішення та забезпечувати їх виконання. У випадках, коли переговори ведуться з політичними структурами, що фактично перебувають під вирішальним контролем іншої держави, переговорний процес може втрачати здатність породжувати

стабільні та виконувані домовленості, адже формально вони досягаються з представниками відповідного утворення, однак реальний центр ухвалення рішень залишається поза межами переговорного формату. Це не виключає можливості технічної або гуманітарної комунікації з такими структурами, однак обмежує їхню здатність виступати стороною юридично значущого політичного врегулювання [189]. Саме цим пояснюється обмежена ефективність домовленостей із проксі-структурами, які не мають достатньої самостійної волі, міжнародної правосуб'єктності або фактичного контролю над виконанням узятих зобов'язань [58, с. 8]. Таким чином, ефективність переговорного процесу визначається відповідністю між стороною, що укладає домовленість, і суб'єктом, який реально контролює ситуацію та спроможний забезпечити її виконання.

Показовим прикладом розриву між формальним представництвом і фактичним носієм контролю є ізраїльсько-палестинський конфлікт, коли одна зі сторін є недержавним збройним актором. З міжнародно-правової точки зору, «Рух ісламського опору» (відомий також як «ХАМАС») визнається виключно як недержавний актор, що ускладнює його статус і породжує суперечливу легітимність у міжнародному співтоваристві. Ця невизначеність безпосередньо впливає на юридичну значущість будь-яких домовленостей, укладених за його участю [301].

Водночас питання представництва є принциповим для розуміння суб'єктного складу воєнної дипломатії. У її межах переговори можуть здійснюватися за участю військових представників, аташе з питань оборони, спеціальних місій, посередників або міжнародних організацій, однак їх участь має більше функціональний, ніж установчий характер. Остаточні політико-правові рішення щодо припинення війни, укладення мирної угоди чи встановлення тривалого режиму безпеки приймаються виключно уповноваженими органами держави як носія міжнародної правосуб'єктності. Це відповідає загальній логіці міжнародного договірної права: кожна держава має правоздатність укладати договори, а представництво держави для цілей прийняття тексту договору або вираження згоди на його обов'язковість здійснюється відповідно до встановлених правил, зокрема

через главу держави, главу уряду або міністра закордонних справ, які не потребують спеціального підтвердження повноважень [16].

У контексті укладення мирної угоди, можна вважати, що вона має характер акту вищого державного волевиявлення, оскільки стосується фундаментальних елементів державності, включаючи територіальну цілісність, безпеку та міжнародно-правовий статус держави. Такий підхід підтверджується положеннями Закону України «Про міжнародні договори України» 2004 року, відповідно до яких міжнародні договори політичного, мирного, територіального характеру, а також договори, що стосуються державних кордонів, участі України в системах колективної безпеки, військової допомоги, направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав або допуску іноземних збройних сил на територію України, укладаються від імені України Президентом України або за його дорученням [104]. Це свідчить, що мирна угода не належить до технічних чи відомчих домовленостей, а має міждержавний характер і потребує належного волевиявлення держави на найвищому рівні.

Отже, функціонально-інституційна характеристика воєнної дипломатії дає підстави розглядати її як особливий напрям державної діяльності, що поєднує дипломатичні, безпекові, гуманітарні і координаційні елементи, які реалізуються як у класичних міждержавних формах, так і в багатосторонніх, коаліційних та спеціальних механізмах взаємодії.

Щодо суб'єктного складу воєнної дипломатії, узагальнюючи вищеведене, можна зазначити, що його основу складають носії міжнародної правосуб'єктності – держави як первинні суб'єкти з повною правосуб'єктністю, міжнародні організації з похідною і мандатно обмеженою правосуб'єктністю, а також інші суб'єкти міжнародного права в межах визнаної за ними правосуб'єктності. Другий рівень охоплює органи та осіб, через яких суб'єкти першого рівня реалізують свою правосуб'єктність у сфері зовнішніх зносин: глава держави, уряд, міністр закордонних справ, міністр оборони, дипломатичні представництва, військові аташе, спеціальні місії, представництва при міжнародних організаціях, тощо. У свою чергу, органи зовнішніх зносин діють від імені держави, а отже їх включення

до суб'єктного складу воєнної дипломатії на рівні носіїв правосуб'єктності було б концептуально дискусійним. Їхня характеристика пояснює як держава реалізує свою правосуб'єктність.

Юридична значущість і практична ефективність воєнно-дипломатичних домовленостей визначаються відповідністю між стороною переговорів і органом, який здійснює фактичний контроль та має реальну спроможність забезпечити виконання взятих зобов'язань.

РОЗДІЛ 3. ВОЄННА ДИПЛОМАТІЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

3.1. Місце воєнної дипломатії в механізмі забезпечення міжнародного правопорядку та колективної безпеки

Проблематика міжнародної безпеки належить до фундаментальних питань міжнародного права та міжнародних відносин. Водночас війна, попри її заборону сучасним міжнародним правом, не зникла з міжнародного правопорядку і залишається найбільш інтенсивною формою міжнародного конфлікту, пов'язаною із систематичним застосуванням організованого збройного насильства [93, с. 109]. Зважаючи на це міжнародне право крім нормативної заборони війни, формує також систему правових та інституційних механізмів, спрямованих на її попередження, стримання ескалації та припинення збройного протистояння. Це й підкреслює важливість визначення та встановлення системи міжнародної безпеки, через яку держави прагнуть забезпечити захист від зовнішніх загроз і створити умови для підтримання міжнародного миру і стабільності та сформувати процедури мирного вирішення спорів.

Водночас у сучасній доктрині міжнародного права відсутній консенсус щодо змісту, обсягу та класифікації категорії «безпека». Вважається, що сучасний зміст поняття значною мірою обумовлений природними потребами людини забезпечувати умови для безпечного існування. Безпека є базовою цінністю та необхідною умовою збереження людства, що гарантує стабільність та тривалість існування. Як комплексна категорія, вона охоплює право на захист від небезпек, свободу від страху, а також потребує наявності ефективних механізмів гарантування, відновлення порушених прав і компенсації заподіяної шкоди [14, с. 355].

У Пакті заради майбутнього 2024 року, ухваленому резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/79/1, безпека розглядається у зв'язку з ширшим колом глобальних викликів, серед яких сталий розвиток, міжнародний мир, права

людини, цифрова трансформація, інтереси майбутніх поколінь і реформування глобального управління [263]. Такий підхід свідчить про сприйняття безпеки як комплексної умови стабільного функціонування міжнародного порядку, що охоплює не лише запобігання насильству, а й здатність інституцій реагувати на системні ризики зокрема продовольчі, кліматичні, космічні, енергетичні та інформаційні, забезпечувати правову визначеність, соціальну стійкість і захист людини в умовах криз.

Паралельно з еволюцією змісту категорії безпеки розвивалися й інституційні механізми її забезпечення. У цьому контексті Т. М. Загола диференціює міжнародну, колективну та глобальну безпеку як взаємопов'язані, але не тотожні категорії. У запропонованому підході міжнародна безпека характеризується як стан міжнародних відносин, за якого створюються умови для існування і функціонування держав із забезпеченням їх суверенітету, політичної та економічної незалежності, а також здатності протидіяти військово-політичному тиску й агресії. Колективна безпека, у свою чергу, постає як специфічний вид безпеки, що ґрунтується на міжнародно-правових документах, договірній регламентації та системі спільних заходів протидії визначеним загрозам. Водночас глобальна безпека має ще ширше значення, оскільки охоплює не лише військово-політичні параметри безпеки, а й екологічні, енергетичні, продовольчі, демографічні та інші виміри, що стосуються умов існування всього людства. Такий підхід дає підстави розглядати колективну безпеку не як синонім міжнародної або глобальної безпеки, а як один із інституційно й нормативно оформлених механізмів реагування на загрози, передусім у військово-стратегічній площині [54].

Залежно від кола інтересів і суб'єктів, залучених до реагування на загрозу, у міжнародному праві розрізняють індивідуальну та колективну безпеку. Індивідуальна безпека пов'язана насамперед із правом держави самостійно забезпечувати власний захист, зокрема шляхом самооборони, використання національного безпекового потенціалу та двосторонніх механізмів підтримки. Колективна безпека, натомість, ґрунтується на спільних діях групи держав або міжнародного співтовариства в цілому, спрямованих на попередження,

стримування та припинення загроз миру, порушень миру чи актів агресії [82, с. 268].

Водночас для коректного осмислення місця воєнної дипломатії у механізмі міжнародного правопорядку необхідно розмежувати також колективну безпеку, колективну оборону та міждержавні безпекові зобов'язання. Колективна безпека має універсальну або регіональну спрямованість і пов'язана з підтриманням міжнародного миру та безпеки в інтересах міжнародного співтовариства загалом. Її призначення полягає у запобіганні загрозам миру, реагуванні на порушення миру чи акти агресії, а також у відновленні міжнародно-правового порядку через інституційні механізми, насамперед у межах Статуту ООН.

Колективна оборона, натомість, має союзницький і договірний характер: вона ґрунтується на зобов'язанні держав надати допомогу учаснику оборонного союзу у разі збройного нападу [14]. Це дає підстави вважати, що колективна оборона не тотожна колективній безпеці: перша захищає визначене коло союзників, друга – міжнародний мир і безпеку як спільну цінність та юридично охоронюваний інтерес міжнародного співтовариства.

Окреме місце у цій системі посідають міждержавні безпекові зобов'язання, які не завжди створюють режим автоматичної взаємної оборони, але формують нормативно-інституційну основу підтримки держави, що зазнала збройної агресії або перебуває під безпосередньою загрозою її продовження чи повторення. Дані зобов'язання зазвичай охоплюють військово-технічну допомогу, довгострокову оборонну співпрацю, обмін розвідувальною інформацією, фінансову підтримку, координацію санкцій, підготовку сил оборони та участь у відновленні безпекової стійкості держави. Їхня особливість полягає в тому, що вони поєднують елементи політичної солідарності, договірної взаємодії та практичного сприяння реалізації права на самооборону, однак не завжди досягають рівня класичного союзницького зобов'язання щодо колективної оборони.

З огляду на це, видається обґрунтованим припустити, що саме колективна безпека становить той міжнародно-правовий простір, у межах якого воєнна дипломатія найвиразніше проявляє свій функціональний потенціал як механізм

багатосторонньої координації, узгодження спільних безпекових рішень, підтримання офіційної міждержавної комунікації та інституційного супроводу міжнародного реагування на конфлікти. Разом із тим її значення простежується і в площині індивідуальної безпеки, де вона може виконувати роль дипломатичного супроводу реалізації права держави на самооборону, залучення зовнішньої підтримки та забезпечення міжнародної легітимації відповідних безпекових дій.

Об'єднання зусиль для підтримання міжнародного миру й безпеки визначено серед основоположних цілей створення ООН, що прямо закріплено в її преамбулі [126]. Водночас стаття 1 Статуту ООН передбачає обов'язок вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру, придушення актів агресії, а також для розв'язання міжнародних спорів мирними засобами відповідно до принципів справедливості та міжнародного права [126].

У теоретичному вимірі колективна безпека розглядається не лише як фундаментальна засада міжнародного правопорядку, а й як механізм, у межах якого безпека кожного члена і безпека всього співтовариства забезпечуються спільною дією на основі встановлених правил і методів. Зокрема М. Буроменський визначає колективну безпеку як систему спільних заходів держав, запроваджених для підтримання миру, усунення загрози миру та припинення актів агресії, правовою основою якої є багатосторонній договір, що передбачає три базові умови: невдавання до сили, вирішення спорів мирними засобами та співробітництво держав [82, с. 268]. Водночас, якщо виокремлювати головну мету, провідне завдання чи найвищий ідеал руху за створення міжнародних організацій у XX ст., то таким безперечно було досягнення колективної безпеки [213, с. 223].

У свою чергу, Н. А. Романюк і Р. Й. Романюк виходять із того, що сучасне міжнародне безпекове середовище характеризується поступовою ерозією традиційних моделей колективної оборони, заснованих переважно на жорстких інституційних зв'язках і формальному союзницькому статусі держав. У цих умовах, на їхню думку, безпека дедалі більше визначається не стільки самим фактом участі в оборонному блоці, скільки здатністю держави інтегруватися в

гнучкі мережеві формати взаємодії, засновані на накопиченні двосторонніх і багаторівневих зобов'язань [116, с. 14].

Поряд із цим Н. Цагуріас і Н. Д. Вайт пропонують і критичне осмислення ідеї колективної безпеки, досліджуючи відповідний напрям доктринальної критики, наводять підхід, за яким держава повинна забезпечувати власну безпеку самостійно, виходячи з власної оцінки загроз і наявних засобів, тоді як універсальна система гарантування безпеки для всіх держав розглядається як малоперспективна [250]. Однак навіть така критика не заперечує значення багатосторонніх механізмів координації, радше вона вказує на складність практичного втілення колективної безпеки та на необхідність урахування реального співвідношення політичної волі, інституційних ресурсів і норм міжнародного права.

У цьому контексті можна припустити, що саме ООН становить центральну інституційну ланку, через яку ідея колективної безпеки набуває найбільш юридично оформленого та процедурно впорядкованого характеру. У межах ООН відбувається поєднання універсальної мети підтримання міжнародного миру й безпеки з конкретними механізмами дипломатичного, політичного та, у визначених випадках, примусового реагування на загрози миру, порушення миру й акти агресії.

Особливе місце в цій системі посідає Рада Безпеки ООН, на яку Статут ООН покладає головну відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки. Через компетенцію Ради Безпеки щодо встановлення наявності загрози миру, порушення миру чи акту агресії, а також щодо ухвалення рішень про заходи за главами VI і VII Статуту, колективна безпека набуває операційного виміру [126]. В українській доктрині слушно підкреслюється, що міжнародні організації, насамперед ООН, створюють механізми багатостороннього співробітництва у сфері безпеки, де поєднуються політичне узгодження позицій і міжнародно-правове оформлення колективних заходів. Саме на цьому наголошує О. С. Кучик, пов'язуючи розвиток міжнародних організацій із формуванням систем колективної безпеки як інструментів спільного реагування на загрози миру, міжнародній безпеці та стабільності [75, с. 27-28].

Статут ООН передбачає можливість функціонування регіональних угод і органів у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки [126]. Відповідно до пункту 1 статті 52 Статуту ООН, його положення не перешкоджають існуванню регіональних угод або органів для вирішення питань, що стосуються підтримання міжнародного миру і безпеки та є придатними для регіональних дій, за умови сумісності таких угод і органів з цілями та принципами ООН [126]. Водночас стаття 53 Статуту ООН передбачає, що Рада Безпеки може використовувати регіональні угоди або органи для здійснення примусових заходів, однак такі заходи не можуть застосовуватися без її повноваження. Стаття 54, зі свого боку, встановлює обов'язок інформувати Раду Безпеки про дії, що плануються або здійснюються в межах регіональних угод або органів з метою підтримання міжнародного миру та безпеки [126]. Отже, глава VIII Статуту ООН формує правову основу взаємодії універсальної системи колективної безпеки з регіональними безпековими механізмами [126].

Поряд із цим доцільно окремо зауважити, що колективна дипломатія не тотожна воєнній дипломатії, хоча в сучасних умовах вони часто взаємодіють. Колективну дипломатію не слід ототожнювати з воєнною дипломатією, оскільки ці категорії мають різний критерій виокремлення. Колективна дипломатія визначається передусім суб'єктним складом і способом вироблення спільної позиції кількох держав або міжнародної організації. Воєнна дипломатія, натомість, визначається не кількістю учасників і не самим фактом багатосторонньої координації, а особливим міжнародно-правовим контекстом її здійснення – загрозою силою, збройним конфліктом, реалізацією права на самооборону, реагуванням на агресію або подоланням наслідків протиправного застосування сили [327, с. 115]. Тому колективна дипломатія може розглядатись як одна із форм здійснення воєнної дипломатії, коли спільна позиція держав спрямована на стримування ескалації, підтримання міжнародної правової кваліфікації конфлікту, координацію допомоги державі-жертві агресії чи забезпечення післяконфліктного врегулювання.

У системі колективної безпеки мирні засоби вирішення спорів виконують функцію первинного запобіжника ескалації міждержавних суперечностей. Зміст принципу, відповідно до статті 2 та глави VI Статуту ООН, полягає не лише у відмові від застосування сили чи погрози силою як способу розв'язання спору, а й у зобов'язанні сторін використовувати передбачені статтею 33 Статуту ООН мирні засоби: переговори, розслідування, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд звернення до регіональних органів або угод чи інших мирних засобів на власний вибір, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир, безпеку і справедливість [126]; [83, с. 96-97].

Усталеним у міжнародно-правовій доктрині є підхід розмежування засобів вирішення міжнародних спорів, визначених у статті 33 Статуту ООН, на дипломатичні (погоджувальні) і судові. Основою такого поділу виступають, передусім, характер юридичних наслідків відповідної процедури та обсяг впливу сторін на остаточне вирішення спору [84, с. 178-179]. Специфіка дипломатичних засобів полягає в тому, що сторони зберігають за собою вирішальну роль у прийнятті остаточного рішення і тією чи іншою мірою беруть участь у виробленні шляхів врегулювання. До цієї групи традиційно відносять переговори, добрі послуги, посередництво, консультації, а також діяльність слідчих і погоджувальних комісій [293]. Натомість застосування судових засобів означає, що сторони пов'язуються рішенням, ухваленим незалежним органом, а їхній вплив на кінцевий результат є істотно обмеженим. До таких засобів належать міжнародний арбітраж і діяльність постійних міжнародних судових установ [25, с. 15].

Переговори традиційно вважаються первинною формою контакту між сторонами спору, особливо у контексті зобов'язання сторін досягти компромісу у вирішенні спору мирним шляхом [42, 334]. Слід звернути увагу на адаптивний характер переговорів, адже їхній формат, рівень, тривалість та інші параметри варіюються в залежності від конкретної ситуації. Між сторонами конфлікту переговорні агенди можуть стосуватися як глобальних питань припинення бойових дій та політичного врегулювання, так і більш вузьких, але не менш важливих питань – гуманітарних коридорів, режиму припинення вогню, евакуації цивільного

населення, обміну військовополоненими, допуску гуманітарних місій. Їх перевага полягає в безпосередності, можливості контролювати предмет обговорення та адаптувати процедуру до конкретних умов конфлікту [25, с. 14].

У випадках, коли переговори неможливі без участі третьої сторони застосовуються посередництво та добрі послуги. При цьому добрі послуги, на відміну від посередництва, прямо не названі у статті 33 Статуту ООН, однак у доктрині та практиці міжнародного права традиційно розглядаються як один із дипломатичних засобів мирного врегулювання серед «інших мирних засобів на вибір сторін» [126]. Добрі послуги полягають у сприянні третьої сторони встановленню або відновленню контакту між учасниками спору без її безпосередньої участі у виробленні змісту врегулювання. На відміну від посередництва, суб'єкт добрих послуг не пропонує сторонам власного проєкту рішення, а створює комунікативні умови для початку або продовження переговорів. У практиці міжнародного права добрі послуги можуть надаватися державами, групами держав, міжнародними та регіональними організаціями, Генеральним секретарем ООН, главами держав і урядів, міністрами закордонних справ, спеціальними посланниками чи представниками міжнародних організацій, а в окремих гуманітарних питаннях – також МКЧХ або іншими спеціалізованими гуманітарними суб'єктами [215]. Їх ефективність особливо проявляється у ситуаціях, коли сторони не готові до прямого політичного компромісу, але потребують нейтрального каналу комунікації для зниження напруженості або запобігання подальшій ескалації.

Посередництво являє більш активну форму участі третьої сторони, за якої посередник не лише забезпечує контакт між сторонами, а й бере участь у переговорному процесі, формулює пропозиції, уточнює позиції, сприяє пошуку компромісу та може пропонувати модель врегулювання. У міжнародно-правовому сенсі пропозиції посередника не мають обов'язкової сили, якщо сторони не погодилися надати їм такого значення, однак практична цінність посередництва полягає у здатності нейтралізувати комунікативну асиметрію, зменшити недовіру та перевести конфлікт із силової площини у процедурну [7, с. 77]. Для воєнної

дипломатії посередництво може вважатись одним із ключових інструментів кризового управління, особливо тоді, коли прямий діалог між сторонами політично неможливий або юридично ускладнений.

Консультації становлять менш формалізований, але важливий засіб дипломатичного врегулювання, який полягає в обміні позиціями, правовими аргументами, оцінками ризиків та можливими варіантами поведінки сторін до виникнення спору або на ранніх етапах його загострення. Як і добрі послуги, консультації прямо не названі у статті 33 Статуту ООН, однак широко використовуються у договірній та дипломатичній практиці як превентивний і координаційний механізм [126]. Особливість превентивного характеру консультацій полягає в тому, вони не завжди мають на меті негайне досягнення остаточної угоди; нерідко їхнє головне призначення полягає в уточненні позицій, запобіганні неправильному тлумаченню дій один одного, підготовці більш формалізованих переговорів або виробленні технічних рішень у межах уже існуючих домовленостей. У ситуації збройного конфлікту, як зазначає Х. Н. Бехруз, така функція має виняткову практичну цінність [7, с. 78].

Слідчі комісії, або комісії з розслідування, спрямовані перш за все на встановлення фактичних обставин спору. Їх значення полягає у тому, що багато міжнародних спорів ускладнюються не лише різним тлумаченням права, а й запереченням або спростуванням фактів [25, с. 12]. Саме тому встановлення об'єктивної фактичної основи може знизити рівень конфронтації та створити передумови для подальших переговорів, посередництва або судового розгляду. У сфері збройних конфліктів такі механізми мають особливу вагу для фіксації порушень міжнародного гуманітарного права, встановлення та притягнення до відповідальності, документування шкоди та запобігання маніпуляції фактами у дипломатичному процесі.

Примирення реалізується через діяльність погоджувальних комісій, яка поєднує елементи встановлення фактів, правової оцінки та вироблення рекомендацій щодо врегулювання спору. На відміну від суду чи арбітражу, їхні висновки за загальним правилом не є юридично обов'язковими, однак мають

значну процедурну й політико-правову цінність, оскільки пропонують сторонам структуровану модель компромісу. У доктрині примирення розглядається як проміжна форма між посередництвом і судовим розглядом: воно зберігає добровільний характер дипломатичних процедур, але водночас забезпечує більш формалізований аналіз фактичних і правових аспектів спору [25, с. 14]. У контексті воєнної дипломатії важливість погоджувальних комісій проявляється у необхідності сформулювати основу для відновлення довіри, визначення гарантій безпеки, компенсаційних механізмів і тривалого правового врегулювання.

Дотичною до цього підходу є позиція О. О. Белогубової, яка аналізуючи роль дипломатичного права у врегулюванні міжнародних конфліктів, виокремлює наступні напрями його впливу. По-перше, дипломатичне право виконує превентивну функцію, оскільки формує правила міждержавної комунікації, що дають змогу виявляти потенційні суперечності та запобігати їх переростанню у збройне протистояння. По-друге, воно забезпечує правову основу для посередництва, добрих послуг, переговорів та інших погоджувальних процедур, які можуть здійснюватися як державами, так і міжнародними організаціями. По-третє, дипломатичне право сприяє реалізації основоположних принципів міжнародного права, зокрема принципу мирного вирішення спорів, невтручання у внутрішні справи та поваги до суверенітету держав. По-четверте, навіть в умовах відкритої кризи або збройного конфлікту дипломатичні механізми дають змогу зберігати канали комунікації між сторонами, що має важливе значення для деескалації та запобігання подальшому загостренню. По-п'яте, дипломатичне право гарантує спеціальний захист дипломатичних агентів, їхню особисту недоторканність та імунітети, без яких неможливе безпечне виконання ними функцій у складних політико-правових обставинах. По-шосте, воно формує процедурну основу для ведення двосторонніх і багатосторонніх переговорів, міжнародних конференцій, спеціальних місій і самітів, забезпечуючи рівність, правову визначеність і належний статус [9, с. 212].

У сучасній міжнародно-правовій доктрині результативність мирного врегулювання спору або конфлікту пов'язується не стільки з самим фактом

досягнення домовленості чи запуску юрисдикційної процедури, скільки зі здатністю сторін імплементувати погоджені алгоритми у виконання зобов'язань, зберегти орієнтацію на невійськові стратегії та не допустити рецидиву насильства [273, с. 207-210]. Відповідно, критеріями результативності доцільно вважати не лише формальне припинення спору, а й реальне виконання взятих зобов'язань, інституційну забезпеченість досягнутих домовленостей, здатність сторін до подальшого добросовісного співробітництва та зниження ймовірності повторної ескалації [273, с. 218-219]. У цьому сенсі відповідальність сторін за результат врегулювання проявляється передусім у готовності не лише погодитися на мирний або судовий механізм, а й реально скористатися ним та підкорити власну поведінку його процедурним і матеріальним наслідками [56, с. 131]; [17, с. 88-91]. Як слушно зауважує А. Воттс, проблема ефективності міжнародного врегулювання часто полягає не в недосконалоості самих процедур, а в небажанні держав передавати спір на неупереджений розгляд і належно користуватися вже наявними механізмами [321, с. 23].

Сучасний стан міжнародних відносин характеризується тенденцією до зростання кількості конфліктів, що перебувають у стані тривалої неврегульованості після припинення активної фази бойових дій. Така емпірична повторюваність моделей «замороження» обережно інтерпретується як індикатор того, що наявні міжнародно-правові механізми врегулювання спорів, попри їх нормативну розвиненість, не завжди забезпечують досягнення остаточного та стабільного результату, здатного усунути первинний спір і гарантувати незворотність миру. У цьому контексті поняття «замороженого конфлікту» використовується для позначення специфічного правового стану, за якого припинення або істотне зниження інтенсивності збройного протистояння не супроводжується досягненням остаточного політико-правового врегулювання, а спір щодо території, юрисдикції, суверенітету чи міжнародно-правової відповідальності зберігається у латентній формі [191].

«Заморожений конфлікт» є умовним, не кодифікованим у міжнародному праві поняттям, що описує стан між війною і миром, коли активна фаза збройного

протистояння припинена або істотно знижена, однак первинний спір щодо території, юрисдикції, статусу, безпеки чи відповідальності не врегульовано. У науковій літературі підкреслюється, що «замороження» не означає правового завершення конфлікту, а відображає його трансформацію у форму контрольованої нестабільності, в межах якої діють тимчасові домовленості, передусім режими припинення вогню, механізми розмежування сил, міжнародного моніторингу та переговорні формати [202]. Відповідно, такий стан не виходить за межі міжнародного права: зберігають значення норми щодо заборони застосування сили, невизнання ситуацій, створених унаслідок її порушення, а також зобов'язання держав щодо мирного врегулювання спорів і поваги до прав людини на територіях, що перебувають під ефективним контролем.

Український досвід після 2014 року засвідчив неефективність моделі «замороження»: тимчасове зниження інтенсивності бойових дій на окупованих територіях та існування переговорних форматів не усунули первинного міжнародно-правового спору, пов'язаного з порушенням територіальної цілісності, застосуванням сили, окупацією частини території та відповідальністю держави-агресора. Ескалація збройної агресії РФ у 2022 році вказує на те, що формальне або фактичне «замороження» конфлікту без належного правового врегулювання не забезпечує сталого миру, а може створювати відкладену ескалацію, за якої невирішений спір відновлюється у значно інтенсивнішій формі [184]; [151;][295]. Вектор воєнної дипломатії в окреслених умовах зміщується до підтримання міжнародно-правової позиції держави, недопущення легітимації фактичних змін територіального статусу, забезпечення дії режимів санкційного та політико-дипломатичного тиску, а також участі у переговорних форматах і моніторингових місіях [191]. Водночас вона виконує функцію збереження «юридичної відкритості» конфлікту – тобто недопущення його де-факто завершення без належного правового врегулювання, що відповідає основоположним принципам міжнародного права.

Проблематика «заморожених» конфліктів безпосередньо підводить до дослідження гарантій безпеки як елементу постконфліктного або проміжного

врегулювання. Припинення активної фази бойових дій саме по собі не створює стабільного миру, якщо не супроводжується механізмами стримування повторної агресії, контролю за виконанням домовленостей, відповідальності за порушення та недопущення визнання ситуацій, створених унаслідок протиправного застосування сили. У цьому контексті гарантії безпеки доцільно розглядати як функціональний механізм забезпечення виконання досягнутих домовленостей і зниження ризику рецидиву збройного конфлікту. У міжнародно-правовому вимірі прослідковується поступовий перехід від класичного розуміння гарантій безпеки як наперед визначеного інституційного статусу до їх осмислення як динамічного процесу формування процедурних, договірних і координаційних механізмів підтримки.

Якщо принцип мирного вирішення спорів покладає на держави позитивний обов'язок шукати правомірні процедури врегулювання, то принцип незастосування сили та погрози силою встановлює нормативну межу, вихід за яку свідчить уже не про неврегульованість спору, а про порушення фундаментальних засад міжнародного права [118, с. 361].

Відповідно до пункту 4 статті 2 Статуту ООН, усі Члени Організації утримуються у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави, а також будь-яким іншим чином, несумісним із цілями ООН [126]. У зв'язку з цим принцип заборони погрози силою або її застосування розглядається як один із базових елементів сучасного *jus ad bellum*, у межах якого визначаються загальна заборона звернення до сили, винятки з неї, а також міжнародно-правові підстави й межі допустимого реагування держав на акти агресії та інші загрози міжнародному миру і безпеці [126]. Водночас акт агресії слід розуміти як найбільш тяжку форму протиправного застосування збройної сили державою проти іншої держави, що посягає на її суверенітет, територіальну цілісність або політичну незалежність чи в інший спосіб є несумісним зі Статутом ООН. Саме міждержавний характер такого діяння є визначальним: агресія передбачає застосування збройної сили однією державою проти іншої, а не будь-яке використання сили як таке.

Відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) «Визначення агресії» 1974 року, актами агресії, незалежно від оголошення війни, можуть визнаватися, зокрема, вторгнення або напад збройних сил однієї держави на територію іншої держави, будь-яка воєнна окупація чи анексія із застосуванням сили, бомбардування території іншої держави, блокада її портів або узбережжя, напад на сухопутні, морські чи повітряні сили іншої держави, неправомірне використання збройних сил, які перебувають на території іншої держави за згодою останньої, а також надання території однієї держави для вчинення акту агресії проти третьої держави [184]; [134].

Водночас акт агресії не слід ототожнювати з будь-яким застосуванням збройної сили [184]; [134]. Статут ООН виходить із загальної заборони сили, однак допускає окремі правомірні форми її застосування, насамперед індивідуальну або колективну самооборону та заходи, санкціоновані Радою Безпеки ООН у межах системи колективної безпеки [126]. Тому кваліфікація діяння як акту агресії залежить не лише від факту застосування збройної сили, а й від його несумісності зі Статутом ООН, характеру, контексту, спрямованості проти іншої держави та відсутності міжнародно-правових підстав для такого застосування сили.

У сучасному міжнародному кримінально-правовому вимірі слід також розмежовувати «акт агресії» як діяння держави і «злочин агресії» як індивідуальну кримінальну відповідальність керівної особи. Відповідно до статті 8 Римського статуту МКС, злочином агресії є планування, підготовка, ініціювання або здійснення особою, яка фактично контролює чи спрямовує політичні або військові дії держави, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю і масштабом становить явне порушення Статуту ООН [184]; [134]; [126]; [114].

В українській науковій думці принцип незастосування сили чи погрози силою розглядається як один із базових імперативів сучасного міжнародного права, від дотримання якого безпосередньо залежить ефективність інших основоположних принципів. О. В. Задорожній слушно підкреслює, що принцип незастосування сили та погрози силою стосується центральної проблеми будь-якої правової системи – співвідношення сили і права, а тому його значення не

обмежується лише сферою заборони агресії, а поширюється на всю систему міжнародного правопорядку [12, с. 221]; [56, с. 132].

Досліджуючи проблему застосування сили в міжнародних відносинах, М. Ю. Черкес зазначає, що в процесі розвитку міжнародного права відбувається постійне збільшення жорсткості принципу заборони застосування сили при одночасній лібералізації практики його тлумачення і застосування, що проявляється у розширенні меж допустимого використання сили [92, с. 143]. Водночас учений звертає увагу на недостатнє визначення поняття «сила» у доктрині. Постає питання: чи слід розуміти її як воєнну чи збройну силу у вузькому значенні, чи також як застосування економічного тиску у широкому значенні, що в сучасних умовах є особливо актуальним. Ще в Хартії економічних прав та обов'язків держав 1974 року підкреслювався обов'язок держав утримуватися від застосування економічних, політичних або будь-яких інших санкцій з метою примушення іншої держави до підкорення [144, с. 107]. Водночас у Преамбулі Статуту ООН зазначено, що прийняттям принципів і встановленням методів необхідно забезпечити, аби «збройні сили використовувалися не інакше як у спільних інтересах», що вказує на те, що під застосуванням сили передусім мається на увазі застосування саме збройної сили [126].

Разом із тим сучасна міжнародно-правова практика демонструє, що найбільша проблематика пов'язана не із самим нормативним змістом заборони сили, а з межами її винятків, зокрема права на самооборону. У цьому аспекті С. С. Андрейченко зазначає, що право на самооборону, закріплене у статті 51 Статуту ООН, одночасно виступає і гарантією підтримання міжнародної безпеки, і складовою міжнародної правосуб'єктності держави, однак його реалізація є правомірною лише за дотримання вимог необхідності, пропорційності та зв'язку зі збройним нападом [1, с. 386]; [126]. У цьому аспекті збройна агресія РФ проти України [151] активізувала право України як на індивідуальну, так і на колективну самооборону, не виходячи при цьому за межі загальної заборони сили, а навпаки – підтверджуючи її охоронний характер [1, с. 386].

Однак саме в межах статті 51 Статуту ООН зберігається одна з найбільш дискусійних проблем сучасної доктрини – допустимість превентивної самооборони [126]. Серед науковців звертається увага на те, що розширювальне тлумачення права на самооборону, яке допускає «удари на випередження», не має однозначного нормативного закріплення в міжнародному праві та створює ризик зловживання силою під приводом нейтралізації потенційної загрози [18]; [187]. Саме тому переважає підхід, за яким самооборона є правомірною лише у відповідь на вже вчинений збройний напад або за наявності такої безпосередньої та невідворотної загрози, яка не залишає державі інших ефективних засобів захисту. Водночас, кожен конфлікт ставить перед міжнародним правом унікальні виклики, які неможливо повністю передбачити чи врегулювати заздалегідь, навіть з урахуванням існуючих правових норм, зокрема Женевських конвенцій.

Поряд із правом на індивідуальну або колективну самооборону, передбаченим статтею 51 Статуту ООН, система колективної безпеки допускає застосування примусових заходів за рішенням Ради Безпеки [126]. Відповідно до статті 39 Статуту ООН Рада Безпеки визначає існування загрози миру, порушення миру або акту агресії та надає рекомендації або вирішує, які заходи мають бути вжиті згідно зі статтями 41 і 42 для підтримання чи відновлення міжнародного миру й безпеки. У цьому аспекті логіка глави VII Статуту ООН полягає у послідовному переході від міжнародно-правової кваліфікації ситуації до визначення належного засобу реагування: тимчасових заходів, несилових примусових заходів або, у разі їх недостатності, дій із використанням повітряних, морських чи сухопутних сил [126]. Саме така конструкція відображає централізований характер системи колективної безпеки: застосування сили для підтримання або відновлення міжнародного миру й безпеки може бути правомірним не лише як самооборона, а й як примусовий захід, застосований за рішенням Ради Безпеки відповідно до глави VII Статуту ООН [126].

В аспекті дослідження засобів реагування Радою Безпеки на дії щодо загрози миру, порушення миру та актів агресії доцільно звернути увагу на питання участі постійного члена Ради Безпеки у голосуванні щодо ситуації, у якій він сам є

стороною спору або державою, поведінка якої потребує міжнародно-правової оцінки. Статут ООН частково враховує ризик такого конфлікту інтересів: відповідно до пункту 3 статті 27, у рішеннях Ради Безпеки, що ухвалюються на підставі глави VI та пункту 3 статті 52 Статуту, сторона спору повинна утриматися від голосування [126]. Зважаючи на це, можна зробити висновок, ця норма не поширюється на весь механізм примусового реагування за главою VII, зокрема на рішення щодо визначення загрози миру, порушення миру чи акту агресії, а також на заходи за статтями 41 і 42 Статуту ООН [126].

У контексті міжнародно-правової оцінки агресії РФ проти України [151]; [184], держава-агресор як постійний член Ради Безпеки не позбавлена можливості брати участь у голосуванні з питань, що стосуються примусових заходів за главою VII, попри те, що її поведінка є предметом відповідної міжнародно-правової кваліфікації. Унаслідок цього право вето може блокувати ухвалення рішень, необхідних для реалізації централізованого механізму колективної безпеки. До прикладу, 25 лютого 2022 р. держава-агресор застосувала вето щодо проєкту резолюції Ради Безпеки, який мав засудити її агресію проти України та вимагав припинення застосування сили [284]. Це засвідчило структурну вразливість системи колективної безпеки: держава, щодо якої порушується питання про акт агресії, здатна перешкоджати ухваленню обов'язкових рішень органу, відповідального за підтримання міжнародного миру та безпеки [284].

Особливого значення в контексті статті 41 Статуту ООН набуває можливість розриву дипломатичних відносин [126]. Слід зазначити, що розрив дипломатичних відносин не означає припинення міжнародно-правової суб'єктності сторін і не усуває їхніх зобов'язань за Статутом ООН, міжнародним гуманітарним правом чи правом міжнародної відповідальності [126]. Однак, він засвідчує крайню форму політико-правового дистанціювання держави від іншого суб'єкта, поведінка якого кваліфікується як несумісна з основоположними принципами міжнародного правопорядку. Принагідно зауважується, що у доктрині виокремлюють два способи розірвання дипломатичних відносин: індивідуальний та колективний [112, с. 10]. Індивідуальний спосіб ґрунтується на суверенному рішенні держави. Такий

акт має односторонній характер і не потребує попереднього міжнародного узгодження, хоча його здійснення не звільняє державу від обов'язку дотримуватися норм дипломатичного права, зокрема щодо захисту приміщень місії, архівів, майна та забезпечення безпечного виїзду дипломатичних агентів.

Водночас колективний спосіб розірвання дипломатичних відносин пов'язаний із функціонуванням системи колективної безпеки. Його нормативною основою є стаття 41 Статуту ООН, відповідно до якої Рада Безпеки може зажадати від членів ООН застосувати заходи не пов'язані з використанням збройних сил, зокрема повного або часткового розриву дипломатичних відносин [126].

Окремо слід звернути увагу, що розрив дипломатичних відносин не слід ототожнювати з повним припиненням усіх міжнародно-правових, економічних, консульських чи договірних зв'язків між державами. Розрив дипломатичних відносин означає передусім припинення звичайного режиму постійного дипломатичного представництва: припиняються функції дипломатичних представників і діяльність дипломатичних місій, однак держава перебування зобов'язана поважати привілеї та імунітети дипломатичних агентів у межах часу, необхідного для їхнього безпечного від'їзду. Такий підхід впливає зі статті 45 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року, яка передбачає обов'язок держави перебування навіть у разі збройного конфлікту поважати й охороняти приміщення представництва, його майно та архіви (інше майно ворожої держави конфіскується) [316], а також зі статтею 44 цієї Конвенції, що зобов'язує державу перебування сприяти виїзду осіб, які користуються привілеями та імунітетами [316].

Воєнна дипломатія в аспекті принципу незастосування сили і погрози силою виконує функцію правового і політичного супроводу кваліфікації дій держав. Інакше кажучи, діяльність дипломатів виходить за межі комунікації між сторонами конфлікту і охоплює міжнародне обґрунтування правової позиції держави щодо застосування сили та в дипломатичному забезпеченні міжнародно-правової реакції на такі дії.

У доктрині поряд із воєнною та безпековою дипломатією часто виокремлюють також категорії, що описують примусово-силовий режим дипломатичного впливу, коли переговори підкріплюються загрозою, демонстрацією спроможностей, обмеженим застосуванням сили чи іншими формами тиску.

Томас С. Шеллінг, аналізуючи природу примусу в міжнародних відносинах, обґрунтовано наголошував, що його ефективність визначається не стільки вже завданою шкодою, скільки переконливістю загрози подальшого впливу. У цьому сенсі примус функціонує не як одномоментний акт насильства, а як керований політико-дипломатичний процес, у межах якого вирішального значення набуває не темп воєнних дій, а темп дипломатії. Саме дипломатичний вимір задає рамки ескалації, стримування і можливого перегляду позицій сторін, тоді як збереження невикористаного потенціалу завдання шкоди виконує роль інструменту тиску, що забезпечує переконливість примусової комунікації [281].

Водночас воєнна дипломатія не може бути зведена до силового тиску або примусу. У цьому аспекті її доцільно відмежовувати від дипломатії примусу (англ. *coercive diplomacy*), яка в сучасній доктрині розглядається як «мистецтво» застосування погроз або обмеженої сили для того, щоб переконати опонента припинити або скасувати небажану дію, тобто як інструмент, що займає проміжне місце між звичайною дипломатією та війною [174]. На відміну від дипломатії примусу, воєнна дипломатія охоплює ширший комплекс функцій, зокрема правове обґрунтування дій держави, інституційний супровід безпекових рішень, координацію союзників, підтримання каналів офіційної комунікації, погодження режимів припинення вогню, гуманітарних домовленостей та інших процедур, пов'язаних із врегулюванням наслідків застосування сили.

У сучасній практиці воєнної дипломатії використання тиску справді набуває більшого значення як інструменту впливу на поведінку держави, міжнародної організації або іншого релевантного актора в умовах збройного конфлікту, загрози силою чи кризи безпеки. Проте в цьому разі йдеться не про підміну дипломатії силою, а про поєднання дипломатичних засобів із демонстрацією військових

спроможностей, обмеженим застосуванням сили, нарощуванням військової присутності або погрозою подальших дій для досягнення визначеного правового чи політичного результату [216]. Такий тиск може бути спрямований на припинення певної поведінки, спонукання до переговорного процесу, зміну умов участі у конфлікті, стримування від подальшої ескалації або формування параметрів деескалації, однак його застосування не вичерпує змісту воєнної дипломатії як міжнародно-правового та інституційного явища.

Ця відмінність підтверджується і сучасною практикою. У випадку збройної агресії РФ проти України [151]; [184] тиск у межах воєнно-дипломатичної поведінки проявляється, зокрема, через поєднання військової ескалації, ядерного сигналізування та політичного впливу на держави, які надають допомогу Україні [251]. У такому контексті тиск спрямований не лише на сторону, що реалізує право на самооборону відповідно до статті 51 Статуту ООН, а й на зовнішніх суб'єктів підтримки, від рішень яких залежать обсяги, темп і параметри міжнародного сприяння [126]. З міжнародно-правового погляду це не змінює режиму заборони сили, однак засвідчує, що у сучасних конфліктах тиск у межах воєнної дипломатії може використовуватися для впливу на функціонування механізмів колективної безпеки, союзницької координації та реалізації права на індивідуальну і колективну самооборону.

У межах дипломатії примусу виокремлюють самостійну концепцію – дипломатію насильства (англ. *diplomacy of violence*), яка у розумінні Т. Шеллінга є теоретичною категорією, в межах якої сила постає насамперед ресурсом торгу, а ключовим інструментом впливу виступає не застосування сили як таке, а загроза завдання шкоди та керування ризиком ескалації [281, с. 1-34].

Окремим історично-типологічним різновидом дипломатії примусу вважають дипломатію канонерок (англ. *gunboat diplomacy*), тобто використання військово-морської сили або погрози її застосування поза станом війни для тиску в міжнародному спорі [207]. Доктринально ця логіка фіксується у визначенні Дж. Кейбла, який описує дипломатію канонерок як використання або погрозу використання морської сили інакше, ніж як акт війни, з метою здобути перевагу

або відвернути втрати в міжнародному спорі [171]. Історія зафіксувала чимало прикладів демонстрації морської присутності, одним з найдавніших стало прибуття ескадри комодора М. Перрі до Токійської затоки 8 липня 1853 року для відновлення контактів і торгівлі, що розглядається як класична ілюстрація «морського примусу» дипломатичними засобами [304].

Серед прикладів функціонування воєнної дипломатії в умовах збройного конфлікту у морському просторі доцільно виокремити Чорноморську зернову ініціативу (Ініціативу щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів). За посередництва Турецької Республіки та ООН 22 липня 2022 року у м. Стамбул було сформовано комплекс взаємопов'язаних домовленостей, спрямованих на забезпечення експорту українського зерна, продуктів харчування та добрив через Чорне море [214].

Сутність зазначеного механізму полягала у створенні спеціального режиму судноплавства, який враховував наявність воєнних загроз у Чорноморському регіоні та водночас забезпечував функціонування критично важливих торговельних маршрутів. Важливим елементом ініціативи стало функціонування Спільного координаційного центру в Стамбулі, покликаного здійснювати координацію руху суден, інспекційні процедури та моніторинг виконання погодженого режиму [41, с. 266].

Водночас досвід Чорноморської зернової ініціативи виявив межі ефективності функціональних домовленостей, укладених в умовах триваючого міжнародного збройного конфлікту. Її практична результативність визначається як відновлення безпечного експорту та створення процедурного режиму координації судноплавства, однак така результативність не перетворювала ініціативу на стійкий механізм міжнародно-правового врегулювання. У цьому аспекті важливо враховувати, що Чорноморська зернова ініціатива не мала характеру мирної угоди і не була спрямована на зміну правового статусу конфлікту, а функціонувала як спеціальна домовленість *ad hoc* із вузько визначеною гуманітарною та безпековою метою. Саме тому її дієвість значною мірою залежала не від класичного договірної механізму забезпечення виконання у розумінні Віденської конвенції

про право міжнародних договорів 1969 року [16], а від поєднання дипломатичного посередництва, міжнародного тиску, інституційної координації та фактичної готовності сторін дотримуватися погодженого режиму. Вихід держави-агресора [151] з ініціативи та подальші атаки на портову й зернову інфраструктуру України засвідчили вразливість таких домовленостей у разі, коли одна зі сторін використовує морський простір не як сферу нейтральної гуманітарної координації, а як інструмент продовження воєнного примусу.

Як зазначає Я.-В. Сібен, після виходу росії з Чорноморської зернової ініціативи 19 липня 2023 року російська сторона фактично вдалася до блокувальної моделі тиску, попередивши, що судна, які прямують до українських портів, розглядатимуться як потенційні перевізники військових вантажів. На думку автора, така блокада є частиною загальної воєнної кампанії проти України та спрямована на виснаження її економіки шляхом перешкоджання критично важливому імпорту й експорту, зокрема зерна [281]. У міжнародно-правовому вимірі це свідчить про використання морської сили не лише як засобу воєнного впливу, а і як інструменту примусу, що поєднує обмеження морського сполучення, залякування судноплавства та дипломатичне сигналізування третім державам. У цьому сенсі сучасна практика демонструє, що дипломатія канонерок зберігає актуальність не лише як історична модель, а і як один із способів морського тиску в умовах сучасного міжнародного збройного конфлікту.

Отже, воєнна дипломатія в сучасному міжнародному праві постає як самостійний функціональний елемент механізму забезпечення міжнародного правопорядку та колективної безпеки. Її значення виявляється у дипломатичному супроводі безпекових рішень, координації дій держав і міжнародних організацій, правовому обґрунтуванні позицій сторін, а також у забезпеченні комунікації, посередництва та погодження рішень в умовах загрози силою, збройного конфлікту або реагування на його наслідки.

Таким чином, міжнародно-правове середовище функціонування воєнної дипломатії визначається насамперед принципами мирного вирішення міжнародних спорів, незастосування сили та погрози силою, а також нормами, що регулюють

колективну безпеку і самооборону. Водночас сучасна міжнародна практика засвідчує, що імперативний характер заборони погрози силою або її застосування не виключає численних випадків її порушення, що виявляє розрив між нормативним змістом цього принципу та механізмами його практичного забезпечення.

Зважаючи на це, воєнна дипломатія забезпечує поєднання правових норм, інституційних механізмів і практики міжнародної взаємодії у сфері підтримання миру та безпеки. Її подальший розвиток і ефективність пов'язані з удосконаленням міжнародно-правових та інституційних засобів реагування на порушення заборони сили, зміцненням процедур колективної безпеки, удосконаленням засобів мирного вирішення спорів, зокрема, можливостей посередництва і переговорного супроводу, а також із формуванням більш дієвих механізмів міжнародної координації в умовах збройних конфліктів.

3.2. Воєнна дипломатія в умовах трансформації міжнародно-правових режимів ядерного стримування, нерозповсюдження та роззброєння

Осмислення воєнної дипломатії у сучасному міжнародному праві неможливе без звернення до ядерного виміру міжнародної безпеки. У цьому контексті значення воєнної дипломатії не обмежується лише запобіганням застосуванню ядерної зброї, вона також забезпечує формування правових позицій держав, координацію міжнародної реакції, підтримання каналів кризової комунікації та легітимацію або оспорування дій, здійснених у контексті збройного конфлікту.

Ядерний вимір воєнної дипломатії формується на перетині кількох взаємопов'язаних режимів: ядерного стримування, нерозповсюдження, роззброєння, контролю над озброєннями, міжнародної верифікації, гарантій безпеки, фізичної ядерної безпеки та мирного використання ядерної енергії. Їхню диференціацію пропонується розглядати за критерієм безпосередньої мети.

Ядерне стримування розуміється передусім як механізм запобігання прямому збройному зіткненню між ядерними державами [279]. Його сутність можна

сформулювати як створення для потенційного супротивника переконання, що агресивна дія спричинить неприйнятні наслідки. Отже, стримування має переважно стратегічно-доктринальний характер і ґрунтується на логіці запобігання війні через демонстрацію здатності до руйнівної відповіді. Водночас у міжнародно-правовому вимірі така модель є внутрішньо напруженою, оскільки спирається на можливість погрози силою, допустимість якої має оцінюватися крізь призму пункту 4 статті 2 Статуту ООН та загальних норм *jus ad bellum* [126].

У сучасних умовах до класичного розуміння ядерного стримування додається новий проблемний вимір: використання ядерного чинника як інструмента тиску в конфліктах, які самі по собі не мають ядерного характеру. Ідеться про ситуації, коли ядерна риторика, демонстративне приведення сил у готовність, погрози застосування ядерної зброї або маніпулювання ризиками навколо ядерної інфраструктури використовуються не лише для запобігання нападу, а й для обмеження свободи дій іншої держави чи міжнародної спільноти [279]; [239]. За таких умов ядерне стримування дедалі частіше перетинається з примусовою дипломатією, формуючи специфічний ядерний вимір воєнної дипломатії, у межах якого ядерний чинник використовується не лише для запобігання нападу, а й для впливу на поведінку інших держав, обмеження їхньої свободи політико-правового маневру або стримування міжнародної підтримки держави, що зазнала агресії [184].

Окремо постає питання про межі допустимості погрози ядерною силою. У консультативному висновку щодо правомірності погрози або застосування ядерної зброї Міжнародний Суд ООН зазначив, що якщо застосування сили у конкретному випадку є незаконним, то так само незаконною є і погроза застосування такої сили. Отже, дипломатичні практики, пов'язані з ядерним фактором, підлягають правовій оцінці через призму заборони погрози силою, принципу суверенної рівності держав і права на індивідуальну та колективну самооборону [232]. Водночас у випадку ядерної зброї така оцінка не може обмежуватися лише площиною *jus ad bellum*, оскільки потенційне застосування ядерної сили одночасно порушує питання відповідності засобів і методів ведення війни принципам міжнародного

гуманітарного права, зокрема принципам розрізнення, пропорційності, заборони невибіркових нападів і обов'язку вживати запобіжних заходів для мінімізації шкоди цивільному населенню.

Роззброєння, на відміну від нерозповсюдження, спрямоване не на запобігання появі нових ядерних держав, а на скорочення, обмеження або ліквідацію вже наявних озброєнь і відповідних військових потенціалів. У цьому аспекті слушною є позиція Г. П. Ситника, який розглядає роззброєння як сукупність заходів, спрямованих на зниження воєнного потенціалу держав, скорочення, обмеження або ліквідацію засобів ведення війни, включно з озброєннями, військовою технікою та військовим персоналом [124, с. 75]. У системі сучасного міжнародного права роззброєння розглядається не лише як технічне скорочення озброєнь, а як один із правових інструментів підтримання міжнародного миру та безпеки [126]; [288].

Нерозповсюдження ядерної зброї має іншу безпосередню мету. Якщо стримування спрямоване на вплив на поведінку вже наявного або потенційного супротивника, то нерозповсюдження орієнтоване на недопущення появи нових суб'єктів володіння ядерною зброєю [35]; [279]; [291]; [239]. У цьому сенсі нерозповсюдження є превентивним міжнародно-правовим режимом, який обмежує можливість набуття ядерної зброї державами, що не мають відповідного статусу, і водночас передбачає контроль за тим, щоб мирні ядерні програми не були переорієнтовані на військові цілі [108]; [291].

Контроль над озброєннями є суміжним, але не тотожним роззброєнню поняттям. Якщо роззброєння орієнтоване на зменшення або ліквідацію озброєнь, то контроль над озброєннями не завжди має на меті їх скорочення. Його основна функція полягає у встановленні кількісних і якісних обмежень щодо окремих видів озброєння, запровадженні процедур прозорості, обміну інформацією, інспекцій, верифікації та передбачуваності поведінки держав [288]; [309]; [125, с.]. Тому контроль над озброєннями може не усувати сам воєнний потенціал, але обмежує ризики його неконтрольованого нарощування або раптового застосування.

Співвідношення цих понять можна сформулювати таким чином: ядерне стримування спрямоване на запобігання застосуванню ядерної сили чи погрози її застосування; нерозповсюдження – на недопущення розширення кола суб'єктів, які володіють ядерною зброєю; роззброєння – на скорочення або ліквідацію вже наявних озброєнь; контроль над озброєннями – на обмеження, прозорість і верифікацію військових потенціалів. Усі ці режими мають різну безпосередню мету, однак у ядерній сфері вони функціонально взаємопов'язані. Нерозповсюдження втрачає легітимність без поступу в роззброєнні; роззброєння є неможливим без верифікації та контролю; контроль над озброєннями потребує дипломатичних каналів довіри; а стримування без правових обмежень може перетворюватися на форму ядерного тиску або ядерної дипломатії [239].

Історично ядерна проблематика увійшла до міжнародного права як відповідь на гуманітарний і безпековий досвід Другої світової війни. Застосування ядерної зброї проти Хіросіми 6 серпня 1945 року та Нагасакі 9 серпня 1945 року стало першим і досі єдиним випадком використання ядерної зброї у війні [49, с. 373]; [239, с. 20]. Водночас міжнародно-правова оцінка цих бомбардувань залишається складним і значною мірою відкритим питанням. Дипломатичне обґрунтування застосування ядерної зброї проти Японії переважно пов'язувалося з аргументами прискорення завершення війни, спонукання Японії до капітуляції та запобігання ще масштабнішим втратам у разі продовження бойових дій. Водночас така аргументація виявила одну з ключових проблем ядерної епохи: застосування зброї надзвичайної руйнівної сили потребує не лише пояснення її військової доцільності, а й формування міжнародно-правової позиції щодо її допустимості перед міжнародною спільнотою [187]; [232]; [242].

Особливо дискусійним у доктрині є питання другого удару по Нагасакі. Якщо бомбардування Хіросіми часто пояснювалося військово-політичною логікою демонстрації нової зброї та примусу Японії до капітуляції, то удар по Нагасакі поставив ще складніше питання: чи могла очікувана додаткова військова перевага виправдати повторне застосування зброї з настільки масштабними, тривалими і

значною мірою неконтрольованими наслідками для цивільного населення [8, с. 675]; [232]; [242].

У сучасному міжнародному гуманітарному праві принцип пропорційності виконує обмежувальну функцію щодо вибору цілі, засобів і методів ведення війни. Його зміст полягає в тому, що очікувана супутня шкода цивільним особам або цивільним об'єктам не повинна бути надмірною порівняно з конкретною та безпосередньою військовою перевагою, яку передбачається отримати внаслідок нападу. Саме тому застосування зброї, наслідки якої є масштабними, довготривалими, транскордонними або неконтрольованими у просторі й часі, створює особливо складну проблему для пропорційності. О. О. Белогубова слушно підкреслює, що принцип пропорційності в міжнародному гуманітарному праві впливає не лише на оцінку наслідків нападу, а й на вибір цілі, зброї та запобіжних заходів, які мають мінімізувати побічні цивільні втрати [8, с. 675]. Отже, у випадку ядерної зброї принцип пропорційності набуває особливого значення, оскільки руйнівний ефект такого озброєння за своєю природою виходить за межі безпосередньої військової цілі та охоплює наслідки просторового, екологічного та часового характеру, що ускладнює їх попередній розрахунок і ставить під сумнів саму можливість дотримання критерію пропорційності щодо цивільного населення.

З огляду на це Хіросіма й Нагасакі мають значення не лише як безпрецедентний факт застосування ядерної зброї, а як момент, після якого міжнародне право дедалі виразніше почало осмислювати війну через категорії гуманітарних меж, пропорційності та відповідальності за наслідки застосування зброї масового ураження [187]; [232]; [242]. Показово, що вже перша резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 24 січня 1946 року була присвячена створенню комісії для розгляду проблем, пов'язаних із відкриттям атомної енергії, що засвідчило раннє усвідомлення ядерної проблематики як питання міжнародного миру й безпеки [329].

Статут ООН закріпив загальну інституційну рамку роззброєння та регулювання озброєнь [126]. Відповідно до статті 11 Статуту ООН, Генеральна

Асамблея уповноважена розглядати загальні принципи співробітництва у справі підтримання міжнародного миру і безпеки, включаючи принципи, що визначають роззброєння та регулювання озброєнь [126]. Водночас стаття 26 Статуту ООН покладає на Раду Безпеки відповідальність за формулювання планів створення системи регулювання озброєнь з метою підтримання міжнародного миру і безпеки при найменшому відволіканні світових людських та економічних ресурсів на озброєння. Додатково пункт 1 статті 47 Статуту ООН передбачає, що Військово-Штабний Комітет має надавати Раді Безпеки поради й допомогу, зокрема з питань регулювання озброєнь і можливого роззброєння [126].

Разом із тим практична реалізація передбаченої Статутом ООН моделі централізованого регулювання питань безпеки виявилася обмеженою внаслідок впливу права вето та структурних труднощів досягнення узгодженої позиції між постійними членами Ради Безпеки, що особливо виразно проявлялося протягом Холодної війни [97]. Зважаючи на це, переговори у сфері роззброєння, контролю над озброєннями та обмеження стратегічних спроможностей значною мірою розвивалися поза безпосередніми інституційними рамками ООН – через спеціальні двосторонні й багатосторонні договірні механізми [126]. У результаті Статут ООН заклав загальну нормативну основу підтримання міжнародного миру й безпеки, тоді як конкретні режими роззброєння, контролю над озброєннями та нерозповсюдження формувалися переважно секторально: через договори про обмеження ядерних випробувань, ДНЯЗ, договори про без'ядерні зони та угоди між провідними ядерними державами [35]; [123, с. 69].

У період Холодної війни ядерна зброя стала основою стратегічного балансу між двома наддержавами – США та СРСР. Прийнято вважати, що режим ядерного стримування сформувався в контексті Холодної війни як специфічної форми міжнародного протистояння, за якої конфлікт між США і СРСР не переходив у пряме великомасштабне збройне зіткнення, але розгортався у воєнно-стратегічній, політичній, економічній та ідеологічній площинах [97]; [176].

Сам термін «холодна війна» (англ. *cold war*) зазвичай пов'язують із есе Дж. Орвелла *You and the Atom Bomb* 1945 р., де він ужив його для позначення стану

міжнародної напруженості в добу атомної зброї [259], тоді як широкого поширення у політичному та науковому дискурсі він набув завдяки однойменній книзі *The Cold War* В. Ліппмана в 1947 [235]. Як зазначив Г. Кіссінджер, розповсюдження ядерної зброї стало всеосяжною стратегічною проблемою для сучасного міжнародного порядку [60]. У міжнародно-правовому вимірі це означало, що питання війни і миру дедалі більше зміщувалося від класичного регулювання вже наявного збройного конфлікту до превентивного управління ризиком його катастрофічної ескалації. У цій проєкції воєнна дипломатія почала набувати функцій підтримання мінімальної стратегічної передбачуваності в умовах правової та політичної недовіри.

Найбільш показовим історичним прикладом взаємодії ядерного стримування, воєнної загрози та дипломатії стала Карибська криза 1962 року [298]. Її специфіка полягала не лише у розміщенні радянських ракет на Кубі, а й у поєднанні військової мобілізації, політичного тиску, правової аргументації, публічних заяв, таємних комунікацій і кризових переговорів [298]. У працях М. Доббса, М. Шервіна та С. Плохія простежується спільний висновок про те, що вирішальним чинником деескалації було дипломатичне управління конфронтацією, яка набула виразних воєнно-стратегічних ознак: розгортання наступальних ракетних систем, приведення військ у підвищену готовність, морська блокада, підготовка до можливого удару та постійний ризик неконтрольованого ядерного сценарію [97].

У цьому аспекті Карибська криза може бути осмислена як один із найвиразніших проявів воєнної дипломатії в ядерну епоху. Президент США Дж. Кеннеді, обираючи між авіаударом, вторгненням і морською блокадою, зупинився на проміжному варіанті – «карантині» Куби. Така термінологія мала не лише політичне, а й правове значення, оскільки поняття «карантину» дозволяло відмежувати відповідні дії від класичної блокади, яка могла тлумачитися як акт війни [298]. Саме тому це рішення можна розглядати як воєнно-дипломатичне: воно поєднувало силовий тиск із залишенням простору для деескалації, переговорів і збереження можливості політичного відступу для обох сторін.

Завершення Карибської кризи також підтвердило, що в умовах ядерного протистояння дипломатичний результат не обов'язково набуває форми відкритої перемоги однієї сторони. Врегулювання було досягнуте через поєднання публічних і непублічних домовленостей: США погодилися не здійснювати вторгнення на Кубу, СРСР – демонтувати ракетні об'єкти, а в непублічному форматі було узгоджено питання виведення американських ракет із Туреччини [97]; [298]. Така конструкція засвідчила значення неформальних каналів комунікації, взаємного збереження політичного простору для відступу та здатності сторін трансформувати воєнну конфронтацію у контрольований переговорний процес [154].

Водночас Карибська криза показала обмеженість *ad hoc* кризового управління. Вона продемонструвала потребу у стійкіших міжнародно-правових механізмах, які б обмежували саму можливість неконтрольованого поширення ядерної зброї. У подальшому це сприяло формуванню договірних режимів, спрямованих не на повне одномоментне усунення ядерного чинника, а на його правове обмеження, контрольованість і поступове зниження ризиків для міжнародної безпеки [35]; [252].

У сучасному міжнародному праві не сформовано універсального зобов'язання держав щодо повного й загального роззброєння. Натомість відповідний нормативний масив розвивався фрагментарно – через укладення спеціальних міжнародних договорів, спрямованих на заборону, обмеження або скорочення окремих видів озброєнь. Найбільш розвиненим у цьому контексті є режим обмеження зброї масового знищення, який охоплює бактеріологічну, хімічну та ядерну зброю [126]. Так, Конвенція про заборону бактеріологічної і токсинної зброї 1972 року закріпила заборону розроблення, виробництва, накопичення і набуття таких засобів, а Конвенція про заборону хімічної зброї 1993 року, що набула чинності 29 квітня 1997 року, встановила комплексний режим заборони розроблення, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та обов'язок її знищення [25, с. 93-94].

У сфері ядерної зброї міжнародно-правове регулювання також формувалося поступово: спочатку через часткові обмеження ядерних випробувань, а згодом –

через спробу встановлення їх всеосяжної заборони. Договір 1963 року про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі та під водою не поширювався на випробування під землею, а тому у доктрині міжнародного права цей договір характеризується як частковий [286]; [239]. Натомість Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань 1996 року [34] був покликаний усунути цю прогалину, однак досі не набув чинності. Окрему роль у цьому процесі відіграли двосторонні домовленості США та СРСР щодо обмеження підземних ядерних випробувань 1974 і 1976 років, які набули чинності 11 грудня 1990 року [25, с. 93-94].

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (далі – ДНЯЗ) закріпив своєрідний нормативний компроміс між трьома цілями: недопущенням поширення ядерної зброї, забезпеченням права держав на мирне використання ядерної енергії та поступовим просуванням до ядерного роззброєння [35]. У сучасному міжнародному праві цей договір може розглядатись як основа глобального режиму нерозповсюдження, адже станом на квітень 2026 до нього приєдналася 191 держава [35]. Водночас у 2017 році в межах системи ООН було ухвалено Договір про заборону ядерної зброї [309], який на відміну від ДНЯЗ встановлює повну заборону ядерної зброї, включно з її розробленням, виробництвом і накопиченням. Однак жодна з держав, що офіційно володіє ядерною зброєю, цей договір не підписала, що обмежує його практичну ефективність як інструменту роззброєння та засвідчує збереження явного розриву між нормативними зобов'язаннями та реальною готовністю ядерних держав до повного роззброєння.

Офіційно визнаними ядерними державами у значенні Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року є США, РФ як правонаступниця СРСР, Велика Британія, Франція та Китай, оскільки саме ці держави виготовили та підірвали ядерну зброю чи інший ядерний вибуховий пристрій до 1 січня 1967 року. Такий критерій закріплено у статті IX ДНЯЗ [35]. Окремо виокремлюють держави, що володіють ядерною зброєю поза таким статусом: Індію, Пакистан, Корейську Народно-Демократичну Республіку та Ізраїль.

У цьому контексті слід зазначити, що в міжнародно-правовій доктрині поряд із терміном «ядерна держава» використовується також поняття «ядерна наддержава» [60, с. 30]. Це поняття не має самостійного нормативного закріплення, однак застосовується для характеристики держави, яка завдяки масштабу свого ядерного потенціалу має здатність здійснювати військово-стратегічний вплив за межами власного регіону, що істотно впливає на глобальний стратегічний баланс і динаміку міжнародних криз. За даними *SIPRI Yearbook 2025*, США та держава-агресор разом володіють майже 90 % усіх ядерних боєзарядів у світі, що дає підстави характеризувати їх як ядерні наддержави. Водночас усі ядерні держави продовжують модернізувати або розширювати свої арсенали, а Китай демонструє найдинамічніше кількісне зростання, оскільки, за оцінками *SIPRI*, його арсенал протягом року збільшився приблизно з 500 до 600 боєголовок [288].

Саме концентрація переважної частини світового ядерного потенціалу в руках США і СРСР, а після розпаду СРСР – США та РФ, зумовила те, що обмеження стратегічних ядерних озброєнь тривалий час здійснювалося переважно на двосторонній основі. Йшлося не лише про скорочення окремих категорій озброєнь, а про договірне оформлення взаємного стримування, тобто про спробу перетворити потенційну здатність до взаємного знищення на керований правовий режим [25, с. 93-94]. У 1972 році було укладено Договір про обмеження систем протиракетної оборони, який обмежував розгортання систем ПРО і тим самим підтримував логіку стратегічного балансу. У 1970-1990-х роках подальший розвиток отримали домовленості щодо стратегічних наступальних озброєнь, зокрема *SALT I*, *SALT II*, Договір про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності 1987 року, *START I* 1991 року та *START II* 1993 року. Їхня сутність полягала не лише у встановленні кількісних лімітів, а й у створенні процедур передбачуваності, контролю, інспекцій і верифікації [25, с. 93-94].

У цьому аспекті договори про обмеження стратегічних озброєнь слід розглядати як одну з найбільш виразних форм воєнної дипломатії ядерної епохи. Вони не усували стратегічного суперництва між державами, однак переводили його у більш керовану договірну форму. З цього вбачається їх міжнародно-правове

значення: держави, здатні завдати одна одній і міжнародній безпеці катастрофічної шкоди, погоджували межі допустимого нарощування озброєнь, правила перевірки та мінімальні умови стратегічної передбачуваності [54]; [239]; [252].

Водночас розвиток такого договірнього процесу не був стабільно успішним. Він супроводжувався ситуаціями, коли окремі договори не набували чинності, держави призупиняли участь у договірних режимах або виходили з них, а верифікаційні механізми поступово звужувалися – що в сукупності підривало правову передбачуваність у сфері контролю над озброєннями. Особливо показовою є сучасна ситуація навколо Договору про заходи щодо подальшого скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь 2010 року, відомого як *New START* [290]. Після призупинення РФ участі у цьому Договорі у 2023 році та його припинення 5 лютого 2026 року США і РФ вперше з початку 1970-х років залишилися без чинного юридично обов'язкового договору, який встановлював би взаємні обмеження щодо стратегічних ядерних сил [25, с. 93-94]. А. Гутерреш, генеральний секретар ООН, визначає це «критичним моментом» для міжнародного миру й безпеки, а *Reuters* зазначає, що після завершення *New START* більше немає юридично обов'язкових обмежень щодо арсеналів двох найбільших ядерних держав [290]. Це істотно посилює значення воєнної дипломатії, оскільки за відсутності стабільного договірнього режиму саме дипломатичні канали, політичні запевнення, кризова комунікація і пошук нових верифікаційних форматів стають основними інструментами зниження ризику стратегічної помилки або нової гонки озброєнь.

У такій логіці стаття VI ДНЯЗ набуває особливого значення, оскільки пов'язує режим нерозповсюдження з обов'язком добросовісного просування до ядерного роззброєння. Вона покладає на держави-учасниці обов'язок добросовісно вести переговори щодо ефективних заходів, пов'язаних із припиненням гонки ядерних озброєнь і ядерним роззброєнням [35]. Ця норма демонструє, що режим нерозповсюдження не може бути зведений лише до обмеження прав неядерних держав. Його легітимність залежить також від готовності ядерних держав виконувати власні зобов'язання у сфері роззброєння. У сучасних умовах ця

рівновага стає дедалі більш уразливою, оскільки модернізація ядерних арсеналів, послаблення режимів контролю над озброєннями та використання ядерної риторики як інструмента політичного тиску підривають довіру до базового компромісу ДНЯЗ [35].

Важливим доповненням до міжнародно-правового обмеження ядерної зброї стало формування режимів без'ядерних зон. Їх значення полягає в тому, що вони не лише конкретизують загальні цілі нерозповсюдження, закріплені в ДНЯЗ, а й створюють регіональні правові простори, у межах яких держави беруть на себе зобов'язання не набувати, не розміщувати, не випробовувати та не застосовувати ядерну зброю [35]. До ключових договорів у цій сфері належать Договір Тлателолко 1967 року щодо Латинської Америки і Карибського басейну, Договір Раротонга 1985 року щодо Південної частини Тихого океану, Бангкокський договір 1995 року щодо Південно-Східної Азії, Договір Пеліндаба 1996 року щодо Африки та Договір про без'ядерну зону в Центральній Азії 2006 року. Окремо в міжнародному праві закріплено заборони щодо розміщення ядерної зброї та іншої зброї масового знищення у спеціальних просторових режимах, зокрема в Антарктиці (Договір про Антарктику 1959 року), на дні морів і океанів, у космічному просторі (Договір про Космос 1967 року) та на Місяці (Договір про Місяць 1979 року). У сукупності ці договори демонструють поступову просторову фрагментацію режиму ядерного нерозповсюдження, коли загальна заборона поширення ядерної зброї доповнюється регіональними та функціональними режимами її недопущення в окремих географічних або міжнародних просторах [123, с. 69-70]; [25, с. 93-94].

Водночас особливого теоретичного значення набуває розмежування між ядерною зброєю та мирним використанням ядерної енергії [256]. В обох випадках ідеться про використання ядерних технологій, однак їх правова природа, цільове призначення та допустимі межі є принципово різними. У міжнародно-правовій та інституційній практиці ядерна зброя відноситься до категорії зброї масового ураження, хоча її правовий режим істотно відрізняється від режимів хімічної та біологічної зброї. Якщо хімічна та біологічна зброя охоплені універсальними

заборонними конвенціями, то щодо ядерної зброї міжнародно-правове регулювання тривалий час розвивалося переважно через режими нерозповсюдження, обмеження випробувань, контролю над озброєннями, без'ядерних зон і поступового роззброєння. Натомість мирне використання ядерної енергії охоплює виробництво електроенергії, медичні, наукові, промислові та інші цивільні напрями застосування ядерних технологій. Саме тому міжнародне право не забороняє мирне використання ядерної енергії як таке, а, навпаки, визнає його допустимим за умови дотримання вимог нерозповсюдження, гарантій Міжнародного агентства з атомної енергії (далі – МАГАТЕ), прозорості ядерних програм і недопущення їх переорієнтації на військові цілі [291]; [279].

Це співвідношення становить одну з центральних дилем сучасного режиму нерозповсюдження. З одного боку, держави мають право на доступ до мирних ядерних технологій [256]. З іншого – розвиток таких технологій може створювати технічні передумови для набуття потенціалу створення ядерної зброї. Зважаючи на це, міжнародно-правовий режим у цій сфері побудований не на абсолютній забороні ядерної діяльності, а на поєднанні дозволу, контролю, верифікації та відповідальності.

Інституційним механізмом, який забезпечує практичну реалізацію режиму нерозповсюдження, є МАГАТЕ, міжнародна організація, заснована у 1957 році [291]. Якщо ДНЯЗ формує нормативну рамку розмежування між правом держав на мирне використання ядерної енергії та заборобою набуття ядерної зброї неядерними державами, то МАГАТЕ виконує функцію міжнародного контролю за дотриманням цього розмежування. Відповідно до Статуту МАГАТЕ, Агентство уповноважене застосовувати гарантії з метою недопущення використання ядерних матеріалів, обладнання та установок для будь-яких військових цілей [291]. Під гарантіями МАГАТЕ слід розуміти комплекс технічних заходів, які організація застосовує щодо ядерного матеріалу та діяльності з метою незалежної перевірки того, що ядерні установки не використовуються не за призначенням, а ядерний матеріал не відхиляється від використання в мирних цілях [161]; [279]. Держави погоджуються на застосування таких заходів шляхом укладення угод про гарантії.

Здійснення гарантій ґрунтується на річному циклі та охоплює чотири основні процеси: збирання й оцінку інформації, що має значення для гарантій, з метою перевірки її відповідності заявам держави щодо її ядерної програми; розроблення підходу до застосування гарантій на рівні держави, який передбачає визначення таких гарантійних заходів, що дають змогу досягти технічних цілей перевірки заяв держави; планування, здійснення та оцінку гарантійної діяльності як на місцях, так і в Центральних установах МАГАТЕ; а також формування висновків за результатами незалежної перевірки, які є кінцевим результатом річного циклу здійснення гарантій і забезпечують міжнародній спільноті обґрунтовану впевненість у дотриманні державами своїх зобов'язань у сфері гарантій [161]; [279].

Висновки МАГАТЕ мають важливе значення для оцінки добросовісності держав у сфері мирного використання ядерної енергії. Вони впливають на рівень міжнародної довіри до відповідних ядерних програм, можуть підтверджувати або ставити під сумнів їхній мирний характер, а також формують переговорний порядок денний у сфері міжнародної ядерної безпеки. Для воєнної дипломатії діяльність МАГАТЕ має подвійне значення [291]; [161]; [279]. По-перше, Агентство виконує функцію спеціалізованого каналу міжнародної комунікації щодо ядерних ризиків у період війни. Йдеться про дипломатичну комунікацію, спрямовану на мінімізацію ризику ядерної або радіаційної аварії. По-друге, діяльність МАГАТЕ створює міжнародно визнану інформаційну основу для оцінки ситуації на ядерних об'єктах [291]. Це важливо в умовах воєнної пропаганди, взаємних звинувачень і спроб політичного маніпулювання темою ядерної безпеки.

У цьому контексті слід розглянути український досвід ядерного роззброєння. Україна приєдналася до ДНЯЗ 16 листопада 1994 року як без'ядерна держава, відмовившись від третього у світі ядерного арсеналу [97], що було закріплено Законом України «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» від 1 липня 1968 року [108]. Ще на ранньому етапі української державності процес ліквідації ядерної зброї прямо пов'язувався з необхідністю гарантій національної безпеки України, що засвідчує: відмова від ядерного

потенціалу з самого початку осмислювалася не як суто технічний процес, а як питання міжнародно-правового та дипломатичного забезпечення безпеки держави [101]. У подальшому цей курс був реалізований через приєднання України до ДНЯЗ як держави, що не володіє ядерною зброєю, а також через укладення міжнародних домовленостей щодо переміщення та знищення ядерних боєприпасів [107].

Дипломатико-правовим елементом українського роззброєння став Будапештський меморандум 1994 року, який закріпив набуття Україною статусу держави, що не володіє ядерною зброєю [99]. У тексті Меморандуму Україна, рф, Сполучене Королівство та США прямо пов'язали приєднання України до ДНЯЗ із її зобов'язанням ліквідувати всю ядерну зброю на своїй території. Водночас сторони підтвердили зобов'язання поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України, а також утримуватися від загрози силою чи її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності України [99]. Однак подальший розвиток подій продемонстрував вразливість моделі безпекових гарантій, якщо вони не підкріплені дієвими механізмами примусу до виконання. Таке тлумачення впливає також і з офіційної позиції українського парламенту, який у 2024 р. констатував, що зухвале порушення рф своїх зобов'язань за Будапештським меморандумом стало підривом правового режиму ДНЯЗ і принципу довіри до механізмів безпеки для держав, які добровільно відмовилися від ядерної зброї [103]; [99].

Українська міжнародно-правова доктрина дедалі виразніше акцентує на тому, що збройна агресія рф проти України виявила недостатню адаптованість чинних міжнародно-правових механізмів до ситуацій, коли ядерні об'єкти опиняються в зоні бойових дій, під загрозою обстрілів або під фактичним контролем держави-агресора. Зокрема, А. Ю. Філіппова обґрунтовує, що повномасштабне вторгнення рф не лише актуалізувало глобальну загрозу ядерної небезпеки, а й продемонструвало недосконалість міжнародно-правової бази охорони ядерних установок у випадках терористичних атак, диверсій і збройних конфліктів; у цьому контексті авторка окремо наголошує на значенні реакції міжнародної спільноти та резолюцій МАГАТЕ щодо ситуації в Україні [139].

Подібний підхід простежується у працях Г. І. Балюк і Т. Г. Ковальчук, які розглядають ядерну та радіаційну безпеку як один із пріоритетних напрямів правового реагування в умовах воєнного стану, оскільки широкомасштабна агресія спричинила якісне зростання ризиків ядерних і радіаційних аварій та посилила практику ядерного шантажу; водночас вони підкреслюють обмеженість інструментарію МАГАТЕ, яке не має примусових повноважень, однак залишається фактично єдиною міжнародною організацією, здатною забезпечувати експертну присутність на ядерних об'єктах, зокрема на Запорізькій АЕС [5, с. 78].

У зарубіжній науковій думці ситуація навколо українських ядерних об'єктів також розглядається як прецедент, що виявив недостатність наявних міжнародно-правових механізмів захисту ядерних установок під час збройного конфлікту. Зокрема, Дж. Резмер, аналізуючи правовий захист Запорізької АЕС у контексті російської агресії проти України, підкреслює необхідність оцінювати такі дії не лише крізь призму ядерної безпеки, а й через норми міжнародного права, що забороняють напади на об'єкти, здатні спричинити небезпечні сили, та вимагають урахування ризиків масштабної шкоди для цивільного населення і довкілля [274]. І. Босман, досліджуючи правовий захист Запорізької АЕС, наголошує, що український досвід має значення не лише для України, а й для майбутнього міжнародного режиму захисту ядерних установок загалом, оскільки демонструє потребу в більш чіткому правовому регулюванні захисту критичної інфраструктури під час збройних конфліктів [166]. У цьому ж напрямі А. Алкіс розглядає «сім незамінних стовпів» ядерної безпеки МАГАТЕ як спробу інституційно адаптувати наявні стандарти ядерної безпеки до умов війни, однак водночас підкреслює їхню залежність від політичної волі держав і відсутність самостійного примусового механізму забезпечення виконання [152]. Отже, зарубіжна наукова думка загалом підтверджує, що МАГАТЕ в умовах війни виконує не лише техніко-верифікаційну, а й кризово-дипломатичну функцію, проте його мандат залишається обмеженим у ситуаціях окупації, мілітаризації або обстрілів ядерних об'єктів.

Узагальнення наукових підходів дає підстави стверджувати, що український досвід актуалізує не лише питання порушення Будапештського меморандуму, а ширшу проблему довіри до режиму ядерного нерозповсюдження. Відмова України від успадкованого ядерного арсеналу та її приєднання до ДНЯЗ як неядерної держави були напрямку пов'язані з наданням безпекових гарантій щодо поваги до її незалежності, суверенітету й кордонів. Попри це агресія РФ підкреслила, що такі гарантії мають обмежену превентивну цінність, якщо не підкріплені ефективними механізмами реагування і відповідальності [99]. У цьому контексті сучасний стан України демонструє поєднання двох взаємопов'язаних викликів: з одного боку, кризи безпекових гарантій, наданих у зв'язку з ядерним роззброєнням, а з іншого – перетворення ядерної інфраструктури на об'єкт воєнного ризику та дипломатичного тиску, що підтверджується тривалою ситуацією навколо Запорізької АЕС і постійним моніторингом МАГАТЕ [253]. Водночас досвід української воєнної дипломатії в цьому контексті набуває особливої наукової і практичної ваги, оскільки Україна була змушена діяти одночасно в кількох взаємопов'язаних площинах: підтримувати міжнародну увагу до порушення безпекових гарантій, залучати МАГАТЕ та інші міжнародні інституції до реагування на ризики для ядерної інфраструктури, формувати коаліційну підтримку, протистояти ядерному шантажу та наполягати на відповідальності держави-агресора [49, с. 376]. Це дає підстави розглядати українську практику як важливий прецедент сучасної воєнної дипломатії.

Окремого аналізу потребує пункт 4 Закону України «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» від 1 липня 1968 року [108]. У ньому передбачено, що загроза силою або її використання проти територіальної цілісності, недоторканності кордонів чи політичної незалежності України з боку будь-якої ядерної держави, так само як і економічний тиск, спрямований на підпорядкування здійснення Україною її суверенних прав, розглядатимуться Україною як виняткові обставини, що поставили під загрозу її найвищі інтереси [108]. Якщо розглянути цю норму в межах логіки статті X ДНЯЗ, відповідно до якої кожна держава-учасниця має право, реалізуючи свій державний

суверенітет, вийти з Договору, якщо вона вирішить, що надзвичайні події, пов'язані зі змістом Договору, поставили під загрозу її найвищі інтереси, то можна припустити, що агресія РФ проти України створює такі обставини [35].

Узгоджене тлумачення пункту 4 Закону України «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року» та статті X ДНЯЗ дозволяє стверджувати, що збройна агресія ядерної держави проти України, поєднана з погрозами застосування сили, може розглядатися як надзвичайна обставина, що поставила під загрозу її найвищі інтереси у значенні Договору [35]; [108]. При цьому особливої уваги потребує аспект процедури виходу: відповідно до статті X ДНЯЗ держава повинна повідомити про вихід усіх учасників Договору та Раду Безпеки ООН за три місяці [34], однак РФ одночасно є і державою-учасницею ДНЯЗ, і постійним членом Ради Безпеки ООН [35]. Отже, держава, дії якої можуть бути кваліфіковані Україною як одна з підстав для посилення на «надзвичайні обставини», формально входить до кола суб'єктів, яких необхідно повідомити про реалізацію права на вихід, що виявляє структурну вразливість механізму статті X ДНЯЗ в умовах збройної агресії з боку ядерної держави [35]; [151].

З міжнародно-правового погляду вихід держави-учасниці ДНЯЗ не був би сам по собі порушенням Договору, якщо здійснювався б із дотриманням передбаченої статтею X процедури [35]. Його потенційним наслідком стало б відновлення ширшого суверенного розсуду держави щодо визначення власної ядерної політики, включно з питанням контролю над ядерною інфраструктурою, матеріалами, технологічними можливостями та стратегічними рішеннями у сфері безпеки. Водночас такий крок не означав би автоматичного набуття права на створення ядерної зброї поза іншими міжнародно-правовими обмеженнями та не усував би значення гарантій МАГАТЕ, спрямованих на перевірку мирного характеру використання ядерного матеріалу [279]. Натомість вибір зберігати статус учасниці ДНЯЗ, попри очевидну асиметрію безпекового становища, у міжнародно-правовому вимірі може розглядатись як збереження статусу добросовісного учасника договірної системи нерозповсюдження, формування більш переконливої

аргументації щодо порушення безпекових гарантій з боку держави-агресора, а також підтримання міжнародної довіри як передумови ефективної коаліційної взаємодії.

У підсумку співвідношення ядерної дипломатії та воєнної дипломатії доцільно фіксувати через предметний, нормативний і функціональний критерії. За предметним критерієм ядерна дипломатія охоплює ядерний вимір міжнародної безпеки як спеціальний об'єкт зовнішньої взаємодії [49, 376]. За нормативним критерієм вона функціонує в межах особливого міжнародно-правового режиму, основу якої становлять ДНЯЗ [35], гарантійні механізми МАГАТЕ [161]; [279], режими контролю над озброєннями та договірні обмеження ядерної діяльності. За функціональним критерієм призначення ядерної дипломатії полягає в управлінні ризиками ядерної ескалації, підтриманні стратегічної передбачуваності та збереженні каналів кризової комунікації. Це у свою чергу ще раз підтверджує спеціалізований вектор воєнної дипломатії, який актуалізується тоді, коли війна, загроза війни або інший стан воєнно-політичної напруженості набуває ядерного виміру й потребує дій у межах спеціальних міжнародно-правових режимів.

3.3. Вплив сучасних збройних конфліктів на розвиток воєнної дипломатії: український досвід в міжнародно-правовій доктрині

Гібридні конфлікти істотно впливають на розвиток воєнної дипломатії та її функціональне призначення, оскільки збройне протистояння в сучасних умовах не обмежується безпосереднім застосуванням військової сили. У міжнародно-правовому вимірі така трансформація має значення насамперед тому, що гібридні дії ускладнюють кваліфікацію застосування сили, встановлення факту збройного нападу, атрибуцію поведінки держави та застосування механізмів міжнародної відповідальності. У працях українських дослідників глобальна безпека розглядається як багатовимірна система, на яку впливають збройні конфлікти, тероризм, кіберзлочинність, міграційні кризи, кліматичні зміни та ерозія традиційних механізмів міжнародного порядку [125, с. 140]. За таких умов

проблематика «гібридних загроз» полягає в тому, що вони ускладнюють кваліфікацію протиправної поведінки конкретної держави та дозволяють агресору уникати прямої відповідальності за дії, які фактично підривають суверенітет, територіальну цілісність і політичну незалежність іншої держави [69, с. 165]. Тим не менш, не кожне гібридне протистояння є предметом воєнної дипломатії. Якщо відповідні дії не досягають рівня збройного конфлікту чи погрози силою, вони переважно належать до сфери безпекової або оборонної дипломатії.

Поширення поняття «гібридна війна» у сучасному науковому і безпековому дискурсі пов'язують, зокрема, із працями Ф. Гоффмана, який використовував його для позначення конфліктів, у яких поєднуються конвенційні й неконвенційні засоби, регулярні сили й нерегулярні формування, військові операції, тероризм, кримінальна активність та інформаційний вплив. Вихідною для його підходу була теза про спадковість воєнних практик: сучасні війни не виникають поза історичним досвідом, а поєднують традиційні форми насильства з новими засобами впливу, організації та легітимації [210]. Однак для міжнародно-правового аналізу важливо, що «гібридність» не скасовує усталених критеріїв міжнародно-правової кваліфікації. Навпаки, вона ускладнює їх практичне застосування: визначення наявності збройного конфлікту, встановлення зв'язку відповідної поведінки з державою, з'ясування статусу залучених осіб і структур, ініціювання механізмів міжнародної відповідальності тощо.

У доктрині усталеним є підхід, відповідно до якого активне використання поняття «гібридна війна» пов'язується з початком 2000-х років, зокрема у 2005 році для опису стратегії «Хезболли» під час Ліванської війни. Надалі це поняття стало одним із ключових у характеристиці сучасних і потенційних форм збройного протистояння, оскільки воно дає змогу описати конфлікти, які не вкладаються у класичну модель конвенційної війни [69, с. 165]. Слід зазначити, що у міжнародно-правових актах поняття гібридної війни не знайшло своє відображення, що зумовлює множинність суміжних понять: «конфлікт у сірій зоні», «сіра війна», «необмежений конфлікт». Їх спільною рисою є прагнення позначити такі форми протистояння, у яких насильницькі та ненасильницькі засоби впливу поєднуються

з правовою невизначеністю, ускладненою атрибуцією та розмиванням меж між миром, кризою і збройним конфліктом.

У монографії за редакцією В. П. Горбуліна запропоновано розглядати «гібридну війну» як парасольковий термін, що не претендує на створення єдиної завершеної теорії, однак дозволяє охопити різноманітні прояви сучасного насильства, примусу та дестабілізації в межах одного аналітичного поля [21, с. 22].

Наведені у праці характерні ознаки гібридної війни вказують на: підпорядкування військових дій політичним, інформаційним і медійним цілям; поєднання конвенційних і неконвенційних методів протистояння; приховане або обмежене застосування регулярних збройних сил; залучення нерегулярних формувань, проксі-суб'єктів, найманців, парамілітарних структур чи інших недержавних акторів; використання пропаганди, дезінформації та інформаційно-психологічних операцій для впливу на суспільну свідомість і міжнародне сприйняття конфлікту. Практично це може виявлятися у фінансуванні та організації насильницьких дій недержавних акторів, підтримці сепаратистських рухів, створенні або інструменталізації псевдодержавних утворень, озброєнні, матеріальному забезпеченні й підготовці нерегулярних формувань, а також у системному залякуванні населення конфліктного регіону. У міжнародно-правовому вимірі така модель протистояння є особливо проблемною, оскільки поєднує явні та приховані форми застосування сили, ускладнює атрибуцію поведінки держави, розмиває межу між внутрішнім заворушенням і міжнародним збройним конфліктом та створює перешкоди для своєчасного застосування механізмів відповідальності [69, с. 165].

Гібридний характер сучасних конфліктів посилює значення публічної, медійної, цифрової та культурної комунікації, однак ці інструменти не повинні ототожнюватися з воєнною дипломатією. Їхня роль полягає у формуванні міжнародної видимості, донесенні офіційної позиції держави, спростуванні дезінформації, документуванні наслідків агресії та мобілізації зовнішньої підтримки. Юридично значущого характеру такі комунікаційні інструменти набувають лише тоді, коли вони пов'язані з офіційною позицією держави,

рішеннями міжнародних організацій, санкційними актами, доказовою діяльністю, безпековими домовленостями або процедурами міжнародної відповідальності. У цьому аспекті корисним є розмежування публічної дипломатії як інструменту впливу на іноземні суспільства та воєнної дипломатії як офіційної міждержавної й інституційної діяльності в умовах збройного конфлікту чи загрози силою. Українські дослідження публічної дипломатії під час війни підкреслюють її зв'язок із національною безпекою та міжнародною підтримкою, але така дипломатія зберігає переважно комунікаційний характер [137]. Медіадипломатія, у свою чергу, осмислюється як елемент зовнішньополітичних стратегій держави, що впливає на формування наративів, каналів комунікації та міжнародного сприйняття, однак не замінює офіційних міжнародно-правових механізмів реалізації воєнної дипломатії [70].

Прикладом такого офіційного комунікаційного оформлення воєнної дипломатії є запуск Міністерством закордонних справ України у 2024 році цифрового ресурсу «*Wartime Diplomacy*», значення якого полягає не лише в інформаційному висвітленні діяльності дипломатичної служби, а й у систематизації ключових напрямів зовнішньополітичної роботи України в умовах повномасштабної агресії: об'єднанні міжнародної підтримки, зміцненні позицій держави, просування українських інтересів, залучення можливостей для громадян, бізнесу та інституцій. У цьому сенсі ресурс «*Wartime Diplomacy*» [245] вказує на те, що феномен воєнної дипломатії виходить за межі лише доктринального виміру та набуває офіційно-комунікаційного характеру.

Кризові та воєнні умови можуть трансформувати не лише зміст, а й форми дипломатичної комунікації, зокрема протокольні способи зовнішньої репрезентації держави. У доктрині дипломатичного протоколу підкреслюється, що протокол охоплює правила дипломатичного представництва, церемоніалу, офіційного одягу, форм особистої взаємодії та організації офіційних заходів, однак його практичне значення полягає не лише у формальності, а й у забезпеченні впорядкованої комунікації між суб'єктами міжнародних відносин [119].

У практиці України після початку повномасштабної збройної агресії РФ це проявилось, зокрема, у відході від окремих класичних протокольних стандартів зовнішнього представництва. Публічні міжнародні виступи й зустрічі вищого керівництва держави нерідко здійснювалися у стриманому одязі у військовому стилі, що доцільно розглядати не як персональну стилістику, а як форму репрезентації держави, яка перебуває в умовах самооборони [245]. Такий приклад свідчить, що у воєнній дипломатії протокол не зникає, але його церемоніальна функція може поступатись місцем функції правової та політичної репрезентації кризового статусу держави, підтримання міжнародної уваги до факту триваючого збройного конфлікту та мобілізації зовнішньої підтримки. У сучасній аналітиці така зміна зовнішньої репрезентації іноді розглядається як форма «візуальної дипломатичної репрезентації» (англ. *«sartorial diplomacy»*) [186], тобто використання зовнішнього вигляду як засобу політичного повідомлення в дипломатичному контексті.

У межах гібридних конфліктів особливого значення набуває цифровий вимір воєнної дипломатії. Цифровізація збройних конфліктів не змінює юридичної природи війни, однак істотно змінює способи та засоби її ведення, документування, міжнародної комунікації та правової кваліфікації. Кібероперації, інформаційно-психологічний вплив, цифрові платформи, відкриті джерела інформації та боротьба за контроль над наративами формують нове середовище, у якому встановлюються факти агресії, документуються порушення міжнародного гуманітарного права, прав людини та інших норм міжнародного права, обґрунтовуються санкційні рішення та формується міжнародне сприйняття збройного конфлікту [38, с. 239]. На цьому аспекті акцентує увагу О. О. Сурілова, зазначаючи, що мережа інтернет і засоби масової інформації є характерними засобами та методами ведення війни четвертого покоління, що підтверджує трансформацію самої природи збройного протистояння в умовах цифровізації [129, с. 230].

Цифрову дипломатію не слід розглядати як тотожну воєнній дипломатії, оскільки вона може функціонувати і в мирний час як інструмент зовнішньополітичної комунікації держави. Водночас в умовах збройного

конфлікту вона може набувати значення одного з інструментів воєнної дипломатії, якщо використовується задля досягнення її мети. У науковій літературі для позначення цифрової дипломатії також використовуються суміжні поняття, зокрема е-дипломатія, кібердипломатія, дипломатія соціальних мереж, «твітер-дипломатія» (англ. «*Twiplomacy*») [71, с. 171]. Попри термінологічні відмінності, їх об'єднує спільна ознака – використання цифрових технологій для міжнародної комунікації, репрезентації офіційної позиції держави та досягнення зовнішньополітичних цілей. Однак у контексті воєнної дипломатії такі інструменти набувають значення лише тоді, коли вони пов'язані з реагуванням на збройний конфлікт [71, с. 171].

Слід зазначити, що цифровий вимір воєнної дипломатії формується в умовах правової невизначеності, зумовленої відсутністю спеціального міжнародно-правового регулювання кібератак. У цьому контексті В. В. Музика звертає увагу на відсутність *lex specialis* як щодо кібератак загалом, так і щодо атрибуції кібератак зокрема, а також на відсутність нормативно закріпленого визначення поняття «критична інфраструктура» в міжнародному праві, що ускладнює правову кваліфікацію відповідних діянь та застосування механізмів відповідальності. Незважаючи на відсутність *lex specialis*, Група урядових експертів ООН підтвердила застосовність міжнародного права, включно зі Статутом ООН, до діяльності, пов'язаної з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, а держави визнають застосовність принципу заборони інтервенції, норм *jus in bello* та *jus ad bellum* до кібератак, що формує нормативну рамку, у межах якої кібердипломатія функціонує як складова воєнної дипломатії [85, с. 66-67]. Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах міжнародних збройних конфліктів, коли критична інфраструктура стає об'єктом масованих кібератак: досвід кібератак проти об'єктів критичної інфраструктури України в умовах збройної агресії РФ [151] засвідчив, що такі атаки не можуть розглядатися ізольовано від загального воєнно-політичного контексту, оскільки їхній зв'язок зі збройним конфліктом підтверджується оцінкою політичних індикаторів –

мотивації, стратегічних інтересів держави-агресора та хронологічного співвідношення з активними бойовими діями [85, с. 66-67].

Значення кіберпростору в умовах сучасних збройних конфліктів підтверджується тим, що Стратегія кібербезпеки України визначає кіберпростір одним із можливих театрів воєнних дій [109], а НАТО офіційно визнає кіберпростір доменом військових операцій [181]; [38, с. 238]. Талліннський посібник 2.0 з міжнародного права, застосовного до кібероперацій, прямо пов'язує кібероперації з питаннями суверенітету, юрисдикції, належної обачності, відповідальності держав, міжнародного миру й безпеки та права збройних конфліктів [282].

Зважаючи на це, кібердипломатія постає як спеціалізований напрям воєнної дипломатії, оскільки її зміст не обмежується технічною взаємодією держав у сфері кібербезпеки. Вона охоплює формування міжнародно-правових позицій щодо допустимих меж поведінки держав у кіберпросторі, кваліфікації кібератак, обміну доказами, координації санкцій, притягнення до відповідальності та запобігання використанню цифрової інфраструктури для агресії або інших форм дестабілізації. В українській доктрині кібердипломатія вже розглядається як важливий напрям міжнародно-правового співробітництва в умовах воєнного стану, що пов'язується з необхідністю посилення взаємодії України з партнерами у сфері кіберстійкості, реагування на кібератаки та захисту національних інтересів у цифровому середовищі [98]. Інституційним підтвердженням цього напрямку є започаткування Талліннського механізму, який засвідчує перехід кібердипломатії від загальної комунікації у сфері кібербезпеки до практичної координації міжнародної допомоги, обміну експертизою та зміцнення кіберстійкості України в умовах російської агресії [130]; [151].

Цифровізація конфліктів також актуалізує складні питання міжнародного гуманітарного права. МКЧХ у звіті 2024 р. про виклики сучасних збройних конфліктів наголошує, що кібератаки, інформаційні операції та інші цифрові загрози стають дедалі більш значущими в умовах збройних конфліктів, оскільки сучасні суспільства залежать від інформаційно-комунікаційних технологій, а цифрові дії можуть впливати на цивільне населення, критичну інфраструктуру та

гуманітарний захист [215]. У 2025 році МКЧХ окремо звернув увагу на ризики залучення цивільних осіб, хакерських груп і приватних технологічних компаній до кібероперацій та інших цифрових дій у контексті збройних конфліктів, оскільки така участь може розмивати межу між цивільними особами й учасниками бойових дій та створювати додаткові ризики для принципів розрізнення і пропорційності [212].

У міжнародно-правовому вимірі цифровізація збройних конфліктів концентрується навколо кількох ключових питань. По-перше, чи можуть окремі кібероперації за своїми масштабами та наслідками досягати порога застосування сили або збройного нападу. По-друге, яким чином забезпечується захист цивільного населення, якщо цифрова атака не спричиняє негайного фізичного руйнування, але порушує функціонування енергетичних, медичних, транспортних, адміністративних або телекомунікаційних систем [90, с. 250]. По-третє, яким чином здійснюється атрибуція таких дій державі або недержавним суб'єктам. По-четверте, які форми міжнародно-правової відповідальності можуть наставати у разі, якщо наслідки цифрової операції набувають характеру порушення міжнародного гуманітарного права, прав людини або міжнародних злочинів [86, с. 33].

Водночас, слід зазначити, що збройна агресія РФ проти України [151] актуалізує міграційний вимір воєнної дипломатії, який охоплює щонайменше два взаємопов'язані напрями: забезпечення умов для добровільного повернення вимушено переміщених осіб та протидію примусовій депортації як формі міжнародного злочину [43, с. 70]; [44, с. 146]. Відповідно до Конвенції ООН про статус біженців 1951 року та Протоколу до неї 1967 року, право на повернення є невід'ємним елементом захисту вимушено переміщених осіб, а держава походження несе зобов'язання щодо створення умов для безпечного, добровільного та гідного повернення [62]. Водночас слід підкреслити, що реалізація цього права в умовах триваючого збройного конфлікту [135] потребує активної дипломатичної діяльності, спрямованої на формування гуманітарних коридорів, домовленостей про режим безпечного пропуску, а також залучення

міжнародних організацій, зокрема Управління Верховного комісара ООН (далі – УВКБ ООН) [311], до моніторингу умов повернення. Окремим інституційним виміром цього напрямку є регулювання міграційної кризи через механізми ЄС: питання прийому, правового статусу та соціального захисту українських переміщених осіб стали предметом спеціального регулювання на рівні інституційного механізму ЄС, що свідчить про інтеграцію міграційного виміру воєнної дипломатії у ширший контекст євроінтеграційних процесів та коаліційної взаємодії [23, с. 77-80].

Особливої гостроти в умовах збройної агресії рф [151] набуває проблема примусової депортації українських дітей – явища, що у міжнародно-правовому вимірі може кваліфікуватися як міжнародний злочин відповідно до Римського статуту МКС [114]. Стаття 8(2)(a)(vii) Римського статуту МКС відносить незаконну депортацію або переміщення цивільного населення окупованої території до категорії воєнних злочинів, а стаття 7(1)(d) передбачає відповідальність за злочин проти людяності у формі депортації або насильницького переміщення населення [114]. Ордер на арешт, виданий МКС у березні 2023 року щодо громадян рф у зв'язку з незаконною депортацією українських дітей, вважається першим прецедентом безпосередньої кримінальної відповідальності за ці діяння в контексті збройної агресії проти України [44, с.143]. Дипломатична діяльність України у цьому напрямі охоплює залучення міжнародних партнерів до процесів ідентифікації та репатріації депортованих дітей, формування доказової бази щодо масштабів і системного характеру цих діянь, а також підтримання функціонування міжнародних механізмів відповідальності [79, с. 800].

Після початку повномасштабної збройної агресії рф [151] у 2022 році характер воєнно-дипломатичної діяльності України зазнав якісних змін. Якщо Мінський процес і Нормандський формат характеризуються функціональним вектором, спрямованим переважно на підтримання переговорного каналу та обмеження ескалації в умовах гібридного конфлікту [145], то з 2022 року коаліційна дипломатія набула ширшого інституційного змісту, охопивши формування механізмів оборонної підтримки, координацію санкційних режимів,

забезпечення міжнародно-правової відповідальності держави-агресора та підготовку інституційної основи постконфліктного відновлення. У міжнародно-правовому вимірі це свідчить про трансформацію воєнної дипломатії від переговорно-стримувальної моделі до комплексного механізму багаторівневої коаліційної взаємодії, спрямованого на підтримання міжнародного правопорядку та недопущення легітимації наслідків агресії. Формат «Рамштайн» після 2022 року розглядається як один із ключових майданчиків координації військової допомоги Україні [11, с. 84]. У межах цього формату сформувалися коаліції спроможностей, спрямовані на окремі напрями підтримки: протиповітряну і протиракетну оборону, авіацію, морську безпеку, артилерію, бронетехніку, дрони, ІТ, розмінування та інші сфери. А. І. Бузаров, характеризуючи формат «Рамштайн», обґрунтовує його як основу формування євроатлантичної коаліції підтримки України, підкреслюючи значення множинних каналів взаємодії, формальних і неформальних зв'язків та широкого розуміння коаліції як взаємовигідного об'єднання для спільного гарантування безпеки [11, с. 84].

Поряд із коаліційною дипломатією в умовах гібридного конфлікту істотно зростає значення конференційної дипломатії. На відміну від класичних переговорів між сторонами спору, конференційна дипломатія спрямована на формування ширшої міжнародної рамки підтримки держави, що зазнала агресії. Український досвід після початку повномасштабної збройної агресії РФ [151] у 2022 році демонструє, що конференційна дипломатія закріплює за собою систематичний характер. Глобальні саміти миру, конференції з відновлення України, зустрічі щодо міжнародної відповідальності та компенсацій, а також оборонні координаційні формати формують багаторівневу архітектуру воєнної дипломатії [245].

Прикладом практичної реалізації є Саміт миру у Швейцарії 15-16 червня 2024 року, спрямований на формування спільного розуміння шляху до всеосяжного, справедливого й тривалого миру для України. Спільне комюніке, за підсумками саміту, акцентувало, зокрема, на ядерній безпеці, продовольчій безпеці, свободі судноплавства та гуманітарних питаннях, що засвідчує багатовимірність сучасної конференційної дипломатії у воєнному контексті [219].

Іншим прикладом є серія міжнародних конференцій з відновлення України (*Ukraine Recovery Conference*) [313]. Конференція *URC2025* у Римі стала четвертою конференцією з відновлення України продовживши щорічну серію заходів з метою формування міжнародної архітектури стійкості та відновлення в умовах триваючої агресії рф [151]; [327, с. 118].

Зважаючи на це, слід зазначити, що дипломатична діяльність держави, яка зазнала збройної агресії, спрямовується не лише на отримання поточної допомоги, а й на створення міжнародних механізмів фіксації шкоди, розгляду вимог і майбутньої компенсації. Реєстр збитків для України, створений у межах Ради Європи, відкрив подання заяв у 2024 році і функціонує як перший елемент міжнародного компенсаційного механізму [271]. Подальший розвиток цієї архітектури пов'язаний із Конвенцією про створення Міжнародної компенсаційної комісії для України, діяльність якої спрямована на оцінку заяв про компенсацію шкоди, втрат або ушкоджень, заподіяних міжнародно-протиправними діями рф в Україні або проти України [65].

Економічний вимір воєнної дипломатії охоплює питання захисту іноземних інвестицій, збереження договірних зобов'язань у сфері енергетики та відновлення економічної інфраструктури держави, яка зазнала збройної агресії. Міжнародне інвестиційне право формує правову рамку для захисту іноземних інвесторів в умовах збройних конфліктів через механізми двосторонніх інвестиційних договорів, що передбачають стандарти справедливого й рівноправного ставлення, захисту від експропріації та доступу до міжнародного арбітражу. В умовах збройної агресії рф проти України [151] питання захисту іноземних інвестицій виявляється з особливою виразністю: знищення виробничих потужностей, окупація підприємств, примусове вилучення майна та неможливість здійснення господарської діяльності на окупованих територіях зумовлюють масштабні збитки іноземних інвесторів. Воєнна дипломатія у цьому контексті виконує функцію збереження інвестиційного клімату та міжнародної репутації держави як надійного партнера: підтримання договірних зобов'язань, участь у міжнародних арбітражних процедурах, залучення інструментів страхування воєнних ризиків, зокрема через

Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій, а також розроблення механізмів постконфліктної реструктуризації зобов'язань є невід'ємними елементами дипломатичного супроводу економічного виміру збройного конфлікту [40, с.402].

Водночас, самостійним напрямом воєнної дипломатії може вважатись енергетичний вимір, що визначається як значенням енергетичної безпеки для державного суверенітету, так і міжнародно-правовими наслідками цілеспрямованого знищення об'єктів енергетичної інфраструктури [49, с. 375]. Атаки на об'єкти енергетичної інфраструктури, що не мають військового характеру, прямо заборонені нормами міжнародного гуманітарного права: стаття 54 ДП І 1977 року забороняє напади на об'єкти, незамінні для виживання цивільного населення [36], а стаття 56 встановлює особливий захист установок і споруд, що містять небезпечні сили, зокрема атомних електростанцій, гребель і дамб [36]. Масовий характер ракетних і дронівих ударів рф по об'єктах енергетики України, що призводять до тривалих відключень електроенергії, знищення теплопостачальної інфраструктури та колапсу цивільних систем забезпечення, є предметом активної дипломатичної діяльності України на міжнародній арені: фіксація фактів порушень норм міжнародного гуманітарного права, залучення партнерів до фінансування відновлення об'єктів, координація гуманітарної допомоги та формування колективної правової позиції щодо відповідальності за знищення цивільної інфраструктури є ключовими елементами цього напрямку воєнної дипломатії [36]; [49, с. 375-377]; [245].

Окрему загрозу міжнародній безпеці становлять злочинні, терористичні та квазідержавні угруповання [189], які використовують гібридні методи для підриву суверенітету держав, встановлення фактичного контролю над територіями, експлуатації цивільного населення, незаконного видобутку ресурсів, поширення пропаганди й організації транскордонного насильства. З погляду міжнародного права такі утворення не набувають легітимного статусу суб'єктів державності лише внаслідок фактичної окупації чи контролю над територією [126]. Навпаки, їхня діяльність актуалізує обов'язки держав щодо протидії тероризму, недопущення фінансування терористичних організацій, запобігання використанню власної

території для підготовки насильницьких дій проти інших держав, а також виконання санкційних режимів Ради Безпеки ООН. Санкційний режим ООН передбачає включення до санкційного списку осіб, груп і структур, які беруть участь у фінансуванні, підтримці або здійсненні терористичної діяльності, а також зобов'язує держави застосовувати заходи щодо замороження активів, заборони поїздок і ембарго на постачання зброї [126]; [272].

Водночас проблему для воєнної дипломатії в умовах гібридних конфліктів становить участь у конфліктній взаємодії проксі-структур, невизнаних утворень, терористичних або квазідержавних угруповань [215]. Їхня фактична участь у контролі над територією, населеними пунктами, об'єктами критичної інфраструктури або гуманітарним доступом не означає автоматичного набуття ними міжнародної правосуб'єктності чи легітимного статусу сторони міжнародного договору. Водночас міжнародна практика допускає технічні, гуманітарні або безпекові контакти з такими структурами у вузько визначених цілях: евакуації цивільного населення, обміну утримуваними особами, доступу гуманітарних організацій, локального припинення вогню або забезпечення мінімального захисту цивільних [50]. Такі контакти не повинні тлумачитися як визнання відповідного утворення, легітимація його претензій на державність або звільнення держави-покровителя від відповідальності за підтримку, контроль чи використання таких структур [189].

Проблема автономних систем озброєння та штучного інтелекту у війні розглядається міжнародною спільнотою як новий технологічний виклик. МКЧХ у своїх останніх інформаційних компаніях наголошує на необхідності міжнародно погоджених правил щодо автономних систем озброєння, зокрема заборони непередбачуваних автономних систем і систем, призначених або використовуваних для застосування сили проти людей, а також суворих обмежень для інших автономних систем [156]; [215]. У гібридному конфлікті технологічна перевага не може розглядатися поза межами міжнародно-правових обмежень, оскільки саме право визначає допустимі межі використання нових засобів і методів ведення війни [50]; [51]; [52]; [53].

Культурний вимір воєнної дипломатії пов'язаний із захистом культурної спадщини як об'єкта міжнародно-правового захисту в умовах збройного конфлікту та, відповідно, дипломатичною діяльністю, спрямованою на документування, збереження і відновлення пошкоджених або знищених об'єктів культурної спадщини. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року та два Протоколи до неї формують базову нормативну рамку захисту культурної спадщини під час збройних конфліктів. Конвенція зобов'язує держави утримуватися від ворожих дій, спрямованих проти культурних цінностей [63], а Другий Протокол 1999 року запровадив розширений захист особливо значущих об'єктів та встановив індивідуальну кримінальну відповідальність за серйозні порушення цього захисту [63]. Атаки РФ по об'єктах культурної спадщини України, зокрема театри, музеї, бібліотеки та визначні споруди, є предметом активної міжнародно-правової та дипломатичної реакції: Організація Об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури (далі – ЮНЕСКО) здійснює документування шкоди, залучає ресурси для аварійного захисту та відновлення, а держави-партнери координують надання технічної та фінансової допомоги.

Воєнна дипломатія у культурному вимірі охоплює також ширше коло дій, спрямованих на підтримання культурної ідентичності держави в умовах збройної агресії та формування міжнародного визнання її культурної спадщини. Прикладом такої діяльності може слугувати запровадження 100 україномовних аудіогідів у провідних пам'ятках світу [74]. Попри переважно символічний характер, ця ініціатива виконує важливу функцію культурної дипломатії, оскільки сприяє формуванню міжнародної видимості України як самостійного культурного суб'єкта, відмінного від держави-агресора, а також підтримує культурний суверенітет держави у міжнародному просторі. У ширшому міжнародно-правовому контексті знищення культурної спадщини розглядається доктриною як елемент так званого культурного геноциду: цілеспрямованого знищення культурної ідентичності групи, однак зазначена концепція не має самостійного нормативного закріплення в міжнародному праві і переважно осмислюється в

межах заборони геноциду та норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту культурних цінностей.

Екологічний вимір воєнної дипломатії пов'язаний із тим, що сучасні збройні конфлікти спричиняють не лише безпосередні людські й матеріальні втрати, а й довготривалі порушення стану довкілля, водних ресурсів, ґрунтів, біорізноманіття, природоохоронних територій та умов проживання населення.

Показовим прикладом таких наслідків є підрив Каховської ГЕС 6 червня 2023 року, що спричинив масштабне затоплення прибережних територій, забруднення водних ресурсів річки Дніпро та Чорного моря, знищення природоохоронних зон, сільськогосподарських угідь і критичної інфраструктури водопостачання. Поряд із цим змішані атаки РФ по об'єктах промислової та енергетичної інфраструктури України із застосуванням ракет та дронів призводять до масового забруднення ґрунтів, підземних вод і атмосфери внаслідок горіння паливно-мастильних матеріалів, руйнування хімічних підприємств і витоку токсичних речовин. Ці наслідки мають транскордонний вимір і зачіпають інтереси третіх держав, що надає екологічному виміру виразного міжнародного характеру.

Міжнародно-правове регулювання захисту довкілля під час збройних конфліктів ґрунтується на нормах міжнародного гуманітарного права, зокрема статтях 35(3) і 55 ДП І 1977 року [36], які забороняють застосування методів або засобів ведення війни, що завдають широкої, довгострокової і серйозної шкоди природному середовищу. Водночас у доктрині зазначається, що практичне застосування цих норм ускладнюється труднощами у доказуванні причинно-наслідкового зв'язку між конкретними діями і екологічною шкодою, а також відсутністю спеціального міжнародного органу, уповноваженого здійснювати нагляд за дотриманням екологічних норм міжнародного гуманітарного права у реальному часі [128, с. 390]. У 2022 році Комісія міжнародного права ООН ухвалила Принципи захисту навколишнього середовища у зв'язку зі збройними конфліктами, які конкретизують зобов'язання держав щодо запобігання екологічній шкоді, її мінімізації та відшкодування [269]. Для воєнної дипломатії екологічна шкода має значення не лише як предмет документування та майбутніх

компенсаційних вимог, а й як аргумент у формуванні міжнародно-правової позиції держави щодо системного та цілеспрямованого характеру агресії. О. О. Сурілова підкреслює, що правоохоронні органи держави-жертви агресії мають документувати екологічні злочини (екоцид) на національному рівні, зокрема за відповідними статтями кримінального кодексу, що посилює позицію держави у міжнародних судах, оскільки держава-агресор порушує численні міжнародні угоди щодо захисту довкілля, стороною яких виступає [128, с. 390]. Слід зазначити, що координація між внутрішньодержавними механізмами документування та міжнародними процедурами фіксації шкоди і притягнення до відповідальності відбувається саме у межах воєнної дипломатії.

Морський вимір воєнної дипломатії України зумовлений її статусом морської держави та значенням портів, морських комунікацій, цивільного судноплавства і пов'язаних із ними логістичних ланцюгів для функціонування держави в умовах збройної агресії. Порушення морських перевезень у Чорноморському регіоні має не лише військові, а й гуманітарні, продовольчі, економічні та міжнародно-правові наслідки, оскільки впливає на свободу судноплавства, безпеку екіпажів, експорт критично важливих товарів, стабільність глобальних ланцюгів постачання та продовольчу безпеку [214]; [22, с. 164]. У цьому аспекті воєнна дипломатія охоплює координацію міжнародної взаємодії щодо безпеки судноплавства, залучення міжнародних морських організацій, документування шкоди портовій інфраструктурі, організацію технічної допомоги, а також підтримання санкційного контролю щодо суб'єктів, які забезпечують обхід обмежувальних режимів [41, с. 266].

Українські дослідники звертають увагу, що після анексії Криму ситуація з безпекою мореплавства в Чорному морі істотно ускладнилася, а після початку повномасштабного вторгнення додатковими чинниками дестабілізації стали блокада українських портів, зміна судноплавних маршрутів і порушення нормальної роботи портової інфраструктури [22, с. 165]. У цьому контексті діяльність Міжнародної морської організації (далі – *МО*) розглядається як важлива, але обмежена за своїми практичними можливостями, що вказує на

потребу у ширшій воєнно-дипломатичній координації держав, міжнародних організацій і приватних морських операторів [22, с. 166].

Запуск проєкту «*IMO for Ukraine*» у 2026 році, спрямованого на оцінку шкоди морському сектору, підтримку відновлення портів, посилення морської безпеки та розвиток інституційної спроможності України, може розглядатися як приклад інституціоналізації морського напрямку воєнно-дипломатичної взаємодії [296]. Санкційний компонент цього напрямку підтверджується запровадженням Україною обмежувальних заходів проти суден російського «тіньового флоту» [37], а також рішеннями ЄС у межах 20-го пакета санкцій, якими, зокрема, розширено обмеження щодо суден, що беруть участь в обході механізму граничної ціни на російську нафту [278].

У цій площині санкційний компонент може визначатись як необхідна складова (метод) воєнної дипломатії, що, особливо в умовах гібридних конфліктів, виконує функцію правового реагування на агресію. Призначення санкційного механізму полягає у скороченні ресурсної бази держави-агресора, ускладненні доступу до фінансових, технологічних, енергетичних і логістичних можливостей, підтриманні режиму невизнання незаконних ситуацій та недопущенні нормалізації наслідків протиправної поведінки. У сучасній доктрині міжнародного права санкції щодо РФ розглядаються як один із центральних елементів відповіді міжнародного співтовариства на агресію, що охоплює економічну, фінансову, енергетичну та політичну сфери [91, с. 218].

Водночас санкційна дипломатія вимагає не лише запровадження обмежувальних заходів, а й постійної координації їх виконання, закриття каналів обходу, узгодження переліків підсанкційних осіб і суб'єктів, а також дотримання принципів правової визначеності, пропорційності та судового контролю [151, с. 290]. У цьому аспекті санкційний вимір воєнної дипломатії не може бути зведений до політичного тиску: він повинен залишатися в межах верховенства права, оскільки навіть в умовах агресії обмежувальні заходи мають бути юридично обґрунтованими, пропорційними та спрямованими на легітимну мету.

В українських дослідженнях санкційної практики підкреслюється, що санкції, прийняті у відповідь на агресію, мають узгоджуватися з принципами пропорційності, юридичної визначеності та ефективного судового захисту. Практичним підтвердженням цього є безпрецедентний за масштабом санкційний тиск на рф, запроваджений після ескалації російської агресії [151] 24 лютого 2022 року. Станом на квітень 2026 року двадцятий пакет санкцій ЄС проти рф охоплюють фінансові обмеження, заморожування активів, заборони на експорт та імпорт, обмеження щодо енергетичного сектору, транспорту, технологій подвійного використання, а також індивідуальні санкції проти фізичних і юридичних осіб [278]. США, Велика Британія, Канада, Японія та низка інших держав запровадили паралельні санкційні режими, що у своїй сукупності може розглядатись як найбільш координований багатосторонній санкційний механізм в історії міжнародного права та відносин. [91]; [158]; [288].

Водночас питання ефективності цих заходів залишається дискусійним у доктрині міжнародного права та міжнародних відносин. З одного боку, санкції суттєво обмежили доступ рф до міжнародних фінансових ринків, технологій та критично важливих компонентів для оборонної промисловості [91]; [158], а заморожування суверенних активів рф на суму близько 300 мільярдів євро в юрисдикціях держав – членів *G7* і ЄС створило підґрунтя для формування компенсаційних механізмів на користь України [195]. З іншого боку, практика засвідчила системні проблеми правозастосування: функціонування вищезгаданого «тіньового флоту» [37], використання третіх країн як транзитних юрисдикцій для паралельного імпорту санкційних товарів, а також складність забезпечення уніфікованого виконання санкційних зобов'язань у різних правових системах. Ці виклики підтверджують, що ефективність санкційного виміру воєнної дипломатії визначається не лише масштабом запроваджених обмежень, а й спроможністю міжнародної спільноти забезпечувати їх належне виконання, закривати канали обходу та підтримувати коаліційну єдність упродовж тривалого часу.

Таким чином, напрями воєнної дипломатії в умовах гібридних конфліктів виходять за межі безпосереднього врегулювання та завершення збройного

конфлікту і охоплюють ширше коло функціональних вимірів. Ядерний вимір охоплює протидію ядерному шантажу, підтримання офіційних каналів кризової комунікації щодо ядерних ризиків, залучення міжнародних інституцій до реагування на загрози ядерній інфраструктурі в умовах збройного конфлікту, а також забезпечення дотримання режимів нерозповсюдження й роззброєння. Цифровий вимір охоплює кібердипломатію, протидію інформаційним операціям та захист критичної інфраструктури від кіберзагроз. Гуманітарний вимір включає міграційний напрям – забезпечення умов для повернення громадян, які виїхали з країни внаслідок збройної агресії, сприяння поверненню внутрішньо переміщених осіб, звільнення та обмін військовополонених відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року [51], протидію примусовій депортації та забезпечення повернення депортованих осіб, зокрема дітей; а також культурний напрям, спрямований на захист культурної спадщини і збереження культурної ідентичності держави. Економічний вимір об'єднує захист іноземних інвестицій, енергетичну безпеку та морський складник, що охоплює безпеку судноплавства, відновлення портової інфраструктури та санкційний контроль у морському просторі. Санкційний вимір охоплює запровадження, координацію та контроль за виконанням обмежувальних заходів щодо держави-агресора [151] як інструменту правового реагування на агресію та стримування подальшої ескалації. Компенсаційний вимір поєднує механізми міжнародно-правової відповідальності держави-агресора, фіксацію збитків через міжнародні реєстри та формування інституційної основи для майбутнього відшкодування [271]; [65]. Екологічний вимір спрямований на документування екологічної шкоди, завданої збройним конфліктом, формування міжнародно-правової позиції держави щодо системного та цілеспрямованого характеру агресії, а також підготовку вимог про відшкодування екологічної шкоди в межах відповідних міжнародно-правових механізмів. Така систематизація не є вичерпною, однак дозволяє концептуально впорядкувати функціональний зміст воєнної дипломатії як комплексного міжнародно-правового явища в умовах сучасних гібридних конфліктів. Їх спільна міжнародно-правова функція: забезпечення стійкості держави-жертви агресії,

недопущення легітимації наслідків протиправного застосування сили, формування доказової та інституційної основи відповідальності, а також створення передумов для врегулювання самого конфлікту та постконфліктного порядку.

У цьому контексті коаліційна дипломатія набуває значення одного з ключових сучасних проявів воєнної дипломатії, оскільки вона забезпечує перехід від ситуативної політичної чи матеріальної допомоги до структурованих, функціонально спеціалізованих і тривалих форматів підтримки. Її значення полягає не лише у координації ресурсів, а й у формуванні колективної правової позиції щодо агресії, підтриманні режиму невизнання протиправних ситуацій, узгодженні санкційних і безпекових заходів та посиленні інституційної спроможності держави діяти в межах міжнародного права. Водночас «публічна» й «медійна» дипломатія мають допоміжний характер: вони сприяють поясненню правової позиції держави, міжнародній видимості наслідків агресії та протидії дезінформації, однак не можуть замінювати офіційні дипломатичні дії, пов'язані з міждержавними зобов'язаннями, міжнародними процедурами та рішеннями компетентних органів [70]; [137].

Звідси випливає і ширший висновок для розвитку міжнародного права: сучасна воєнна дипломатія виявляє ті сфери, у яких чинне міжнародно-правове регулювання залишається недостатньо визначеним або практично недостатньо ефективним. Це стосується насамперед атрибуції кібератак і правової кваліфікації кіберопераційного впливу на критичну інфраструктуру в умовах збройного конфлікту; правового режиму автономних систем озброєння [156] та меж допустимого застосування штучного інтелекту у веденні бойових дій; міжнародно-правової оцінки екологічної шкоди, її доказування та відшкодування [128]; [269]; відповідальності держав за підтримку, контроль і використання проксі-структур та квазідержавних утворень [189]; механізмів захисту іноземних інвестицій і відновлення економічної інфраструктури в постконфліктних умовах; а також правових гарантій повернення депортованих осіб як елементу міжнародної відповідальності держави-агресора [44]. Тому значення воєнної дипломатії полягає не лише у реагуванні на конкретний збройний конфлікт, а й у виявленні прогалин

чинного міжнародного права та формуванні нових правових орієнтирів через дипломатичну практику держав, рішення міжнародних організацій, доктринальні підходи та прецеденти міжнародних судових і квазісудових органів.

ВИСНОВКИ

У дослідженні наведено теоретичне узагальнення та запропоновано новий підхід до розв'язання актуальної наукової проблеми, що полягає у комплексному міжнародно-правовому дослідженні воєнної дипломатії як самостійної доктринальної категорії. Основні результати дослідження викладені у таких висновках:

1. Філософсько-правове осмислення витоків уявлень про війну, мир та дипломатичної комунікації, що охоплює період від античних уявлень до концепції Клаузевіца, сформувало інтелектуальні передумови розуміння воєнної дипломатії як явища, у межах якого примус і комунікація функціонують не як взаємовиключні механізми, а як взаємопов'язані способи управління конфліктом. У цій традиції поступово утверджувалося уявлення про те, що війна не усуває міждержавної взаємодії, а переговори, домовленості та інші форми комунікації можуть супроводжувати конфлікт, обмежувати або створювати умови для його завершення. Саме ця інтелектуальна спадщина становить доктринальну передумову осмислення воєнної дипломатії як категорії міжнародного права.

2. Систематизація наявних підходів до розуміння воєнної дипломатії в міжнародно-правовій доктрині та суміжних наукових дисциплінах дозволяє виокремити чотири взаємопов'язані групи: функціонально-інструментальний, нормативно-правовий, стратегічно-комунікаційний і багаторівневий підходи. Встановлено, що жоден із них не дає логічно завершеної правової дефініції воєнної дипломатії – більшість наявних підходів формувалася поза межами власне міжнародного права і зосереджувалася або на хронологічному критерії (дипломатія у воєнний час), або на інституційному (діяльність військових аташе та оборонних відомств), або на функціональному (управління ескалацією, коаліційна координація). Це підтверджує необхідність її осмислення саме в межах міжнародного права як самостійної доктринальної категорії з визначенням ознак, суб'єктного складу, нормативної основи та функцій у системі міжнародно-правового регулювання. Водночас підходи, сформовані поза міжнародним правом, зокрема в теорії міжнародних відносин, безпекових студіях та політичній науці –

акцентують увагу здебільшого на функціональному або комунікаційному вимірі воєнної дипломатії, тоді як міжнародно-правовий підхід визначає її через правові режими, суб'єктний склад та межі допустимої діяльності.

3. Воєнна дипломатія за своєю природою є дипломатичною діяльністю, яка у доктринальному вимірі концептуалізується як самостійна категорія міжнародно-правової доктрини, що виникає на перетині дипломатичного права і міжнародно-правових режимів застосування сили. Пропонується визначати воєнну дипломатію як дипломатичну діяльність держав та інших суб'єктів міжнародного права, що здійснюється у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом, застосуванням сили чи погрози силою, у межах міжнародно-правових режимів *jus ad bellum* і *jus in bello* та спрямована на захист інтересів міжнародного миру та безпеки, управління конфліктом і формування умов для *jus post bellum*. Визначальними ознаками воєнної дипломатії є: зв'язок із фактичним або потенційним застосуванням сили та умовами міжнародного збройного конфлікту; взаємодія з міжнародно-правовими режимами *jus ad bellum* і *jus in bello* та орієнтація на *jus post bellum*; поєднання дипломатичних, безпекових, гуманітарних і координаційних засобів; участь профільних органів безпеки та оборони як повноважних учасників поряд із традиційними дипломатичними органами; спрямованість на управління конфліктом у його повному циклі, а не лише на його завершення.

4. Воєнна дипломатія перебуває у тісному зв'язку із суміжними категоріями, однак не зводиться до жодної з них. У співвідношенні з військовою дипломатією воєнна дипломатія є ширшою за предметом і колом органів та уповноважених осіб: військова дипломатія виступає передусім офіційним військово-представницьким каналом через діяльність військових аташе, тоді як воєнна дипломатія охоплює також переговорні процеси щодо припинення бойових дій, гуманітарні домовленості та коаліційну координацію. Від оборонної дипломатії воєнна дипломатія відмежовується спрямованістю: оборонна дипломатія концентрується на оборонному співробітництві в неконфронтаційному режимі, зокрема на програмах взаємодії, нарощуванні спроможностей та підтримці

реформ, які можуть тривати і в умовах збройного конфлікту, але самі по собі не тотожні переговорам про припинення конфлікту чи узгодженню умов миру. Безпекова дипломатія розглядається як найширша за охопленням категорія у сфері зовнішньої безпекової діяльності держави, що охоплює всі види загроз міжнародній безпеці та не обмежується виключно ситуаціями міжнародного збройного конфлікту, застосування сили чи погрози її застосування. У практичному вимірі воєнна дипломатія функціонує у безпековому просторі поряд із військовою та оборонною дипломатією, однак у доктринальному вимірі становить самостійну категорію міжнародно-правової доктрини, що відмежовується від суміжних категорій за специфікою умов здійснення, нормативною основою та функціональними цілями.

5. Оскільки воєнна дипломатія історично розвивалась на перетині міждержавної комунікації, договірного оформлення миру, союзницької взаємодії та правових режимів зовнішніх зносин, її еволюцію доцільно розглядати не лише за хронологічним, а й за міжнародно-правовим критерієм – через зміну форм переговорного процесу, способів юридичного оформлення завершення війни, ролі коаліцій і посередників, ступеня інституціоналізації дипломатичних процедур та юридичного значення домовленостей, досягнутих у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом. Еволюція воєнної дипломатії, від ранніх прототипів формалізації миру до сучасних форм збройного протистояння, відображає зміни міжнародно-правових механізмів комунікації, врегулювання міжнародних збройних конфліктів та забезпечення миру. Збройні конфлікти та кризові ситуації розглядаються як рушійна сила трансформації міжнародного права, оскільки саме в умовах реального або потенційного збройного протистояння виявляються прогалини чинного нормативного регулювання, формується нова договірна і звичаєва практика держав, а дипломатичні механізми врегулювання набувають нормативного закріплення.

6. Міжнародно-правова основа воєнної дипломатії має комплексний і багаторівневий характер та формується через взаємодію загальних принципів міжнародного права, норм дипломатичного права, права міжнародної безпеки,

права міжнародних організацій, міжнародного гуманітарного права, міжнародного звичаю та внутрішньодержавного законодавства. Воєнна дипломатія функціонує одночасно в кількох міжнародно-правових площинах: *jus ad bellum* – коли йдеться про правомірність застосування сили, агресію, самооборону та колективну безпеку; *jus in bello* – коли предметом дипломатичної взаємодії стають гуманітарні обмеження, захист жертв війни та спеціальні гуманітарні домовленості; а також у доктринальній площині *jus post bellum* – коли дипломатична діяльність орієнтована на документування порушень, притягнення винних до відповідальності, забезпечення компенсаційних механізмів, формування правових умов завершення війни, відновлення порушеного міжнародного правопорядку та недопущення легітимації наслідків агресії. Водночас воєнна дипломатія як доктринальна категорія відображає реальну міжнародно-правову практику управління міжнародним збройним конфліктом і виступає одним із практичних механізмів переведення відповідних норм у площину переговорів, контролю, доказування, міжнародно-правової реакції та подальшого справедливого врегулювання.

7. Воєнна дипломатія виконує переговорну, спостережну, захисну, координаційну, представницьку, гуманітарну, легітимаційну, санкційну, доказову та постконфліктну функції, що у своїй сукупності відображають її спрямованість на управління збройним конфліктом у його повному циклі. Первинним суб'єктом воєнної дипломатії залишається держава, практична реалізація якої здійснюється через розширене коло органів та уповноважених осіб – глави держави, органів зовнішніх зносин, уряду, дипломатичних представництв, органів безпеки й оборони та спеціально уповноважених представників. Поряд із державами самостійними суб'єктами воєнної дипломатії виступають міжнародні організації та інші суб'єкти міжнародного права в межах визнаної за ними правосуб'єктності. Основними формами воєнної дипломатії є офіційні візити та зустрічі, дипломатичні конференції і конгреси, постійні представництва, дипломатичне листування та спеціальні місії. Характер сучасних збройних конфліктів трансформує функції воєнної дипломатії: захисна функція набуває компенсаторного безпекового характеру, координаційна – виходить за межі

класичного союзницького формату і охоплює багаторівневі коаліційні платформи, а доказова та постконфліктна функції набувають дедалі більшого значення в контексті притягнення до міжнародно-правової відповідальності та відшкодування шкоди.

8. Воєнна дипломатія посідає самостійне місце в механізмі забезпечення міжнародного правопорядку та колективної безпеки. Вона забезпечує дипломатичний супровід безпекових рішень, координацію дій держав і міжнародних організацій, правове обґрунтування позицій сторін, а також підтримання комунікації, посередництва та погодження рішень в умовах загрози силою, збройного конфлікту або реагування на його наслідки. Колективна дипломатія може розглядатись як одна з форм здійснення воєнної дипломатії, коли спільна позиція держав спрямована на стримування ескалації, підтримання міжнародної правової кваліфікації конфлікту або координацію допомоги державі-жертві агресії. Водночас сучасна міжнародна практика демонструє структурні вразливості системи колективної безпеки, зокрема неможливість блокування обов'язкових рішень Ради Безпеки ООН державою, щодо поведінки якої порушується питання про акт агресії, що посилює функціональне навантаження на воєнну дипломатію як механізм забезпечення колективного реагування поза централізованими процедурами.

9. Ядерний вимір воєнної дипломатії формується на перетині режимів стримування, нерозповсюдження, роззброєння і контролю над озброєннями. Сучасні умови здійснення дипломатичної діяльності засвідчують використання ядерного чинника як інструменту тиску в конфліктах, що формує специфічний ядерний вимір воєнної дипломатії. Досвід українського ядерного роззброєння виявив, що безпекові гарантії, надані в обмін на відмову від ядерної зброї, можуть мати обмежену превентивну цінність за відсутності ефективних механізмів їх примусового виконання, що актуалізує питання реформування відповідних міжнародно-правових режимів. У цьому контексті практика України становить науковий інтерес як приклад одночасного функціонування воєнної дипломатії в кількох взаємопов'язаних площинах: підтримання міжнародної правової

кваліфікації порушення безпекових гарантій, залучення міжнародних інституцій до реагування на загрози ядерній інфраструктурі в умовах збройного конфлікту, формування коаліційної підтримки та обґрунтування міжнародно-правової відповідальності держави-агресора.

10. Сучасні конфлікти істотно трансформують зміст і форми воєнної дипломатії, розширюючи її функціональний діапазон: класичні коаліційний, санкційний та морський виміри набувають якісно нових інституційних форм, тоді як цифровий і компенсаційний виміри постають як принципово нові напрями, зумовлені технологічним розвитком та інституціоналізацією механізмів постконфліктної відповідальності. Екологічний вимір, що раніше фіксувався переважно на рівні гуманітарних обмежень, набуває самостійного значення у зв'язку з масштабом і транскордонним характером екологічної шкоди від сучасних збройних конфліктів. Ускладнення атрибуції поведінки держави, розмивання межі між станом миру і станом збройного конфлікту, використання проксі-структур, кіберопераційного та інформаційно-психологічного впливу змінюють умови і форми дипломатичної діяльності, зберігаючи її правову природу та підпорядкованість міжнародно-правовим режимам *jus ad bellum* і *jus in bello*. Гібридний характер сучасних конфліктів виявляє напрями подальшого розвитку міжнародного права: у сферах кібероперацій в умовах збройного конфлікту, автономних систем озброєння, міжнародно-правової оцінки екологічної шкоди, відповідальності за використання проксі-структур, компенсації шкоди завданої агресією та правового забезпечення постконфліктного відновлення. Дослідження практики збройної агресії РФ проти України засвідчує, що воєнна дипломатія функціонує як самостійна категорія міжнародно-правової доктрини на перетині дипломатичного права і міжнародно-правових режимів застосування сили, що реалізується через практичні процедури переговорів, контролю, доказування, відповідальності та постконфліктного врегулювання. Відповідна дипломатична практика держав не лише підтверджує доктринальну самостійність воєнної дипломатії, а й формує нові правові орієнтири для її подальшого осмислення в міжнародно-правовій доктрині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейченко С. С. Право України на самооборону як невід'ємне право за ст. 51 Статуту ООН. *Юридичний вісник*. 2022. № 3. С. 385-387.
2. Аношина Н. Т. Захист прав людини в контексті Віденського конгресу 1814-1815 років. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 3. С. 181-186.
3. Арістотель. Політика / пер. з давньогрецької Б. Тен, О. Кислюк Харків : Фоліо, 2023. 512 с.
4. Бакалінська О., Чаплян С. Суспільний договір як основа для виникнення та розвитку криптовалют. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 71-75.
5. Балюк Г. І., Ковальчук Т. Г. Правове регулювання відносин щодо забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні в мирних умовах та в умовах воєнного стану. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2024. Вип. 80, ч. 2. С. 76-82. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.11>
6. Берегута В.В., Богінська І.В. Історичне значення пакту Бріана-Келлога як однієї із ідеалістичних ініціатив міжвоєнного періоду. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. Т. 2. № 13. 2021. с. 10-15.
7. Бехруз Х.Н. Дипломатичні засоби реагування на збройні конфлікти в міжнародному праві. *Науковий вісник УжНУ. Серія ПРАВО*. 2026. № С.74-79 DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.4.10>
8. Белогубова О. О. Принцип пропорційності у міжнародному гуманітарному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/163>
9. Белогубова О. О. Роль дипломатичного права в регулюванні міжнародних конфліктів і криз. *Право та державне управління*. 2025. № 1. С. 210-214. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.1.28>
10. Брайчевська О. А. Вплив Першої світової війни на зародження нових форм дипломатичної практики. *Перша світова війна й Україна (до 100-річчя*

початку Великої війни) : тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Київ : Інститут історії України, 2014. С. 15-18.

11. Бузаров А. І. Формат «Рамштайн» як основа формування євроатлантичної коаліції підтримки України у протидії російській агресії. *Регіональні студії*. 2024. № 39.

12. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії : підручник. Київ : Либідь, 2002. 608 с.

13. Буткевич О. В. Історія міжнародного права : підручник. Київ : Ліра-К, 2019. 416 с.

14. Васьковський Б. О. Концепція безпеки в міжнародному праві: актуальні теоретико-правові підходи. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2025. Вип. 92, ч. 5. С. 353-361. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.5.47>

15. Виговська О. Теорія та практика міжнародних переговорів : навч.-метод. посіб. Київ : Університет ім. Б. Грінченка, 2023. 220 с.

16. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 05.03.2026).

17. Войціховський А.В. Міжнародне право : підручник. Харків, 2020. 544.

18. Гаджієва П. С. Проблемні питання застосування превентивної самооборони в межах ООН. *Чорноморські міжнародно-правові читання* : матеріали міжнар. наук. конф. Одеса, 2020. С. 15-18.

19. Гоббс Т. Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної та цивільної / пер. В. Бойко. Харків : Фоліо, 2025. 656 с.

20. Гончаренко Л. Л., Конєва А. В. Американська політика ленд-лізу як форма військово-економічної допомоги СРСР під час Другої світової війни. *Сумська старовина*. 2017. № II. С. 77-87. URL: <https://starovyna.sumdu.edu.ua> (дата звернення 18.03.2026).

21. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт : монографія. Київ : НІСД, 2017. 494 с.

22. Грабко С. В. Діяльність Міжнародної морської організації (ІМО) у забезпеченні безпеки судноплавства в умовах збройної небезпеки: на прикладах

Чорного та Червоного морів. *Modernization of today's science: experience and trends: collection of scientific papers*. Glasgow, 2025. С. 163-172.

23. Гребенюк Д. О. Інституційний механізм ЄС в процесі регулювання міграційної кризи. *Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики* : зб. мат. Міжнар. круглого столу. Одеса, 2024. С. 77-80.

24. Григор'єва Т.Ю. Історія дипломатії від давнини до кінця XVIII ст. : навч.-метод. посібник. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 178 с.

25. Громовенко К. В., Грушко М. В., Мануїлова К. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів : навч.-метод. посіб. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 132 с.

26. Грушко М. В. *Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2015. 283 с.

27. Гуменюк Б. І. Атлантична хартія. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001.

28. Гуменюк Б. І. Дипломатична служба: правове регулювання : навч. посіб. Київ: Либідь, 2007. 224 с.

29. Гуменюк Т. І. Пакт Молотова-Ріббентропа: історико-правовий аспект. *Університетські наукові записки*. 2011. № 4. С. 171-177.

30. Дем'янчук Ю. І. Лінгвістика війни: виникнення, концептуалізація та вектори подальшого розвитку. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36 (75), № 3, ч. 1. С. 218-224. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.3.1/36>

31. Державний реєстр санкцій. *Апарат Ради національної безпеки і оборони України* : вебсайт. URL: <https://drs.nsd.gov.ua/subjects> (дата звернення: 30.04.2026).

32. Дипломатія : навч. посіб. / Корольчук Л.В., Баула О.В., Галазюк Н.М., Зелінська О.М., Кравчук П.Я. та ін. Луцьк : ПП «Волинська друкарня», 2024. 340 с.

33. Дністрянський С. Загальна наука права і політики. Том І. Львів : Вид-во УКУ, 2019. 400 с.

34. Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань від 10.09.1996.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.06.2026).

35. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 01.07.1968.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2026).

36. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 30.04.2026).

37. Запровадження санкцій проти 91 морського судна російського «тіньового флоту». Президент України : веб-сайт. 13.02.2026.
URL: <https://www.president.gov.ua/en/news> (дата звернення: 30.04.2026).

38. Жакун М. Ю. Воєнна дипломатія в умовах цифровізації збройних конфліктів. *Соціально-політична та правова система України в цифрову епоху: сучасні виклики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., (22 квіт. 2026 р.). Одеса : Фенікс, 2026. Т. 2. С. 237-241.

39. Жакун М. Ю. Вплив євроінтеграційних процесів на динаміку воєнної дипломатії України: аналіз, перспективи та виклики. *Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики* : матеріали Міжнар. круглого столу, (5 берез. 2024 р.). Одеса, 2024. С. 91-94.
URL: <https://hdl.handle.net/11300/27705>.

40. Жакун М. Ю. Захист іноземних інвестицій в умовах воєнного стану: міжнародний досвід для України. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття : синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (19 трав. 2023 р.). Одеса : «Юридика», 2023. Т. 1. С. 401-403. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26724> (дата звернення: 02.02.2025).

41. Жакун М. Ю. Міжнародно-правове регулювання розвитку морської галузі в умовах війни: синергія воєнної дипломатії та стратегічних комунікацій *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. у 2 т. Том 1. (16 трав. 2025 р.). Одеса : Фенікс, 2025. С. 265-268. URL: <https://hdl.handle.net/11300/29966> (дата звернення: 01.04.2026).

42. Жакун М. Ю. Місце воєнної дипломатії в механізмі врегулювання міжнародних спорів мирним шляхом. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 75-річчю ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 р., (3 листоп. 2023 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2023. С. 333-338. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.26856>. (дата звернення: 05.11.2025).

43. Жакун М. Ю. Право мати права? Деякі роздуми щодо захисту прав мігрантів під час збройних конфліктів. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 75-й річниці прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини (1 листоп. 2024 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2024. С. 69-77. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28981> (дата звернення: 05.11.2025).

44. Жакун М. Ю. Репатріація депортованих дітей у міжнародному праві: від Нюрнберзької доктрини до Гаазьких механізмів. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., (31 жовт. 2025 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2025. С. 142-146. URL: <https://hdl.handle.net/11300/31669> (дата звернення: 05.11.2025).

45. Жакун М. Ю. Співвідношення понять «воєнна дипломатія» та «оборонна дипломатія» в умовах трансформації правових систем. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів* : матеріали Міжнар. круглого столу, м. Одеса (10 лют. 2023 р.) Одеса : НУ «ОЮА», 2023. С. 56-59. URL: <https://hdl.handle.net/11300/23630> (дата звернення 12.06.2025).

46. Жакун М. Ю. Теоретико-правовий вимір воєнної дипломатії у контексті мирного вирішення міжнародних спорів. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2024. № 84, ч. 4. С. 260-267. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.36>.

47. Жакун М. Ю. Трансформація стратегії зовнішньополітичної діяльності України в умовах воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (26 квіт. 2024 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2024. С. 218-221. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28300>. (дата звернення: 05.11.2025).

48. Жакун М. Ю. Щодо відмежування поняття «воєнна дипломатія» від суміжних категорій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 3. С. 348-351. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-3/76>

49. Жакун М. Ю. Ядерна дипломатія в міжнародній системі захисту прав людини. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. мат. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (18 листоп. 2022 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2022. С. 373-377. URL: <https://hdl.handle.net/11300/24316> (дата звернення: 11.07.2024).

50. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 (редакція від 23.02.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2026).

51. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 (редакція від 23.02.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2026).

52. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949 (редакція від 08.02.2006). URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2026).

53. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12.08.1949 (редакція від 08.02.2006). URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2026).

54. Загола Т. М. Теоретичні підходи до дослідження співвідношення понять «міжнародна безпека», «колективна безпека» та «глобальна безпека». *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 4(83). С. 126-130. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.4.18>

55. Задорожна С. М., Кирилюк Н.В., Маник А.З. Загальні принципи у класичному міжнародному праві : від Вестфальського миру до ООН. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. №6. С. 381-385. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/90>

56. Задорожній О. В. Міжнародно-правовий принцип незастосування сили або погрози силою в контексті дій Російської Федерації проти України. *Правова держава*. Вип. 18. 2014. С. 130-133.

57. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01.08.1975. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2026).

58. Іщенко Н., Попов І., Щелін П. Конфлікти, що змінили світ. Харків: Фоліо, 2025. 185 с.

59. Касинюк І.В. Становлення принципу заборони агресивної війни в рамках нюрнберзького процесу. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. Вип. 31(3). 2015. С. 128-130.

60. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / пер. з англ. Н. Коваль. 5-те вид. Київ : Наш Формат, 2026. 400 с.

61. Коваль В. С. Декларація двадцяти шести держав 1942. *Енциклопедія Сучасної України* : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007.

62. Конвенція ООН про статус біженців від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (дата звернення: 11.04.2026).

63. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2026).

64. Конвенція про спеціальні місії від 08.12.1969. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 05.03.2026).

65. Конвенція про створення Міжнародної компенсаційної комісії для України від 30.04.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 11.05.2026).

66. Кондик О. П. Особливості реалізації дипломатичними представництвами інформаційної функції. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 5. С. 359-366.

67. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

68. Копієвська О. Р. Всесвітня культурна спадщина: регулювання міжнародним правом. *Держава і право* : зб. наук. пр. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. Вип. 33. С. 25-29.
69. Котковський В. С., Дацюк Т. К. Гібридна війна як нова форма збройних конфліктів. *Science of XXI Century: Development, Main Theories and Achievements* : Collection of Scientific Papers. The Hague : SCIENTIA, 2025. С. 165-169.
70. Коцюба В. В. Медіадипломатія в зовнішньополітичних стратегіях держави: дис. ... д-ра філософії: 291. Луцьк, 2024. 272 с.
71. Кубко В. Цифрова дипломатія в сучасних міжнародних відносинах. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Вип. 50. С. 170-176. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.50.22>
72. Кузьмін Е. Е. Поняття збройного конфлікту: первісні роздуми. *Науковий вісник МГУ. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 12. Т. 2. С. 187-194.
73. Кулеба Д. Жорстко, без правил та без «плану Б»: сім принципів української дипломатії воєнного часу. *Європейська правда* : веб-сайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/04/15/7183772/> (дата звернення: 17.02.2026).
74. Культурна дипломатія України. *Міністерство закордонних справ України* : веб-сайт. URL: <https://mfa.gov.ua/tag/kulturna-diplomatiya-ukrayini> (дата звернення 23.03.2026).
75. Кучик О. С. Еволюція поняття міжнародної організації: теоретико-методологічний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2012. Вип. 30. С. 24-32
76. Лепська Н. В. «Нова» ядерна дипломатія в умовах сучасної кризи системи міжнародної безпеки. *Модерна політика*. 2024. № 1. С. 24-33. DOI:[10.32782/3083-5755/2024/1-4](https://doi.org/10.32782/3083-5755/2024/1-4)
77. Макіавеллі Н. Державець / пер. з іт. В. Черненкою. Київ : BookChef, 2023. 192 с.

78. Мальський М., Земан І., Редзік А. Львівська дипломатична школа (Дипломатичні студії у Львівському університеті). Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2025. 208 с.

79. Мануїлова К. В., Гребенюк Д. О. Дипломатія заради прав людини: минуле та сучасне. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 799-800. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/182>

80. Меженська О. Воєнна дипломатія як інструмент покращення іміджу держави: український варіант. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2025. Вип. 58. С. 357-367 DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.58.43>

81. Михайлова Т. М. Правове регулювання дипломатичної служби України: європейський вимір. *Від теорії до практики в управлінні та врядуванні: збірн. мат. Міжн. наук.-практ. конф., 20 червн. 2024 року*. Київ : НУБіП, 2024. С. 72-75.

82. Міжнародне право : навч. посіб. / М. В. Буроменський та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 335 с.

83. Міжнародне право : навч.-метод. посіб / за ред. М. Р. Аракеяна. Одеса : Фенікс, 2019. 216 с.

84. Міжнародне публічне право : навч.-метод. посіб. / уклад. К. В. Мануїлова, О. О. Белогубова, М. В. Грушко та ін. Одеса : Фенікс, 2024. 284 с.

85. Музика В. В. Атрибуція кібератак проти об'єктів критичної інфраструктури: визначення основних проблем та шляхів їх вирішення : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2021.

86. Невара Л. Міжнародно-правова відповідальність за кібератаки під час збройного конфлікту крізь призму міжнародного гуманітарного права. *Право України*. 2024. № 3. С. 34-44. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2024-03-034>.

87. Нігрєєва О. О. «М'яке право» у міжнародній системі: до питання про зміст та функції. *Правова держава*. 2018. № 31. С. 204-211. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.31.143485>

88. Панов А.В. Дипломатична і консульська служба : монографія. Ужгород : ПП «АУТДОР-ШАРК», 2015. 270 с.
89. Парамошкін О. Передумови і причини Тридцятилітньої війни (1618-1648 роки). *Студентські історичні студії* : збірник наукових праць студентів. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. С. 117-121.
90. Пасешник О. Р. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до кібератак: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 8. С. 248-251. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-8/57>
91. Пастовенський А. С. Політика санкцій Європейського Союзу щодо Російської Федерації: інструмент захисту міжнародного правопорядку. *Політикус*. 2025. Вип. 1. С. 217–225. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.31>.
92. Пашковський М., Короткий Т. Одеська школа міжнародного права (сучасність). *Міжнародне право*. 2012. № 1. С. 140-160.
93. Пилипенко В. П. *Воєнні злочини за Римським статутим Міжнародного кримінального суду: питання теорії та практики* : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія», Міжнар. гуманіт. ун-т. Одеса, 2024. 465 с.
94. Пилипенко В. П. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру в контексті воєнних злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 323-372. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-424-5-17>
95. Північноатлантичний договір від 04.04.1949. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2026).
96. Платон. Держава / пер. з давньогрецької Д. Коваль. Вид. 2-ге, переробл. Львів: Видавництво «Апріорі», 2021, 464 с.
97. Плохій С. Ядерне безумство: історія Карибської кризи / пер. з англ. Р. Клочка. Харків : КСД, 2023. 464 с.
98. Поляков О. М. Кібердипломатія як важливий напрямок міжнародно-правового співробітництва в умовах режиму воєнного стану. *Нове українське право*. №6. 2024. С. 7076 DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.6.10>

99. Про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї : Меморандум від 05.12.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/998_158 (дата звернення: 28.04.2026).

100. Про дипломатичну службу : Закон України від 07.06.2018 № 2449-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2449-19> (дата звернення: 15.03.2026).

101. Про додаткові заходи щодо забезпечення набуття Україною без'ядерного статусу : Постанова Верховної Ради України від 09.04.1992 № 2264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2264-12> (дата звернення: 23.04.2026).

102. Про затвердження Положення про порядок взаємовідносин в системі Міністерства оборони України з військовими аташе іноземних держав і їх заступниками (помічниками), акредитованими в Україні: Наказ Міністерства оборони України від 20.07.2015 № 348. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0958-15> (дата звернення: 05.05.2026).

103. Про Звернення Верховної Ради України до парламентів та урядів іноземних держав, міжнародних організацій та їх міжпарламентських асамблей з нагоди 30-ї річниці підписання Будапештського меморандуму щодо підтримки України та посилення тиску на Російську Федерацію : Постанова Верховної Ради України від 05.12.2024 № 4119-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4119-IX> (дата звернення: 23.04.2026).

104. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV: ст. 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 20.04.2026).

105. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19> (дата звернення: 15.03.2026).

106. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1932-12> (дата звернення: 15.03.2026).

107. Про порядок переміщення ядерних боєприпасів з території України на центральні передзаводські бази Російської Федерації з метою їх розукомплектування та знищення : Угода між Україною і Російською Федерацією від 11.04.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/643_016 (дата звернення: 23.04.2026).

108. Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року : Закон України від 16.11.1994 № 248/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 30.04.2026).

109. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26.08.2021 № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 20.04.2026).

110. Псьота Т.В. Поняття міжнародно-правового статусу особи в сучасній правовій думці: історіо- графія проблеми. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». №78, ч. 2. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.60>

111. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: *навчальний посібник*. 9-е вид., зі змінами. Київ; Львів: Край, 2007. 192 с.

112. Репецький В. М. Дипломатичне і консульське право : підручник. 2-ге вид. Київ : Знання, 2006. 372 с.

113. Репецький В. М. Становлення та розвиток права зовнішніх зносин. *Альманах міжнародного права*. 2010. Вип. 2. С. 223-229.

114. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.03.2026).

115. Романюк Н., Кухарик В. Основи дипломатії і дипломатичної роботи : опорний конспект лекцій. Луцьк, 2024. 76 с.

116. Романюк Н.А., Романюк Р.Й. Деконструкція «гарантій безпеки» у міжнародних відносинах на прикладі України. *Український політико-правовий дискурс. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку*. 2026. 18 с. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19412906>

117. Руснак Ю.І., Каптан М.В. Історико-правові аспекти програми «ленд-ліз». *Юридичний науковий електронний журнал*. №11. 2022. С. 65-68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/11>

118. Рябокінь О. М. Правові основи забезпечення безпеки в міжнародному праві. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Вип. 3(16). С. 360-367. DOI: 10.33244/2617-4154.3(16).2024.360-369

119. Сагайдак О. П. Дипломатичний протокол та етикет : підручник. Київ : Знання, 2010. 398 с.

120. Сагайдак О.П., Сардачук П.Д. Дипломатичне представництво: організація і форми роботи: навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Знання, 2008. 295 с.

121. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ, 2018. 208 с.

122. Сибіга: Україна планує розширити інститут військових аташе у закордонних посольствах. *Цензор.НЕТ* : веб-сайт.URL: <https://censor.net/ua> (дата звернення: 03.03.2026).

123. Ситник Г. П. Воєнно-політичні конфлікти та міжнародна безпека : курс лекцій. Київ : САК «ЛТД», 2023. 92 с.

124. Ситник Г. П. Філософія війни та миру : курс лекцій. Київ : САК «ЛТД», 2023. 118 с.

125. Ситник Г.П., Ковбасюк Ю.В. Глобальна та національна безпека : підручник. Київ : НАДУ, 2016. 1133с.

126. Статут Організації Об'єднаних Націй (з поправками). Статут Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 (редакція від 16.09.2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 - Text (дата звернення: 05.03.2026).

127. Сунь-Цзи. Мистецтво війни / пер. Г. Латник. Київ : Арії, 2014. 128 с.

128. Сурілова О. О. Злочин екоциду: проблеми міжнародної відповідальності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. 17 черв. 2022 р. Одеса, 2022. Т. 1. С. 388-391.

129. Сурілова О. О., Ківалова Т. С.Обмеження засобів та методів війни в системі сучасного міжнародного права. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 227-232 DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.3.34>

130. Талліннський механізм: Україна та міжнародні партнери започаткували новий інструмент співпраці у кіберпросторі. *Міністерство*

закордонних справ України : веб-сайт. URL: <https://mfa.gov.ua/news> (дата звернення: 30.04.2026).

131. Татарінова К.В., Денисенко С.І. Роль Міжнародного комітету Червоного Хреста в захисті цивільного населення в Україні: правовий і практичний аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. №3. 2025. С.400-404. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.62>

132. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 608 с.

133. Теорія міжнародного права : навч.-метод. посіб. / Бігняк О. В., Грушко М. В., Мануїлова К. В. та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 224 с.

134. Термін «Акт агресії». *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/en/65313> (дата звернення: 16.03.2026).

135. Термін «Збройний конфлікт». *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/en/41991> (дата звернення: 16.03.2026).

136. Тістик Р. Еволюція дипломатичних практик: «стара» та «нова» дипломатія у міжнародних відносинах. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2025. Вип. 61. С. 503-512. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.58>.

137. Трофименко М. В. Публічна дипломатія як інструмент забезпечення національної безпеки України в умовах війни. *Актуальні проблеми освіти та науки* : збірн. мат. XXVII підсум. Наук.-практ. конф. Викладачів МДУ. Київ : МДУ, 2025. С. 1114.

138. Українська дипломатична енциклопедія : У 2-х т. / редкол.: Л.В. Губерський та ін. Київ : Знання України, 2024. Т. 1. 760 с.

139. Філіппова А. Ю. Атомні станції в Україні: міжнародно-правове забезпечення ядерної безпеки в умовах війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Ужгород, 2024. № 6. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.77>

140. Ціватий В. Г. Вестфальський політико-дипломатичний фінал Тридцятилітньої війни (1618-1648): теоретико-методологічний та

інституціональний аспекти. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії* : збірн. наук. праць РДГУ. Рівне, 2018. Вип. 30. С. 127-134.

141. Ціватий В. Теорія, історія і практика європейської дипломатії XVI–XVIII століть: моделі, інституціоналізація, міжнародно-політичні системи (геополітичний дискурс раннього Модерного часу). *Гуманітарний корпус* : зб. наук.праць. Т. 34. Вінниця-Київ : ТОВ «ТВОРИ», 2022. С. 46-50.

142. Ціватий, В. Дипломатія і зовнішня політика європейських держав у добу раннього нового часу: метаморфози та інституціональні традиції вестфальської системи міжнародних відносин. *Збірник наукових праць ЛОГОС*. 2020. С. 95-99. DOI: <https://doi.org/10.36074/24.01.2020.v2.33>

143. Черінько І. Військовий аташат у складі закордонного дипломатичного представництва як інструмент зміцнення національної безпеки держави. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2012. Вип. 4(60). С. 372-382.

144. Черкес М. Е. Використання сили в міжнародному праві. Альманах міжнародного права. 2009. № 1. С. 103-119.

145. Шкляр Л. Є. «Нормандський формат»: за і проти. Сценарії для України. *Публічна політика та політичні науки*. 2016. № 1. С. 87

146. Шумський І. К. Система Вестфальського миру 1648 р. у формуванні системі міжнародних відносин. *Організаційно-правові аспекти публічного управління в Україні* : мат. Х Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. 27 квіт. 2023 р. Полтава, 2022. С. 174-177.

147. Щербаков В. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів та їх прояви на території України. *Право.ua*. 2020. № 3. С. 199-207. DOI <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2020.3.30>

148. Яворська А. О. Мирний договір між Рамсесом II і хетським царем Хаттусілі III. *Історіосфера* : матеріали XVI наук. конф. викладачів, здобувачів вищої. освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2017. С. 83-88.

149. Ямельська Х. Ю. Правова природа актів м'якого права органів Ради Європи. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2021. Вип. 64. С. 402-406. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.73>

150. Aaslestad K. B. Introduction: Revisiting Napoleon's Continental System: Consequences of Economic Warfare. *Revisiting Napoleon's Continental System: Local, Regional and European Experiences*. London : Palgrave Macmillan, 2015. P. 1-22.

151. Aggression against Ukraine : Resolution adopted by the General Assembly on 2 March 2022. A/RES/ES-11/1. URL: <https://digitallibrary.un> (accessed: 01.05.2026).

152. Alkis A. The Indispensable Pillars of Nuclear Safety and Security. Geopolitics. 2022. URL: https://odcnp.com.Nuclear_Security.pdf (accessed: 16.03.2026).

153. Aquinas. Basic Works / edited by J. Hause. R. Pasnau. Indianapolis (Indiana) : Hackett Publishing Company, Inc., 2014. 681 p.

154. Art R. J., Cronin P. M. The United States and Coercive Diplomacy. Washington, D.C. : United States Institute of Peace Press, 2003. 464 p.

155. Augustine A. City of God / translated by H. Bettenson. London : Penguin, 2003. 1184 p.

156. Autonomous weapons. *International Committee of the Red Cross* : website. URL: <https://www.icrc.org/en/law-and-policy/autonomous-weapons> (accessed: 30.04.2026).

157. Axyonova V., Lozka K. Diplomacy beyond the state: Ukrainian think tank experts as wartime diplomacy actors. *European Security*. 2024. Vol. 33, No. 4. P. 557-575. DOI: <https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2350465>

158. Baadzhy N. Human rights at the core of Ukraine's security policy: the principle of proportionality and European standards of sanctions practice. *UzhNU Herald. Series: Law*. 2026. № 91. P. 286-291. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.91.5.46>

159. Barston R. P. Modern Diplomacy. 5th ed. Abingdon, Oxon. New York : Routledge, 2019. 534 p.

160. Barzun. J. The European war in Germany, 1635-1645. *Encyclopedia Britannica* : website. URL: <https://www.britannica.com> (accessed 21.04.2026).
161. Basics of IAEA Safeguards. *International Atomic Energy Agency* : website. URL: <https://www.iaea.org/topics/basics-of-iaea-safeguards> (accessed: 30.04.2026).
162. Beckman G. Hittite Diplomatic Texts. 2nd ed. Atlanta : Scholars Press, 1999. 251 p.
163. Berlin Decree (21 November 1806). *Napoleon&Empire* : website. URL: <https://www.napoleon-empire> (accessed: 05.03.2026).
164. Berridge G. Diplomacy: Theory and Practice. Cham : Springer, 2022. 302 p.
165. Berridge G. R., James A. *A Dictionary of Diplomacy*. 2nd ed. New York : Palgrave Macmillan, 2003. 296 p.
166. Bosman I. Legal Protection for Zaporizhzhia Nuclear Power Plant: Matters for Nuclear Installations Everywhere. *South African Institute of International Affairs. Policy Briefing* : website. URL: <https://saiaa.org.za/research> (accessed: 20.04.2026).
167. Brandt S. Treaty of Versailles. *International Encyclopedia of the First World War*. 2021. 6 p. DOI: [10.15463/ie1418.11572](https://doi.org/10.15463/ie1418.11572)
168. Bridge F. R., Bullen R. The Great Powers and the European States System 1814-1914. 2nd ed. Harlow : Pearson Education Limited, 2005. 362 p.
169. Bull H. The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. New York : Columbia University Press, 1977. 365 p.
170. Burke E. Letters on a Regicide Peace. Select Works of Edmund Burke. Indianapolis : Liberty Fund, 1999. Vol. 3
171. Cable J. Gunboat Diplomacy 1919-1991: Political Applications of Limited Naval Force. 3rd ed. London : Palgrave Macmillan, 1994. 246 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-23415-8>
172. Cicero M. De Officiis / translated by W. Miller. Cambridge, Mass : Harvard University Press, 1913. 450 p.
173. Clausewitz, C. von. *On War* / edited and translated by M. Howard and P. Paret. Princeton : Princeton University Press, 1976. 99 p.

174. Coercive diplomacy. *DiploFoundation* : website. URL: <https://www.diplomacy.edu/topics/coercive-diplomacy/> (accessed: 04.03.2026).
175. Cohen R., Westbrook R., eds. *Amarna Diplomacy: The Beginnings of International Relations*. London : The Johns Hopkins University Press, 2000. 307 p.
176. Cold War; Why Is It Called the Cold War? *Encyclopedia Britannica* : website. URL: <https://www.britannica.com/event/Cold-War> (accessed: 20.04.2026).
177. Colegrove K. Diplomatic Procedure Preliminary to the Congress of Westphalia. *The American Journal of International Law*. 1919. Vol. 13, No. 3. P. 450-482. DOI: <https://doi.org/10.2307/2188262>
178. Conceptual History of Diplomacy : The SAGE Handbook of Diplomacy / Costas M. Constantinou, Pauline Kerr, Paul Sharp & Halvard Leira. New York : SAGE Publications, 2016. 642 p. DOI:<https://doi.org/10.4135/9781473957930.n3>
179. Cottey A., Forster A. Reshaping Defence Diplomacy: New Roles for Military Cooperation and Assistance. *Adelphi Papers*. Oxford : Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies, 2013. Vol. 44. No. 354. 120 p. DOI:[10.4324/9781315000817](https://doi.org/10.4324/9781315000817)
180. Craig G. A., Loewenheim F. L. (eds.). *The Diplomats, 1939-1979*. Princeton : Princeton University Press, 1994. 784 p.
181. Cyber defence. *North Atlantic Treaty Organization* : website. URL: <https://www.nato.int> (accessed: 20.04.2026)
182. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations. A/RES/2625(XXV). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/646000> (accessed: 15.03.2026).
183. Defence Attaché. *Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF)* : website. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/254441> (accessed: 03.03.2026).
184. Definition of Aggression : Resolution adopted by the General Assembly on 14 December 1974. A/RES/3314(XXIX). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/646000> (accessed: 01.06.2026).
185. Denza E. *Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*. 4th ed. Oxford : Oxford University Press, 2016. 447 p.

186. Desisto I. Sartorial diplomacy in the White House. *Good Authority* : website. URL: <https://goodauthority.org/news> (accessed: 20.04.2026).
187. Dinstein Y. War, Aggression and Self-Defence. 6th ed. Cambridge: University Printing House, 2017. 390 p. DOI:[10.1017/9781108120555](https://doi.org/10.1017/9781108120555)
188. Drab L. Defence diplomacy – an important tool for the implementation of foreign policy and security of the state. *Security and Defence Quarterly*. 2018. Vol. 20(3). P. 57-71. DOI:[10.5604/01.3001.0012.5152](https://doi.org/10.5604/01.3001.0012.5152)
189. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries : adopted by the International Law Commission at its fifty-third session in 2001 and commended to governments by General Assembly resolution 56/83 of 12 December 2001. New York : United Nations, 2008. URL: <https://legal.un.org> (accessed: 01.06.2026).
190. Du Plessis A. Defence diplomacy: conceptual and practical dimensions with specific reference to South Africa. *Institute for Strategic Studies, University of Pretoria*. 2008. P. 87-119. URI: <http://hdl.handle.net/2263/10381> (accessed: 23.04.2026).
191. Enzler L. Frozen Conflicts in International Law. *Sui generis Verlag*. 2026. 228 p. DOI: 10.38107/071
192. Erasmus D. The Complaint of Peace / translated by T. Paynell. Chicago : Open Court Publishing Company, 1917. 80 p.
193. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations on 23 June 2022. *Council of the European Union* : website. URL: <https://www.consilium.europa.eu> (accessed: 06.05.2026).
194. Final Act of the Congress of Vienna 1815. *Documentary Heritage. Austrian Commission for UNESCO*: website. URL: <https://www.unesco.at/en> (accessed: 21.04.2026).
195. Frozen Russian assets: what they are and what to do with them. Council of the European Union : website. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/frozen> (accessed: 30.04.2026).

196. Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. *Office of the Historian, U.S. Department of State* : website. URL: <https://history.state.gov> (accessed: 20.04.2026).

197. Forteau M. Non-Legally Binding International Agreements. *Report of the International Law Commission*. 2022. Annex I. P. 353-365. URL: <https://legal.un.org/ilc/pdf> (accessed: 20.04.2026).

198. Freeman Chas. W., Marks Sally. Diplomacy. *Encyclopedia Britannica* : website. URL: <https://www.britannica.com/topic/diplomacy> (accessed: 21.02.2026).

199. Goldstein, E. Diplomacy at the Highest Level. The Evolution of International Summitry. London : Palgrave Macmillan, 1996. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-349-24915-2_2

200. Gorodnia N. Global history, world history and globalization. *European historical studies*. 2019. No. 14. P. 58–72. DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048x.2019.14.58-72>

201. Government-in-exile. *Encyclopedia Britannica* : website. URL: <https://www.britannica.com> (accessed: 18.03.2026).

202. Grant T. D. Frozen Conflicts and International Law. *Cornell International Law Journal*. 2017. Vol. 50, Issue 3. P. 361-413. URL: <https://scholarship.law.cornell.edu/cilj/vol50/iss3/1/> (accessed: 23.04.2026).

203. Gray C. D. International Law and the Use of Force. Oxford : Oxford University Press, 2018. 489 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/law/9780198808411.001.0001>

204. Greenhalgh E. Supreme War Council. *International Encyclopedia of the First World War*. 2016. DOI: [10.15463/ie1418.10886](https://doi.org/10.15463/ie1418.10886)

205. Grotius H. The Rights of War and Peace. Vol. 1. Indianapolis : Liberty Fund, 2005. 432 p.

206. Guerra. *Diccionario de la lengua española (DLE)* : website. URL: <https://dle.rae.es/guerra> (accessed 01.03.2026).

207. Gunboat. *Merriam-Webster Dictionary* : website. URL: <https://www.merriam-webster.com> (accessed 01.03.2026).

208. Harbutt F. J. Yalta 1945. Europe and America at the Crossroads. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 468 p.

209. Hegel G. W. F. Philosophy of Right / translated by S. W. Dyde. Kitchener : Batoche Books, 2001. 272p.

210. Hoffman F.G. Hybrid Warfare and Challenges. *National Defense Press*. 2009. №52 P. 3448. URL: <https://apps.dtic.mil.pdf> (accessed 01.05.2026).

211. Hollis D. B. Binding and Non-Binding Agreements: Sixth Report. *Inter-American Juridical Committee*. 2020. 77 p. URL: <https://www.oas.org/en> (accessed: 20.04.2026).

212. IHL and the Growing Involvement of Civilians in Cyber Operations and Other Digital Activities. *International Committee of the Red Cross* : website. URL: <https://www.icrc.org/en> (accessed: 30.04.2026).

213. Inis L. Claude Jr. Swords into plowshares: the problems and progress of international organization. 2nd ed. New York : Random House, 1963. 553 p.

214. Initiative on the Safe Transportation of Grain and Foodstuffs from Ukrainian Ports. *United Nations Peacemaker* : website. URL: <https://peacemaker.un.org> (accessed: 03.04.2026).

215. International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts: Building a Culture of Compliance for IHL to Protect Humanity in Today's and Future Conflicts. *International Committee of the Red Cross* : website. URL: <https://www.icrc.org/en/report> (accessed: 30.04.2026).

216. Jakobsen P. V. Coercive Diplomacy as Crisis Management. *Oxford Research Encyclopedia of Crisis Analysis*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1624>

217. Jazbec M. The Vienna Conventions on Diplomatic and on Consular Relations: A Philosophy of the Preambles. *International Scientific Journal on European Perspectives*. 2020. Vol. 11, No. 1. P. 115139. URL: <https://www.europeanperspectives.org> (accessed 30.04.2026).

218. Jervis R. *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton : Princeton University Press, 1976. 451 p. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvc77bx3>

219. Joint Communiqué on a Peace Framework adopted at the Summit on Peace in Ukraine. *Council of the European Union* : website. URL: <https://www.consilium.europa.eu> (accessed: 18.03.2026).

220. Jönsson Ch., Hall M. *Essence of Diplomacy*. New York : Palgrave Macmillan, 2005. 201 p.

221. Kamp K.-H. NATO from Washington (1949) to Strasbourg/Kehl (2009). *Politique étrangère*. 2009. P. 25-38. DOI: 10.3917/pe.hs3.0025

222. Kant I. *The Metaphysics of Morals* / translated by M. Gregor. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 235p.

223. Kant I. *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History* / translated by D. L. Colclasure. London : Yale University Press, 2006. 263p.

224. Kautilya *Arthashastra* / translated by R. Shamasastri. Bangalore : Government Press, 1915. p. 540

225. Kennedy R. Peace Initiatives. *International Encyclopedia of the First World War*. 2018. DOI: [10.15463/ie1418.10405/1.1](https://doi.org/10.15463/ie1418.10405/1.1)

226. Kerr P. Bull, Hedley (1932-85). *The Encyclopedia of Diplomacy*. 2018. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118885154.dipl0394>

227. Klabbers J. *International law*. 3rd edition. Cambridge : Cambridge University Press, 2021. 412p.

228. Kleffner J.K. Peace Treaties : encyclopedia entries. MPEPIL. *Oxford Public International Law* : website. URL: <https://opil.ouplaw.com/display> (accessed: 20.04.2026).

229. Kuleba D. Ukrainian Wartime Diplomacy: Wrestling Peace, Security, and Development. *Ukraine Diplomatic*. 2024. No. 2. P. 7-20. URL: <https://ud.gdip.com.ua> (accessed: 30.04.2026).

230. Langdon S., Gardiner A. H. The Treaty of Alliance between Hattusili, King of the Hittites, and the Pharaoh Ramesses II of Egypt. *The Journal of Egyptian Archaeology*. 1920. P. 179-205 URL: <https://scispace.com/pdf> (accessed: 06.03.2026).

231. Laws by Plato / translated by B. Jowett. *The Internet Classics Archive* : website. URL: <https://classics.mit.edu/Plato/laws.mb.txt> (accessed: 09.03.2026).

232. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons. *International Court of Justice* : website. URL: <https://www.icj-cij.org/case/95> (accessed: 23.04.2026).
233. Lentz T. European geopolitics in the Napoleonic era. *Napoleonica*. No. 2. 2022. P. 97-116. DOI: <https://doi.org/10.3917/napoj.002.0097>
234. Lesaffer R. Vienna and the codification of diplomatic law: encyclopedia entries. MPEPIL. *Oxford Public International Law* : website. URL: <https://opil.ouplaw.com> (accessed: 05.03.2026).
235. Lippmann W. The Cold War: A Study in U.S. Foreign Policy. *Political Science Quarterly*. Vol. 63. 1948. P. 283-285. DOI: <https://doi.org/10.2307/2144842>
236. Liverani M. International Relations in the Ancient Near East, 1600-1100 BC. New York : Palgrave Macmillan, 2001.
237. Mabillon J. *De re diplomatica*. Paris : Louis Billaine, 1681. Vol. 1. 116p.
238. MacMillan M. Paris 1919: Six Months That Changed the World. New York : Random House, 2002. 629 p.
239. Maître Emmanuelle. Nuclear diplomacy: a niche diplomacy for middle powers. *Recherches & Documents*. No. 8. 2018. 29 p. URL: <https://www.frstrategie.org> (accessed: 25.02.2026).
240. Manuilova K., Zhakun M. The Impact of the Prohibition of the Threat or Use of Force on Wartime Diplomacy in International Law. *Visegrad Journal on Human Rights*. No. 1. 2026. P. 121-126. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2026.1.17>
241. Marcuzzi S. London, Treaty of (1915). *International Encyclopedia of the First World War*. 2019. DOI: [10.15463/ie1418.11419](https://doi.org/10.15463/ie1418.11419)
242. Michael Walzer. Just and Unjust Wars. 3rd ed. New York: Basic Books, 2000. 361 p.
243. Military attaché. *Oxford English Dictionary* : website. URL: https://www.oed.com/dictionary/military-attache_n (accessed: 03.03.2026).
244. Military diplomacy. “Diplo” Knowledge Hub : website. 2021. URL: <https://www.diplomacy.edu/topics/military-diplomacy> (accessed 11.01.2024).

245. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine launches Wartime Diplomacy website. *Ministry of Foreign Affairs of Ukraine* : website. URL: <https://mfa.gov.ua/en> (accessed: 01.03.2026).

246. Mombauer A. July Crisis 1914. *International Encyclopedia of the First World War*. 2018. 12 p. DOI: [10.15463/ie1418.11027/1.1](https://doi.org/10.15463/ie1418.11027/1.1)

247. Muthanna K. A. Military Diplomacy. *Journal of Defence Studies*. 2011. Vol. 5. No. 1. 15 p. URL: <https://www.idsa.in> (accessed: 01.03.2026).

248. Nadkarni V. Diplomacy as an Instrument of National Power. *U.S. Army War College Guide to National Security Issues*. Vol. 1. 2012. P. 189194. URL: <https://marshallcenterciss> (accessed 01.03.2026).

249. Neff S. C. War and the Law of Nations: A General History. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 443 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511494253>

250. Nicholas Tsagourias, Nigel D. White. Collective security: theory, law and practice. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 490 p.

251. Nicolson H. The Evolution of Diplomatic Method. 1954. p. 251. DOI: [10.2307/1845330](https://doi.org/10.2307/1845330)

252. Nissinen H., Mikkola H. Nuclear Deterrence in the Ukraine War: Diplomacy of Violence. *Finnish Institute of International Affairs Briefing Paper*. No. 355. 2023. URL: <https://www.fia.fi> (accessed: 21.04.2026).

253. Nuclear Safety, Security and Safeguards in Ukraine. *International Atomic Energy Agency* : website. URL: <https://www.iaea.org> (accessed 20.04.2026).

254. Nussbaum M. The Cosmopolitan Tradition: A Noble but Flawed Ideal. Cambridge : Harvard University Press, 2019. 309 p.

255. Nye J. S., Jr. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York : PublicAffairs, 2005. 208 p.

256. Observer status for the Palestine Liberation Organization : Resolution adopted by the General Assembly 3237 (XXIX) on 22 November 1974. United Nations.

257. On the European Union Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform Ukraine : European Union Council Decision 2014/486/CFSP of 22 July 2014. *Official Journal of the European Union*. 2014.

258. Oppenheim L. *International Law: A Treatise*. 2nd ed. London : Longmans, Green and Co., 1912. 465 p.

259. Orwell G. *The Orwell Foundation* : website. URL: <https://www.orwellfoundation.com> (accessed 04.04.2026).

260. Osborne T. Peace of Prague. *The International Encyclopedia of Diplomacy*. 2018. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118885154.dipl0469>

261. Osiander A. Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth. *International Organization*. 2001. Vol. 55, No. 2. 2001. P. 251-287. DOI: 10.1162/00208180151140577

262. Özçelik A. Do Peace Agreements Possess International Legal Status? *Melbourne Journal of International Law*. 2020. Vol. 21. 35 p. URL: <https://summerland.austlii.edu.au> (accessed: 18.03.2026).

263. Pact for the Future: Resolution adopted by the General Assembly on 22 September 2024. A/RES/79/1. URL: <https://www.un.org/en> (accessed: 01.04.2026).

264. Pajtinka Erik. Military Diplomacy and Its Present Functions. *Security Dimensions. International and National Studies*. 2016. No. 20. P. 179-194. DOI: [10.24356/SD/20/9](https://doi.org/10.24356/SD/20/9) (accessed 27.03.2026).

265. Peace of Prague. *Encyclopaedia Britannica* : website. URL: <https://www.britannica.com/topic/Peace-of-Prague> (accessed: 07.03.2026).

266. Pogge T. Justice: Philosophical Aspects. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* 2015. P. 936-940 DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.63041-6>

267. Potsdam Conference. *Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic* : website. URL: <https://mzv.gov.cz> (accessed: 14.03.2026).

268. Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine : Resolution adopted by the General Assembly on 23 February 2023. A/RES/ES-11/6. URL: <https://digitallibrary.un> (accessed: 01.04.2026).

269. Protection of the environment in relation to armed conflicts. *International Law Commission* : website. URL: https://legal.un.org/ilc/summaries/8_7.shtml

270. Quadruple Alliance. *Encyclopedia Britannica* : website. URL: <https://www.britannica.com> (accessed: 20.04.2026).

271. Register of Damage for Ukraine. *Register of Damage for Ukraine* : website. URL: <https://rd4u.coe.int/en/faq/general> (accessed: 03.03.2026).

272. Resolutions related to ISIL (Da'esh) and Al-Qaida Sanctions Committee. *United Nations Security Council* : website. URL: <https://main.un.org> (accessed: 30.04.2026).

273. Rettberg A., Dupont F. Peace Agreement Implementation (PAI): What Matters? A Review of the Literature. *Colombia Internacional*. 2023. No. 113. P. 218-2019. DOI: [10.7440/colombiaint113.2023.08](https://doi.org/10.7440/colombiaint113.2023.08)

274. Rezmer J. Legal boundaries: Ensuring protection amidst threats to the Zaporizhzhya Nuclear Power Plant. *Energy Research & Social Science*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.erss.2024.103633>

275. Roberts I. Satow's Diplomatic Practice. Oxford : Oxford University Press, 2023. DOI: <https://doi.org/10.1093/law/9780192859594.001.0001>

276. Rozek E. Allied Wartime Diplomacy: a Pattern in Poland. New York : Routledge, 2021. 514 p.

277. Russia–Ukraine international armed conflict: Your questions answered about the ICRC's work. *International Committee of the Red Cross* : website. URL: <https://www.icrc.org/en> (accessed: 06.04.2026).

278. Russia's war of aggression against Ukraine: 20th round of EU sanctions. Council of the European Union : website. URL: <https://www.consilium.europa.eu> (accessed: 30.04.2026).

279. Safeguards agreements. *International Atomic Energy Agency* : website. URL: <https://www.iaea.org> (accessed: 30.04.2026).

280. Schattenberg S. Treaty of Brest-Litovsk. *International Encyclopedia of the First World War*. 2014. DOI: [10.15463/ie1418.10500](https://doi.org/10.15463/ie1418.10500)

281. Schelling, T. *The Diplomacy of Violence. Arms and Influence*. New Haven : Yale University Press, 2020, 305 p. DOI: <https://doi.org/10.12987/9780300253481-004>

282. Schmitt M. N. *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 569 p.

283. Schroeder P. W. *The Transformation of European Politics 1763-1848*. Oxford : Clarendon Press, 1994. 920 p.

284. Security Council fails to adopt draft resolution on ending Ukraine crisis, as Russian Federation wields veto. *United Nations* : website. URL: <https://press.un.org/en/2022/sc14808.doc.htm> (accessed: 07.03.2026)

285. Security diplomacy. *DiploFoundation* : website. URL: <https://www.diplomacy.edu> (accessed: 04.03.2026).

286. Shaw M. N. *International Law*. 8th ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 1118 p.

287. Sieben J.-W. Contemporary gunboat diplomacy: assessing naval blockades in coercion and deterrence. *Militaire Spectator*. 2024. Vol. 193, No. 7/8. P. 462-475. URL: <https://militairespectator.nl> (accessed: 21.04.2026)

288. SIPRI Yearbook 2025: Armaments, Disarmament and International Security: Summary. *Stockholm International Peace Research Institute* : website. URL: <https://www.sipri.org/yearbook/2025> (accessed: 28.04.2026).

289. Soutou G.-H. War Aims and War Aims Discussions. *International Encyclopedia of the First World War*. 2014. DOI: [10.15463/ie1418.10275](https://doi.org/10.15463/ie1418.10275)

290. Statement by the Secretary-General on the occasion of the expiration of the Treaty on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms (New START) Treaty on 5 February 2026. *United Nations Secretary-General* : website. URL: <https://www.un.org> (accessed: 30.04.2026).

291. Statute of the International Atomic Energy Agency. *International Atomic Energy Agency* : website. URL: <https://www.iaea.org/about/statute> (accessed: 28.04.2026).

292. Strategic Defence Review. *United Kingdom Ministry of Defence* : website. URL: <https://fissilematerials.org/library/mod98.pdf> (accessed: 01.03.2026).

293. Tanaka Y. *The Peaceful Settlement of International Disputes*. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 396 p. DOI: [10.1017/9781316687062](https://doi.org/10.1017/9781316687062)

294. Taylor B., Blaxland J., White H., Bisley N., Leahy P., Tan S. S. *Defence Diplomacy: Is the game worth the candle?* Canberra : ANU Strategic & Defence Studies Centre, The Australian National University. *Centre of Gravity Series Paper*. №17. 2014. URL: <https://www.files.ethz.ch> (accessed: 04.03.2026).

295. Territorial integrity of Ukraine : Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014. A/RES/68/262. URL: <https://digitallibrary.un.org> (accessed 11.04.2026).

296. The “IMO for Ukraine” project is launched: key points from the visit of the Ukrainian delegation to London . *Ministry for Development of Communities and Territories of Ukraine : website*. URL: <https://mindev.gov.ua> (accessed: 30.04.2026).

297. The Casablanca Conference, 1943. *Office of the Historian, U.S. Department of State : website*. URL: <https://history.state.gov> (accessed: 14.03.2026).

298. The Cuban Missile Crisis, October 1962. *Office of the Historian, U.S. Department of State : website*. URL: <https://history.state.gov> (accessed: 27.04.2026).

299. The Fourteen Points. Woodrow Wilson and the U.S. Rejection of the Treaty of Versailles. *The National WWI Museum and Memorial : website*. URL: <https://www.theworldwar.org> (accessed: 14.03.2026).

300. The German surrender in May 1945. *Museum Berlin-Karlshorst : website*. URL: <https://www.museum-karlshorst.de> (accessed: 05.04.2026).

301. The Israel-Hamas Conflict: International Law, Accountability, and Challenges in Modern Warfare. *Duke Judicature : website*. URL: <https://judicature.duke.edu/articles> (accessed: 01.06.2026).

302. The law of armed conflict. *International Committee of the Red Cross : website*. URL: <https://www.icrc.org> (accessed: 13.03.2026).

303. The Peace Treaty of Brest-Litovsk 1918. *Yale Law School : website*. URL: <https://aw.yale.edu> (accessed: 14.03.2026).

304. The United States and the Opening to Japan. *Office of the Historian, Foreign Service Institute, U.S. Department of State* : website : URL: <https://history.state.gov> (accessed: 04.03.2026).

305. The Yalta Conference. *Yale Law School* : website. URL: <https://avalon.law.yale.edu/wwii/yalta.asp> (accessed: 14.03.2026).

306. Treaty of Chaumont 1814. *The Napoleon Series* : website. URL: <https://www.napoleon-series.org> (accessed: 05.03.2026).

307. Treaty of Paris 1814. *Napoleon & Empire* : website. URL: <https://www.napoleon-empire.org> (accessed: 05.03.2026).

308. Treaty of Westphalia. *Yale Law School* : website. URL: <https://avalon.law.yale.edu> (accessed: 14.04.2026).

309. Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons : adopted by the United Nations Conference to Negotiate a Legally Binding Instrument to Prohibit Nuclear Weapons, Leading towards their Total Elimination, 7 July 2017. United Nations Treaty Collection. URL: <https://treaties.un.org> (accessed: 01.04.2026).

310. Turunen S. Humanitarian Diplomatic Practices. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2020. Vol. 15. P. 459-487. DOI:[10.1163/1871191X-BJA10008](https://doi.org/10.1163/1871191X-BJA10008)

311. Ukraine Refugee Situation. *UNHCR Operational Data Portal* : website. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (accessed: 20.04.2025)

312. Ukraine. *Council of the European Union* : website. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/ukraine/> (accessed: 06.04.2026).

313. URC 2025. *Ukraine Recovery Conference* : website. URL: <https://www.urc-international.com/past-conferences/urc2025> (accessed: 09.04.2026).

314. Vagts A. Defense and Diplomacy: The Soldier and the Conduct of Foreign Relations. New York : Columbia University Press, 1956. 562 p. DOI: <https://doi.org/10.7312/vagt90818>

315. Vienna Convention on Consular Relations on 24 April 1963. URL: <https://legal.un.org> (accessed: 05.03.2026).

316. Vienna Convention on Diplomatic Relations on 18 April 1961. URL: <https://legal.un.org> (accessed: 05.03.2026).

317. Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with International Organizations of a Universal Character on 14 March 1975. URL: <https://treaties.un.org> (accessed: 05.03.2026).

318. Walt S. M. The Origins of Alliances. Stanford University Press : website. URL: <https://web.stanford.edu> (accessed: 14.03.2026).

319. Wartime : definition. *Oxford Learner's Dictionaries* : website. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com> (accessed: 20.04.2026).

320. Watson A. *Diplomacy: The Dialogue Between States*. New York : Eyre Methuen, 1982. 240 p.

321. Watts A. Enhancing the Effectiveness of Procedures of International Dispute Settlement. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. 2001. Vol. 5. P. 21–39. URL: <https://www.mpil.de/pdf> (accessed: 03.04.2026).

322. Williamson S. R., Jr. The Way to War. *International Encyclopedia of the First World War*. 2014. DOI: [10.15463/ie1418.10152](https://doi.org/10.15463/ie1418.10152).

323. Wilson P. H. The Thirty Years War as the Empire's Constitutional Crisis. Oxford : Oxford University Press, 2011. P. 95-114. URL: <https://perspectivia.net> (accessed: 12.03.2026).

324. Winger G. The Velvet Gauntlet: A Theory of Defense Diplomacy. *IWM Junior Visiting Fellow Conference Proceedings*. Vol. 33. 2014. URL: <https://www.iwm.at/publications> (accessed: 01.03.2026).

325. Wright S. French as a Lingua Franca. *Annual Review of Applied Linguistics*. 2006. P. 35-60. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0267190506000031>.

326. Yost D. S. *Strategic Stability in the Cold War: Lessons for Continuing Challenges*. Poliferation papers. No. 36. 2011. 47 p. URL: <https://www.ifri.org> (accessed: 14.03.2026).

327. Zhakun M. Contemporary Wartime Diplomacy in Action: The International Legal Context of Ukraine - European Union Relations. *UzhNU Herald. Series: Law*. 2025. № 91. P. 112-118 DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.16>.

328. Zipper de Fabiani H. Diplomatie de défense et diplomatie préventive : vers une nouvelle symbiose entre diplomatie et défense. *Centre Thucydide* : website. URL: <https://www.afri-ct.org> (accessed: 01.03.2026).

329. Establishment of a Commission to Deal with the Problems Raised by the Discovery of Atomic Energy : Resolution adopted by the General Assembly on 24 January 1946. A/RES/1(I). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/671200> (accessed: 01.05.2026).

330. Kupiecki R. Dyplomacja obronna – próba definicji. *Rocznik Strategiczny*. 2013/2014. T. 19. Warszawa : Scholar, 2014. S. 349-364.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Жакун М. Ю. Теоретико-правовий вимір воєнної дипломатії у контексті мирного вирішення міжнародних спорів. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2024. № 84, ч. 4. С. 260–267. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.36>;
2. Zhakun M. Contemporary Wartime Diplomacy in Action: The International Legal Context of Ukraine – European Union Relations. *UzhNU Herald. Series “Law”*. 2025. № 91. P. 112–118. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.16>;
3. Жакун М. Ю. Щодо відмежування поняття «воєнна дипломатія» від суміжних категорій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 3. С. 348–351. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-3/76>;
4. Manuilova K., Zhakun M. The Impact of the Prohibition of the Threat or Use of Force on Wartime Diplomacy in International Law. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2026. Issue 1. P. 121–126. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2026.1.17>;

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

5. Жакун М. Ю. Ядерна дипломатія в міжнародній системі захисту прав людини. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (18 листоп. 2022 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2022. С. 373–377. URL: <https://hdl.handle.net/11300/24316>.
6. Жакун М. Ю. Співвідношення понять «воєнна дипломатія» та «оборонна дипломатія» в умовах трансформації правових систем. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів* : матеріали Міжнар. круглого столу

(10 лют. 2023 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2023. С. 56–59.
URL: <https://hdl.handle.net/11300/23630>.

7. Жакун М. Ю. Захист іноземних інвестицій в умовах воєнного стану : міжнародний досвід для України. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (19 трав. 2023 р.). Одеса : «Юридика», 2023. Т. 1. С. 401–403.
URL: <https://hdl.handle.net/11300/26724>.

8. Жакун М. Ю. Місце воєнної дипломатії в механізмі врегулювання міжнародних спорів мирним шляхом. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 75-річчю ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 р., (3 листоп. 2023 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2023. С. 333–338. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.26856>.

9. Жакун М. Ю. Вплив євроінтеграційних процесів на динаміку воєнної дипломатії України: аналіз, перспективи та виклики. *Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики* : матеріали Міжнар. круглого столу (5 берез. 2024 р.). Одеса, 2024. С. 91–94.
URL: <https://hdl.handle.net/11300/27705>.

10. Жакун М. Ю. Трансформація стратегії зовнішньополітичної діяльності України в умовах воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (26 квіт. 2024 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2024. С. 218–221.
URL: <https://hdl.handle.net/11300/28300>.

11. Жакун М. Ю. Право мати права? Деякі роздуми щодо захисту прав мігрантів під час збройних конфліктів. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 75-й річниці прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини (1 листоп. 2024 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2024. С. 69–77.
URL: <https://hdl.handle.net/11300/28981>.

12. Жакун М. Ю. Міжнародно-правове регулювання розвитку морської галузі в умовах війни: синергія воєнної дипломатії та стратегічних комунікацій. *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (16 трав. 2025 р.). Одеса : Фенікс, 2025. Т. 1. С. 265–268. URL: <https://hdl.handle.net/11300/29966>.

13. Жакун М. Ю. Репатріація депортованих дітей у міжнародному праві: від Нюрнберзької доктрини до Гаазьких механізмів. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Міжнародному дню прав людини (31 жовт. 2025 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2025. С. 142–146 URL: <https://hdl.handle.net/11300/31669>.

14. Жакун М. Ю. Воєнна дипломатія в умовах цифровізації збройних конфліктів. *Соціально-політична та правова система України в цифрову епоху: сучасні виклики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (22 квіт. 2026 р.). Одеса : Фенікс, 2026. Т. 2. С. 237–241

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» та засіданнях кафедри міжнародного публічного права та міжнародних відносин юридичного факультету Університету Севільї (м. Севілья, Іспанія). Основні положення та висновки дослідження були предметом фахової дискусії на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, круглих столах, семінарах та інших наукових заходах.

Зокрема, питання ядерної дипломатії в міжнародній системі захисту прав людини презентувалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів», присвяченій 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 року, очна форма участі). Співвідношення понять «воєнна дипломатія» та «оборонна дипломатія» в умовах трансформації правових систем стало предметом обговорення на Міжнародному круглому столі «Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів» (м. Одеса, 10 лютого 2023 року, очна форма участі). Питання захисту іноземних інвестицій в умовах воєнного стану розглядалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 року, очна форма участі). Місце воєнної дипломатії в механізмі врегулювання міжнародних спорів мирним шляхом досліджувалося на Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів», присвяченій 75-річчю ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 року (м. Одеса, 3 листопада 2023 року, очна форма участі). Вплив євроінтеграційних процесів на динаміку воєнної дипломатії України обговорювався на Міжнародному круглому столі «Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики»

(м. Одеса, 5 березня 2024 року, очна форма участі). Трансформація стратегії зовнішньополітичної діяльності України в умовах воєнного стану стала предметом дискусії на Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 року, очна форма участі). Питання захисту прав мігрантів під час збройних конфліктів розглядалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів», присвяченій 75-й річниці прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини (м. Одеса, 1 листопада 2024 року, очна форма участі). Міжнародно-правове регулювання розвитку морської галузі в умовах війни та синергія воєнної дипломатії і стратегічних комунікацій обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час» (м. Одеса, 16 травня 2025 року, очна форма участі). Питання репатріації депортованих дітей у міжнародному праві презентувалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів», присвяченій Міжнародному дню прав людини (м. Одеса, 31 жовтня 2025 року, очна форма участі). Воєнна дипломатія в умовах цифровізації збройних конфліктів стала предметом обговорення на Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-політична та правова система України в цифрову епоху: сучасні виклики» (м. Одеса, 22 квітня 2026 року, очна форма участі).

Department of Public International Law and International Relations
Seville, Spain, June 8, 2026
Email: secretintpub@us.es

CONFIRMATION LETTER

on the Implementation of the Doctoral Thesis Results of Marharyta Zhakun
 entitled: "Wartime Diplomacy in International Legal Doctrine" into the Educational and Research Activities
 of the Department of Public International Law and International Relations, University of Seville
To Whom It May Concern,

The academic contributions of Marharyta Zhakun, as presented in the doctoral thesis entitled "Wartime Diplomacy in International Legal Doctrine", completed for the degree of Doctor of Philosophy in International Law at the National University "Odesa Law Academy" (Ukraine), examine the concept of wartime diplomacy in international legal doctrine and its place in contemporary international law.

Her research addresses the evolving concept of wartime diplomacy and examines its interaction with contemporary international legal doctrine, particularly in relation to the use of force, international security, and diplomatic practice during armed conflict. The thesis reflects a serious engagement with contemporary debates in international law and demonstrates a sustained effort to analyse complex legal and geopolitical questions from a doctrinal perspective. The work contributes to ongoing academic discussions concerning the role of diplomacy in situations of armed conflict and the transformation of international legal discourse in times of war. The research undertaken by Ms. Zhakun may be of interest for further academic discussion and scholarly exchange within the field of Public International Law and International Relations.

The proposals and conclusions presented in the doctoral thesis and publications of Marharyta Zhakun (*ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4414-8798>*) are worthy of the attention of the international academic community and are considered valuable for the educational, methodological, and research activities of the Department of Public International Law and International Relations at the University of Seville.

Yours faithfully,

Professor Dr. María del Carmen Márquez Carrasco

Head of the Department of Public International Law and International Relations
 University of Seville

Переклад з англійської мови на українську мову

Університет Севільї

Кафедра міжнародного публічного права та міжнародних відносин

Севілья, Іспанія, 8 червня 2026 року

Електронна пошта: secretintpub@us.es

ЛИСТ-ПІДТВЕРДЖЕННЯ

щодо впровадження результатів дисертації Маргарити Жакун

під назвою: «Воєнна дипломатія в міжнародно-правовій доктрині» у навчальну та науково-дослідну діяльність
Кафедри міжнародного публічного права та міжнародних відносин Університету Севільї

Для всіх, кого це може стосуватися,

Наукові напрацювання Маргарити Жакун, представлені в дисертації «Воєнна дипломатія в міжнародно-правовій доктрині», виконані для здобуття ступеня доктора філософії з міжнародного права в Національному університеті «Одеська юридична академія» (Україна), досліджують концепцію воєнної дипломатії в міжнародно-правовій доктрині та її місце в сучасному міжнародному праві.

Її дослідження присвячене еволюції концепції воєнної дипломатії та аналізу її взаємодії із сучасною міжнародно-правовою доктриною, зокрема ролі сили, міжнародної безпеки та дипломатичної практики в умовах збройного конфлікту. Дисертація демонструє серйозну зацікавленість сучасними дискусіями у сфері міжнародного права та послідовні зусилля з аналізу складних правових і геополітичних питань із доктринальної перспективи. Робота сприяє поточним академічним дискусіям щодо ролі дипломатії в умовах збройного конфлікту та трансформації міжнародно-правового дискурсу у воєнний час. Проведене Маргаритою Жакун дослідження може становити інтерес для подальших наукових обговорень і академічного обміну в галузі міжнародного публічного права та міжнародних відносин.

Пропозиції та висновки, викладені в дисертації та публікаціях Маргарити Жакун (ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4414-8798>), заслуговують на увагу міжнародної академічної спільноти та є цінними для освітньої, методичної та науково-дослідної діяльності Кафедри міжнародного публічного права та міжнародних відносин Університету Севільї.

З повагою,

/підпис/ /печатка/

Професор д-р Марія дель Кармен Маркес Карраско

Завідувачка Кафедри міжнародного публічного права та міжнародних відносин
Університету Севільї

Переклад тексту документу з англійської мови на українську виконав перекладач Кожухар Олена
Іванівна

Місто Оде-

Кожухар Олена Іванівна

- са

Місто Одеса, Україна, «15» червня дві тисячі двадцять шостого року.

Я, Ярош О.М., приватний нотаріус Одеського міського нотаріального округу, засвідчую справжність підпису перекладача Кожухар Олени Іванівни, який зроблено у моїй присутності.

Особу перекладача встановлено, її дієздатність та кваліфікацію перевірено.

Зареєстровано в реєстрі за № 3166

Приватний нотаріус

Всього прошито
(або прошнуровано),
пронумеровано
і скріплено печаткою
аркушів

2/262

Приватний нотаріус